

BABIČKA

Obrazy venkovského života

Česká knižnice

klasická díla v textově spolehlivém vydání
www.kniznice.cz

Daraus siehst du, dass die Armen nicht so ganz elend sind, wie wir uns denken; sie haben wirklich mehr Paradies, als wir uns einbilden und selbst besitzen!

Gutzkow, Ritter vom Geiste

Vysokorodé paní,
paní Eleonoře hraběnce z Kounic, rozené hraběnce Voračické
z Paběnic, paní řádu hvězdokřížového, členu mnohých dobro-
činných ústavů atd., ve vši úctě věnuje

Božena Němcová

Vysoce urozená paní!

Je způsob, když koho milého z domu provázíme, že mu dáváme na cestu s sebou požehnání.

I já, posílajíc do světa dítě — prostinké to dítě mé fantazie —, žehnám je, vtiskujíc mu na čelo jméno, jež odedávna národu milé a vážené bylo — a nyní ctěné je co jméno příznivkyň lidu, podporovatelkyně všeho, co dobré a krásné, jméno Vaše, šlechtná paní. — Nevím pro ně lepšího požehnání.

Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře, co jsem zulíbala to bledé líce, plné vrásků, nahlížela do modrého oka, v němž se jevilo tolik dobroty a lásky; dávno tomu, co mne posledně žehnaly staré její ruce! — Není více dobré stařenky! Dávno již odpočívá v chladné zemi!

Mně ale neumřela! — Obraz její odtisknut v duši mé s veškerou svojí barvitostí, a dokud zdráva zůstane, dotud bude žít v ní! — Kdybych štětcem mistrně vládnout znala, oslavila bych tě, milá babičko, jinak; ale nástin tento, perem kreslený — nevím, nevím, jak se komu zalíbí!

Ty jsi ale vždy říkala: „Není na světě člověk ten, aby se zachoval lidem všem.“ Dost na tom, když se najde jen několik čtenářů, kteří o tobě s takovou oblibou čísti budou, s jakou já o tobě píšu.

V

Jednou za čtrnáct dní neb tři neděle, když byl právě krásný den, říkala babička: „Dnes půjdeme na přástvu k myslivcům“, děti těšily se od rána až do té chvíle, kde babička vzavši vřetánko na cestu se vydala. Za splavem vedla cesta pod příkrou strání k mostu, za mostem pak šlo se topolovým stromořadím ustavičně až do Rýznburku. Babička ale volila cestu pod stráněmi podél řeky až k píle. Nad pilou byl holý vrch, na němž rostla vysoká divizna, pro kterou Barunka ráda lezla. Za pilou se údolí víc a víc úžilo a řeka v těsnějším korytu bystřeji utíkala přes velké kameny, které jí v cestě ležely. Vrchy porostlé byly jedlemi a smrčínami, které svým stínem skoro celou šíři údolí zatemňovaly. Tím údolím šly děti s babičkou, až došly pod zbořeniny hradu rýznburského, které z temného stromoví čněly, porostlé mechem.

Opodál hradu, nad starým sklepením, kterým se prý mohlo chodit tři míle cesty pod zemí, do něhož ale nikdo vstoupit nemohl pro vlhkost a zkažený vzduch, vystavěn byl altán s třemi vysokými špičatými okny. Vrchnost, když na lovu byla, držela tam druhé snídání. K tomu altánku děti zaměřily, lezouce po příkrém vrchu nahoru jako kamzíci. Babička, chudák

stará, sotva se vyškrábala; vpravo i vlevo stromků se chytala. „No, vy jste mi daly, sotva že dechu popadám,“ povídala jsouc konečně nahoře.

Děti ale vzaly babičku za ruce, vedly do altánu, kde byl příjemný chlad a pěkná vyhlídka, a posadily ji na židlici. Na pravé straně altánu viděly děti na zbořeniny hradu; pod hradem točilo se do polokruhu údolíčko, jež zavíraly při dolním i horním konci vršky porostlé jedlemi. Na jednom z těchto vršků stál malý kostelíček. Šum vody a zpěv ptactva oživoval jedině panující vůkol tichost. Jan vzpomněl si na silného Ctibora, ovčáka pána rýznburského; tam dole na louce to bylo, kde ho pán přistihl, jak nesl na ramenou celou i s kořeny vytrhnutou jedli, kterou byl v panském lese ukradl. Když se ho pán ptal, kde ji vzal, upřímně ze své viny se vyznal. Pán mu to odpustil, ba ještě ho pozval na hrad, s dodáním, aby si vzal s sebou pytel, že mu dá tolik poživky, co unese. Ctibor byl neomalen, vzal ženě devítiletou cíchou a šel do zámku, kde mu hrachu a uzených kýt do ní naložili. Pro jeho sílu a upřímnost rytíř si ho zamiloval, a když v Praze veliký turnaj od krále výpsán byl, vzal ho s sebou. Ctibor silou svojí zvítězil nad jedním německým rytířem, nad kterým nikdo zvítězit nemohl, a král udělal ho též rytířem.

Dětem se ta povídka velice líbila a od té doby, co jim starý ovčák ji povídal, měly hrad i louka větší pro ně zajímavosti.

„A jak se to tam jmenuje, co ten kostelíček je, babičko?“ ptal se Vilím.

„To je na Boušíně. Dá-li nám Pánbůh zdraví, také se tam jednou podíváme, až tam bude pouť!“ řekla babička.

„A co se tam stalo, babičko?“ ptala se Adelka, která by byla babičku poslouchala od rána do večera.

„Zázrak se tam stal. Nevíte již, jak to jednou Vorša povídala?“

„Nevíme už nic. Povídejte vy nám to, pěkně vás prosíme,“ škemraly děti a babička nedala se dlouho prosit.

„Tedy sedněte hezky na lavici a nevyhýbejte se mi z okna, ať nepřepadnete dolů a nesrazíte vaz. Za tímto vrchem a těmi lesy jsou vesnice Turyň, Litoboř, Slatina, Mečov, Boušín; ty všechny před dávnými časy patřily jednomu rytíři, který se jmenoval

Turynský a na Turyni v hradu svém bydlel. Pán ten měl paní a jedinou dcerušku, hezkou dívčičku, ale bohužel byla hluchá i němá, čeho bylo rodičům veliký žal.

Jedenkráté procházela se po hradu ta holčinka, a tu si usmyslila podívat se, co dělají ti malí beránkové v boušinském dvorci a jak as vyrostli od té doby, co je neviděla. — Musím vám říci, že tenkráté ještě ten kostelíček tu nebyl, ani vesnice, jen dvorec tu byl, v němž čedeř bydlela turynského pána a kde se chovala jeho stáda. Kolem dokola byl samý les a v lese mnoho divoké zvěře.

Dceruška Turynská byla kolikráté ve dvorci, ale to jela vždy s otcem; myslila bláhová, že když se tam rozběhne, také hned tam bude. Šla tedy, šla, kam ji oči vedly; myslela, cesta jako cesta, byla ještě mladá, nerozumná, jako vy jste. Když ale dlouho už šla, a ještě bílý dvůr neviděla, začínalo jí být ouzko; napadlo jí teprv, co řekne otec a matka, že utekla ze zámku, dostala strach a vrátila se nazpět. Ale když je člověk ve strachu, lehko se pomate, dokonce takové dítě. Spletla si holčina cestu a nepřicházela ani domů, ani do dvorce, dostala se do hustého lesa, kde nebylo ani stopy, ani světla. Teprv poznala, že zabloudila!

Můžete si myslit, jak jí bylo! — Vám by ale přece tak zle nebylo, máte sluch a mluvu, čeho děvčátko nemělo. Běhala ve zmatku kříž a kříž, a tím více se pletla. Nakonec i žízeň, i hlad ji trápil, nohy ji také bolely, ale to vše nebylo tak hrozné jako strach, který mělo děvče před nocí, zlou zvěří, a ouzkost, která ji tížila, že se otec a matka na ni hněvat budou. Ustrašená, uplakaná octla se najednou u studánky; dychtivě klekla si k ní a napila se; když se pak okolo sebe ohlédla, viděla dvě ušlapané cestičky. Ale nevěděla, kterou se dát, už jí bloudění přestrašilo a naučilo, že nevede každá cestička k domovu. Tu si vzpomněla, že její matka, když v strachu a úzkosti je, vždy do své komůrky jde a se modlí; i klekla tedy na zem holčinka a modlila se, aby ji Pánbůh vyvedl z lesa.

I slyší najednou divný zvuk, hučelo a znělo jí to v uších víc a víc, jasněji a jasněji, děvče nevědělo, co se to s ní děje, jaké to jsou zvuky; začala se strachy třást a plakat, chtěla utíkat — a tu hle, běží k ní z lesa po cestičce bílá ovce, za ní druhá, třetí, čtvrtá, pátá a šestá a více jich, vždy více, až je u studánky celé stádo.

Každá ovce měla na krku zvonec, ty zvonce zvoní a děvčátko je slyší! To jsou ovce otcovy a tu běží ovčákův bílý pes a tu přichází Barta ovčák, a děvčátko vykřikne ‚Barto!‘ a běží k němu. Zaradoval se Barta, když slyšel, že slečna mluví a slyší, vzal ji do náručí a pospíchal k dvorci, od něhož nebyli daleko vzdáleni. Byla tam paní Turynská, všecka sklíčená; nevěděli, kam se jim dcera náhle z hradu byla poděla a co se s ní stalo. Rozeslali po lese kdekoho, otec také hledal, a paní čekala v bílém dvoře. Můžete si myslet, jakou radost ta maminka měla, když jí Barta dceru přinesl a ke všemu tomu ještě uzdravenou. Když se i otec vrátil a dcera jim všecko pověděla, umínili si rodiče, že u té studánky na poděkování Bohu vystaví kostelíček. A to také udělali. Ten kostelíček, co tamto vidíte, je ten samý a ta studánka u něho ta samá studánka, u níž děvče pilo a se modlilo, a zde v těch lesích bloudilo. Ale děvčátko už dávno dávničko umřelo, a pan Turynský umřel i paní Turynská, a Barta umřel a zámek na Turyni je zbořen.“

„A kam přišly ovce a pes?“ ptal se Vilím.

„Inu, pes posel, staré ovce zkapaly, mladé vyrostly a měly zase beránky. A tak to na tom světě chodí, milé děti, jeden za jde, druhý přijde.“

Děti obrátily zraky do údolí, viděly v mysli rytíře jezdit, děvčátko bloudit — a tu hle, najednou vyjíždí z lesa paní na krásném koni, jedouc údolím dolů, za ní podkoní. Paní má tmavý kabátek, dlouhá hnědá sukně visí jí přes třemeny dolů, na hlavě černý klobouček, od něhož vlaje zelený závoj okolo havraních kadeří.

„Babičko, babičko, rytířka, podívej se!“ vykřikly děti.

„I co vám napadá, což jsou nějaké rytířky? To je paní kněžna,“ řekla babička, podívajíc se s okna dolů.

Děti se skoro mrzely, že to nebyla rytířka, jak si ony myslely.

„Paní kněžna jede k nám nahoru!“ volali všickni.

„Kdoví co vidíte; jak by sem kůň vylezl,“ řekla babička.

„Opravdu, Orland leze jako kočka; jen se podívej!“ volal Jan.

„Dej mi pokoj, ani to vidět nechci. Ty vrchnosti mají divné vyrazení,“ povídala si babička, zdržujíc děti, aby se nevyhýbaly z okna.

Netrvalo to dlouho, kněžna byla nahoře. Lehce svezla se s koně, hodila dlouhou sukni přes rámě a vešla do altánku.

Babička vstala uctivě ji vítajíc. „To je rodina Proškovíc?“ ptala se kněžna, přehlédnouc tváře dítek.

„Ano, milostivá paní, jest!“ odpověděla babička.

„Tys jistě jejich babička?“

„Jsem, milostivá paní, matka jich matky.“

„Můžeš mít radost, máš to zdravá vnučata. Jestlipak ale vy děti také posloucháte své babičky?“ ptala se kněžna děti, které z ní oka nespouštěly. Na její otázku ale sklopily oči, šeptajíce: „Posloucháme.“

„No, ujde to s nimi; někdy ovšem — ale co dělat, vždyť jsme my také lepší nebyly,“ řekla babička.

Kněžna se usmála; vídouc stát na lavici košíček jahod, ptala se, kde jich děti nasbíraly. Babička hned pobídla Barunku řkouc: „Jdi, děvečko, podej milostivé kněžně. Jsou čerstvé, děti je po cestě nasbíraly, snad přijdou milostivé paní k chuti. Když jsem mladá byla, také jsem to ovoce ráda jídala, ale co mi děcko umřelo, nevzala jsem žádnou do úst.“

„A proč?“ ptala se kněžna, berouc od Barunky košíček s jahodami.

„To je tak mezi námi, milostivá paní, jak umře matce dítě, nejí do svatého Jana Křtitele ani třešně, ani jahody. To prý chodí Panna Maria po nebi a rozdává to ovoce těm malým dítkám. Kterého dítěte matka ale zdrženlivá nebyla a od toho ovoce jedla, tomu řekne Panna Maria: ‚Vidíš, holátko, na tebe se málo dostalo, matka ti to snědla.‘ Proto se zdržujou matky od požití toho ovoce. No a když se zdrží do Jana, zdrží se po Janě taky,“ doslovila babička.

Kněžna držela v prstech jahodu, sladkou, červenou jako její krásný ret, ale při babiččině řeči položila ji mimovolně nazpět do košíku řkouc: „Nemohu nyní jíst, a vy, dítky, neměly byste ničeho na cestu.“

„I to nic nedělá, paní kněžno, jen jezte, anebo si je vezměte domů i s košíkem, my si nasbíráme jiných,“ rychle namítla Barunka, odstrkujíc podávaný jí košíček.

„Přijímám tedy váš dárek,“ řekla kněžna usmívajíc se prostosrdečnému děvčeti, „zítra ale přijďte si pro košíček do zámku a babičku přiveďte s sebou, rozumíte?“

„Přijdeme, přijdeme,“ přisvědčily děti, právě tak, jako to dělaly, když je zvala panímáma do mlýna. Babička chtěla cosi namítat, ale už nebylo platno nic, kněžna zlehka babičce se uklonila, usmála se na děti a z altánu vystoupila. Košík podavši podkonímu, vyhoupla se na Orlanda a zmizela mezi stromovím jako krásné zjevení.

„Babičko, já se těším do zámku! Tatínek říká, že tam má paní kněžna krásné obrazy!“ řekla Barunka.

„A je tam prý papoušek a ten mluví. Počkejte, babičko, to se podivíte!“ zvolal Jan, tleskaje si do rukou.

Malá Adelka se ale podívala po sobě a povídala babičce: „To si nenechám tyhle šaty, vidíte, že ne, babičko?“

„I propánakrále, vždyť pak jsem si toho děvčete ani nevšimla. Ty jsi krásná, co jsi dělala?“ křížovala se babička, vidouc, jak je děvče zmazané.

„Já za to nemohu, Jan mne strčil, upadla jsem do jahod,“ omlouvala se malinká.

„Vy dva se jen kočkujete vždy. To si paní kněžna pomyslíla o vás čistou věc, řekne, že jste díblíci. Teď ale pojdte, ať přijdeme k myslivcovům. To vám ale povídám, vy chlapci, budete-li zase dovádět, jako to děláváte, nevezmu vás vícekrát s sebou,“ přikazovala babička.

„I my budeme hodni, babičko,“ ujišťovali chlapci.

„Uvidíme,“ povídala si babička, kráčejíc za dětmi lesním chodníkem k myslivně.

Nešly daleko a octnuly se mezi listnatým stromovím, skrze něž viděly již bílý dvorec a myslivnu před sebou. Před stavením bylo prostranství zelené, ohražené, posázené lipami a kaštany, pod nimiž bylo několik laviček a stolků v zemi upevněných. Po trávě procházeli se pávi, o nichž babička říkala, že mají andělské peří, dábělský křik a zlodějský krok, hejno kropenatých, krhavých perlin, a bílí králíci seděli v trávě, stříhali ušima,

na každý hluk bojácně se rozprchnuvše. Pěkná srna s červeným obojkem ležela na zápraží a několik psů toulalo se po dvoře. Sotvaže na ně děti křikly, radostně zaštekli, přiskákali k dětem, začali do kruhu běhat a div je samou radostí na zem nepovalili. Také srna na zavolání Adelčino přišla a svým modrým okem tak mile na děvčátko hleděla, jako by chtěla říci: „Ach, tys to, co mně dobrá sousta nosíš, vítám tě!“ Adelka jí to musela na očích vidět, protože honem do kapsičky sáhla a kousek žemle srně podala, kterou tato vzala, běžíc pak za děvčátkem.

„Co vás všickni všudy berou, vy roto!“ volal odkudsi hlas a za chvíli vyšel z komory myslivec, v lehkém zeleném kabátu, domácí čepičku na hlavě. „I toť jsou milí hosté,“ zvolal, vida babičku; „vítáme — jen dál. Hektore, Diano, Amino, půjdete! Vždyť není svého slova slyšet,“ obořil se na psy. Babička vešla do stavení, nad jehož vchodem byly veliké jelení parohy. V síni viselo několik pušek, ale hodně vysoko, aby jich dítě dosáhnout nemohlo. Babička se velmi bála pušky, i když nabita nebyla, a když se jí pan myslivec smál, říkala: „Kdož může vědět, co se mu stane, čert nespí!“ — „Pravda,“ říkal myslivec, „když Pánbůh dopustí, i motyka spustí.“

Babička odpustila panu myslivci, když ji začasté poškádlil, jen když nebral v její přítomnosti jméno boží nadarmo a když neklel; to babička nemohla slyšet, hned si uši zacpala řkouc: „No, nač je to potřeba, ta nevymáchaná huba — aby člověk po vás vykropil.“ Pan myslivec měl babičku rád, a proto se před ní měl na pozor, aby nezavadil o čerta, který, jak on říkal, maně se mu do řeči plete.

„A kde máte paní kmotru?“ ptala se babička, když vešli do světnice a nikoho tam nebylo.

„Jen se posadte, hned ji zavolám; to víte, ona vždy jen jako kvočna mezi kuřaty se batolí,“ řekl myslivec, jda zavolat ženu.

Chlapci se postavili u skříně, v níž se leskly pušky a lovecké nože, a děvčata hrály se srnou, která s nimi do pokoje vběhla; babička ale přehlídnouc jedním pohledem celý ten přívětivý, čistě uspořádaný pokoj, povídala si: „To je pravda, ať sem přijde

člověk ve svátek, nebo v pátek, vždy je všecko jako sklo“, a když jí padla do oka příze, která svázána a znamením opatřena u kamen na lavici ležela, přikročila blíže a prohlížela předivo.

Vtom se otevřely dveře a do nich vkročila paní, ještě dost mladá, v čistém domácím obleku, bílý čepček na hlavě; na ruce nesla malé, rusovlasé děvčátko. Srdečně babičku i děti vítala a na její jasné, přívětivé tváři bylo vidět, že má vskutku radost. „Byla jsem polívat plátno. Mám radost, letos bude bělounké jako labuť,“ pravila myslivcová, omlouvajíc se ze své nepřítomnosti.

„To je vidět pilnost,“ řekla babička, „kus na bělidle, a tu se už zase chystá tkalcovi. Tuhleto bude pláténko jak pergament. Jen aby vám je dobře udělal a neošidil vás. Jste spokojena se svým tkalcem?“

„I to víte, milá babičko, on každý ošidí,“ pravila myslivcová.

„I vy ženské, rád bych věděl, jak by vás tkadlec ošidil, vždyť to máte všecko vypočteno,“ smál se myslivec. „A přece si sedněte a nestůjte!“ pobízel babičku, které se nechtělo od příze.

„I vždyť je dost času,“ pravila babička, berouc za ruku malou Aninku, kterou byla paní myslivcová k lavici postavila, by nepadla, neboť začínala teprv běhat.

Jak paní domácí ode dveří odstoupila, objevili se za jejími zády dva opálení chlapi, jeden světlouhlavý po matce, druhý černohlavý po otci. Byli se sice s matkou s celou chutí do dveří přihnali, ale když se pustila matka s babičkou do řeči, nevěděli honem, jak a co dětem říci, začali se stydět a schovali se za máminy sukně. „Copak, vy sojáci,“ začal otec, „je způsob vlézt za mámu, když máte hosti vítat? Hned podejte babičce ruku.“

Hoši ochotně postoupili k babičce, ruce jí podávající; babička jim do nich naložila jablek. „Tu máte a hrejte si, a podruhé se nestyďte; to se na hochy nesluší, držet se máminých faldů,“ napomínala babička a hoši sklopili oči a koukali na jablka.

„A teď alou ven,“ rozkázal táta; „ukážte dětem výra a hodte mu sojku, co jsem dnes zastřelil; ukažte jim mladá štěňata a mladé bažanty. Ale ať mi mezi tou drůbeží nelítáte jako jestřábi, sice vás —“ Tento dodatek děti již neslyšely, neboť sotvaže řekl otec „alou ven!“, již se to hrnulo jedním valem ze dveří.

„To je hon!“ smál se myslivec, ale bylo vidět, že mu ten hon není proti myslí.

„Děti jsou děti, mladá krev!“ řekla babička.

„Jen kdyby ti chlapci tak diví nebyli. Ale věřte, babičko, že mi sedí strach celý den v zádech. To vám to jen po líčkách leze, po stromech, kotrmelce dělá, kalhoty trhá — až hrůza povídat. Děkuju Hospodinu za to dobré děvče, to je dobrá hodina,“ povídala paní myslivcová.

„Co chcete, paní kmotra, po matce dcera, po otci syn se poznává,“ prohodila babička. Paní domácí s usmáním podala dcerušku manželí, aby jí trochu pochoval; „jen co bych přinesla něco k snědku, hned tu budu,“ dodala.

„Dobrá žena,“ řekl myslivec, když vyšla ze dveří, „hřích jí ublížit, jen kdyby neměla ustavičně strach, že se ti kluci zabijou; co do hochů, když není v něm ohně?“

„Všeho moc škodí, pane kmotře, kdyby jim dal člověk celou vůli, ono by to po hlavách chodilo,“ povídala babička, ačkoliv se nevždy dle těch slov zachovávala.

Netrvalo dlouho a do dveří vešla hospodyně s plnými rukama. Na dubovém stole octnul se bílý ubrousek, majolikové talíře, nože se střenkami ze srnčích parohů, octly se tam jahody, vaječnický, smetana, chléb, med, máslo i pivo.

Hospodyně vzala babičce vřetánko z rukou řkouc: „Teď nechte prádla, babičko, a berte si. Ukrojte si chlebička, namažte. Máslo je dnes tlučené, pivo je nekřtžené. Vaječnický nejsou tuze kalé, upekla jsem je dnes jen nazdařbůh, ale když přijde cos člověku znenadáni, chutná to. Jahody vy nejíte, ale děti rády, když jim je poleju smetanou.“ Tak pobízela paní myslivcová a přitom krájela krajíc za krajícem, mazala máslem, kapala medem.

Babička náhle, jako by si na něco byla vzpomněla, plácla se do čela řkouc: „To je stará hlava nepamětlivá! Vidíte, ani mi ještě nenapadlo povědít vám, že jsme mluvily v altánku s paní kněžnou.“

„Není divu, vždyť pak ty děti člověka tím křikem zpitomí,“ řekla paní myslivcová, on ale hned se ptal, co jim paní kněžna říkala.

„Nepovídejte, babičko, dokud se nevrátím,“ prosila myslivcová; „musím dříve ty děti spokojit, aby trochu poseděly.“

Děti zrejduly zatím kdeco a chlapi myslivcovi, Franěk a Bertík, všude v čele a všecko jim vykládali. Právě stály před domem na trávě a malá Amina prováděla před nimi svoje umění, skákajíc přes hůl a přinášejíc hozené jí věci v tlamě, když se zjevila na prahu matka, volajíc je k svačině. Nedaly se dvakrát volat. „Sedněte hezky pod stromy, jezte a neumažte se příliš!“ napomínala je, rozkládajíc jim jídlo na stolky. Děti sedly a okolo nich postavili se psi a čuměli jim do tváře.

Když přišla paní myslivcová zase do světnice, prosila babičku, aby povídala o paní kněžně, a babička pověděla vše slovo od slova, jak a kterak v altánku bylo.

„Vždycky to říkám, že má dobré srdce,“ ozvala se myslivcová. „Kdykoliv sem přijede, vždy se ptá, co dělají děti, a malou Anušku políbí na čelo. Kdo má děti rád, je dobrý člověk. Ale to služebnictvo ji roznáší, jako by kdovíjaká byla.“

„Čiň čertu dobře, peklem se tí odslouží,“ ozvala se babička.

„Tak, tak, babičko,“ pravil myslivec, „pravdivé to přísloví. To je má řeč, nemuseli bychom si lepší paní přát, kdyby neměla těch drábů okolo sebe, ti jí štvou a lhou jí. A není ta čeládka k ničemu na světě nežli Pánubohu den ukrádat. Když to tak všecko, milá babičko, na světě pozoruju, myslím si kolikrát: kdyby do vás tisíc — karlátek uhodilo! — Není-li to k zlosti, když si pomyslím, že takový halama, který nic neumí, k ničemu není, než aby za vozem stál jako dřevěný panák, a v pokoji dřepět, že ten tolik má co já; že ten více platí než já, který musím v dešti, v blátě, v sněhu cachat po lesích, ve dne v noci s pytláky se hrdlit a za všecko tu stát a všecko obstarávat. Nemám nač naříkat, jsem spokojen, když mi ale přijde takový fouňa sem a vyhrnuje po mně nosem, tu bych mu, namoutěkuši — ale darmo se zlobit.“ A pan myslivec vzal sklenici a napil se na zlost.

„Ale jestlipak ta paní o všem ví, co se děje, a proč si nevezme někdo to srdce a neřekne jí, když se mu křivda stane?“ zeptala se babička.

„I šlaka, kdožpak se rád spálí? Já s ní mnohdy mluvívám a mohl bych říci to i to, ale vždy si myslím: Fraňku, mlč, ať se to na tebe nesveze. A konečně ona by mi to nemusela věřit, zeptá se těch vyšších, a tu to máte, je po všem. Ti drží při sobě, to je nerozdílná ruka. Mluvil jsem s ní před několika dni, chodila po lese s tím cizím knížetem, co tu s ní je. Potkali kdesi Viktorku a ptali se mne na ni; kněžna se jí lekla.“

„A co jste jí řekl?“ ptala se babička.

„Inu, co jsem měl říci; řekl jsem, že je bláznivá, ale že nikomu neublíží.“

„A co na to řekla?“

„Sedla do trávy, kníže sedl k jejím nohám a mně kázali, abych přisedl a povídal jim o bláznivé Viktorce a kterak se to stalo, že se zbláznila.“

„A tys rád povídal, vid’?“ usmála se myslivcová.

„To víš, ženo; kdož by nebyl rád k službám krásné paní. A naše kněžna není sice už tak mladá, ale šlakovitě krásná paní. Ostatně co dělat, musel jsem povídat.“

„Vy jste čtverák, pane kmotře; dvě léta tomu, co jsem zde, a to mi slibujete povědět zevrubně, jak se to s Viktorkou přihodilo, a posud to nevím, jen tak páté přes deváté. Krásná paní nejsem, poručit vám nemohu, to já se toho asi nikdy nedovím, vidíte?“

„Oh babičko, vy jste mně milejší než ta nejkrásnější paní na světě, a je-li vám libo poslouchat, povím vám tu historii třeba hned.“

„Když pan kmotr chce, umí hedbávný polštářek podložit, to je pravda,“ usmála se babička. „Jestli je to paní kmotře vhod, vezmu vás za slovo. Starý člověk podobá se dítěti, a děti, jak víte sami, rády mají povídačky.“

„I, já nejsem ještě stará, a také ráda poslouchám. Jen povídej, tatíku, povídej, hezky nám ujde chvilka,“ odpověděla paní myslivcová.

„Maminko, prosím tě, dej nám ještě chleba, my nemáme už ani kouska,“ ozval se ve dveřích Bertíkův hlas.

„To není možná, kam by to ty děti byly kladly!“ divila se babička.

„Polovic snědly, polovic daly psům, srně a veverkám; to máte vždycky tak. Och, já mám s nimi peklo,“ vzdychla myslivcová krájejíc poznovu chléb. Co podruhé děti venku dělila a malou dcerušku chůvě na starost dávala, cpal si pan myslivec dýmku.

„Můj nebožtík, dej mu Pánbůh nebe, měl také ten zvyk; než co povídat začal, musela být dýmka přichystaná,“ povídala babička a zář blahé vzpomínky zaleskla se jí v oku.

„To já nevím, ti muži jako by si řekli, všickni mají ten ošklivý zvyk,“ povídala myslivcová, zaslechnouc ve dveřích babiččina slova.

„Jen se nedělej, jako bys to ráda neměla, sama mi z města tabák přinášíš,“ řekl myslivec, zapaluje si dýmku.

„Inu, jaká pomoc. Chce-li mít člověk od vás pěkné oko, musí vám pomyšlení udělat. Začni tedy povídat,“ řekla hospodyně, sedajíc s vřetánkem vedle babičky.

„Jsem hotov, tedy poslouchejte!“ To řka pustil myslivec první obláček dýmu vzhůru ke stropu, položil nohy křížem, podepřel se pohodlně o židli a začal vypravovat o Viktorce.

VI

„Viktorka je sedláková dcera ze Žernova. Rodiče její jsou už dávno pochováni, ale bratr a sestra žijou podnes. Před patnácti lety byla Viktorka děvče jako malina; daleko široko nebylo jí rovně. Svižná jako srna, pracovitá jako včelka, nikdo nemohl by si byl lepší ženy přát. Takové děvče, a když má ještě podíl na statku k očekávání, nezůstane pod pokličkou, to se samo sebou rozumí. Také o Viktorce šla pověst po celém okolí a námluvníci podávali si dvéře. Tatíkovi a matce by se mnohý byl líbil, nejuden byl hospodář zámožný, a dcera by byla přišla, jak se říká, do plného, ale ona tomu nechtěla rozumět; jen ten měl u ní dobré oko, kdo nejpěkněji tancoval, a to jen při muzice.

Někdy to přece vrtalo tátovi mozkiem, že dcera ženichy jen tak ledabylo odbývá, spustil na ni zhurta, aby se pro jednoho rozhodla, sice že jí sám ženicha vybere a přinutí, aby si ho vzala. Děvče ale pustilo se do pláče, prosila, aby ji z domu nevyháněli, že nemá zmeškáno, že jí teprv dvacet let, že neužila světa a bůh že ví, komu se dostane a jak se jí povede. Tatík měl děvče velmi rád, a když slyšel takovou lamentaci, bylo mu jí líto, a vida její krásnou tvářičku, myslil si: ‚Na tebe je dost času, ty ženichů ještě dost najdeš.‘ Lidé si to ale všechno jinak vykládali; povídali si,

že je Viktorka hrda, že čeká, až pro ni přijedou v kočáře, proro-
kovali, že pýcha předchází pád, kdo dlouho vybírá, že přebere,
a podobné pranostiky.

Toho času leželi ve vsi myslivci; jeden z nich začal chodit
za Viktorkou. Šla-li do kostela, šel za ní, v kostele stál zajisté
nedaleko ní, a místo co měl koukat na oltář, koukal na ni. Šla-li
na trávu, zajisté se vyskytnul nablízku, zkrátka ať šla, kam šla,
všude ji následoval jako stín. Lidé si povídali o něm, že nemá
dobrý rozum, a Viktorka, když vešla mezi kamarádky a stala se
zmínka o něm, říkala: ‚Co ten voják za mnou chodí? Ani nemlu-
ví, jako ten morous. Já se ho bojím. Když ho nablízku cítím, jako
by po mně lezlo, a z těch očí jde mi hlava kolem.‘

Ty oči, ty oči, každý říkal, že ty na nic dobrého neukazu-
jou; v noci mu prý i svítily, a ty černé obočí, které nad nimi jako
havraní křídla roztaženy byly a uprostřed se stýkaly, ty byly pa-
trným znamením, že jsou to oči uhrančivé. Někteří ho litovali
řkouce: ‚Můj bože, kdopak může za takovou chybu, když se s ní
narodil. A takové oči mají moc jen na některé lidi, každému se
není před nimi co bát.‘ Nicméně sousedky, kdykoliv jim na děti
pohlídl, lekly se a honem běžely přetřít je bílým šatem, a kdyko-
liv které dítě ve vesnici zastonalo, už říkaly, ‚že je urknul černý
myslivec‘. Konečně uvykli lidé na tu pošmournou tvář a mezi
děvčaty ozývaly se i hlasy, že by nebyla ošklivá, kdyby přivěti-
vější byla. Všeobecné jejich mínění ale bylo to: ‚Co s takovým
podivínem. Bůhví kdo a odkud je; snad ani to není člověk; sko-
ro aby udělal před ním kříž a řekl: Pánbůh s námi a zlý pryč!
Vždyť netančí, nemluví, nezpívá; nechme ho!‘ I nechaly ho. Ale
což to bylo všecko platno! Jim bylo lehké říci, nechme ho, když
za nimi nechodil; ale Viktorka s ním měla peklo.

Už ji mrzelo vycházet, kam právě nemusela, jen aby na chvíli
těch očí se zprostila, které ji všady pronásledovaly. Už ji přestala
muzika těšit, protože vždy z některého kouta v sednici pošmúr-
ný obličej na ni se díval; už nechodila tak ráda na přástvy, neboť
věděla jistě, jestli nesedí ve světnici, že stojí venku u okna černý
myslivec, a děvčeti vázl hlas v hrdle a nit se jí trhala. Trápilo ji
to. Každý pozoroval změnu na ní, ale nikdo si nepomyslel, že by

myslivec snad tím vinen byl; považovaliť ho za blázna a mysli-
lo se, že ho nechává Viktorka za sebou chodit, protože si právě
jiné pomoci neví. Jednou ale povídala Viktorka kamarádkám:
,To mi věřte, děvčata, kdyby teď právě ženich pro mne přišel, ať
by si byl chudý, nebo bohatý, pěkný, nebo ošklivý, hned bych si
ho vzala, jen kdyby byl přespolní.‘

,Co ti to vlezlo do hlavy? Máš snad doma zlou vůli, že ses
tak zbrkla a že by se ti už ani u nás nelíbilo?‘ ozvaly se děvčata.

,Nemyslete si to o mně. Ale já tu nemohu vydržet, dokud tu
bude ten černý voják. Vy si to nemůžete ani pomyslit, jak mne
ten člověk dotěravý trápí a zlobí. Už se ani s pokojem vyspat, ani
pomodlit nemohu, všude mne ty oči pronásledují,‘ žalovala
s pláčem Viktorka děvčatům.

,Ale božínku, pročpak mu to nezakážeš, ať za tebou necho-
dí? Proč mu neřekneš, že ho nemůžeš vystát, že je ti sůl v očích?‘
radily jí holky.

,Copak jsem to neudělala? S ním jsem nemluvila; jakpak
naň promluvit, když jde za mnou jako stín. Ale vzkázala jsem
mu to po jeho kamarádu.‘

,No, a neposlechl?‘ ptaly se děvčata.

,Baže ne; povídal tomu jistému, že mu nemá nikdo co po-
roučet, že on si může chodit, kam chce a ke komu chce. Ostatně
že mně ještě neřekl, jestli mě má rád, abych mu tedy nevzkazo-
vala, že ho nechci!‘

,Považme nezdvořáka,‘ durdily se holky; ,copak si o sobě
myslí? Měly bychom se mu pomstít za to.‘

,Jen si s takovým nic nezačínajte, mohl by vám udělat,‘ mí-
nily povážnější.

,Láry fáry, co nám může udělat. K tomu by musel mít něco,
co jsme na těle nosily, a to žádná z nás nedá, a od něho také ni-
čeho nepřijmem, jaképak tedy strachy? — Jen ty se, Viktorko,
nic neboj, však my budem s tebou chodit, a jednou toho čerta
přece vyplatíme,‘ křičely smělejší z děvčat.

Ale Viktorka bázkivě kolem sebe se ohlížela a nepotěšena je-
jich domluvou vzdychla si: ,Kdyby mi jen Pánbůh z toho kříže
pomohl.‘

To, co Viktorka děvčatům svěřila, nezůstalo tajemstvím, rozneslo se dost brzy, až přes pole do druhé vsi.

Za několik dní octnul se jakýs úslužný člověk ze sousední vsi ve dvoře Viktorčina otce. Mluvílo se o tom a onom, sem a tam, až vylezl s barvou ven, že by totiž soused syna svého rád oženil a ten syn že by rád Viktorku, že ho poprosili za starosvata, aby jim vyjednal, zdali by směli přijít námluvy držet, nebo ne.

„Sečkejte chvíli, já se zeptám Viktorcy; ona ať vám řekne. Co se mne týče, já znám Šimu i syna jeho Tonda a nemám nic proti tomu; mají pořádnou živnost,“ řekl starý námluvčímu a šel zavolat dceru do komory, aby se s ní poradil.

Jak to Viktorka slyšela, beze všeho rozmyšlování řekla: „Ať přijdou!“

Otci se to zdálo divné, že se tak najednou rozhodla, ptal se jí, jestli Tonika zná, aby je darmo neondala; ale Viktorka zůstala při svém slovu a řekla ještě otci, že ona Tonika Šimovic dobře zná, že je hodný hoch.

„Já mám radost z toho,“ řekl otec, „ostatně jak sis udělala, tak máš. Spánembohem tedy, ať přijdou.“

Když otec šel, by starosvata odbyl, přišla matka k Viktorce do komory, dělala jí křížek a přála štěstí.

„Co mne přitom nejvíc těší, že nepřijdeš ke tchýni ani k švakrové, že budeš sama hospodyně,“ dodala.

„I mamičko, já bych si ho vzala, kdyby měl dvě tchýně,“ odpovíděla Viktorka.

„Inu to je tím lépe, když se máte tak rádi.“

„I to ne, mamičko, já bych i jinému hodnému hochu byla slovo dala.“

„Prosím tě, co to mluvíš, vždyť se jich dost hlásilo a žádného jsi nechtěla.“

„Tenkrát nechodil za mnou ještě ten voják s těma zlýma očima,“ septala Viktorka.

„Tyť nemáš všech pět pohromadě; co to mluvíš o vojáku, co je ti do něho, ať si chodí, kde chce, nech ho, ten tě přece nevyžene z domu?“

„Ba mamičko, ten, jen ten, já se trápím, soužím, nemám nikde stání ani pokoje,“ zaplakalo děvče.

„A proč jsi mi to už dávno neřekla, byla bych s tebou šla ke kmotře kovářce, ta umí od takových věcí pomáhat. Jen to nech, zítra k ní dojdem,“ potěšila matka dceru.

Druhý den šla matka s dcerou k staré kovářce. Ona zná prý mnoho věcí, co jiní lidé neznají. Když se někomu něco ztratí, když krávy nedojí, když kdo koho uhrane, ode všeho pomáhá kovářka, ona umí všechno uhádnout. Viktorka důvěrně všechno kovářce pověděla, jak a co jí je.

„A tys nikdy s ním nemluvila, ani jediného slovíčka?“ zkoumala na ní kovářka.

„Ani slovíčka.“

„Nedal ti také anebo neposlal po vojácích ničeho k jídlu, jablko nebo marcipán?“

„Nic, kmotra, nic; ti ostatní vojáci ani s ním nedrží, on prý je tuze pyšný a jakživ je takový samotář. Povídali to u nás.“

„To je už ten pravý morous,“ tvrdila s jistotou kovářka; „ale ty se nic neboj, Viktorko, však já ti pomohu, prozatím není ještě zle. Přinesu ti zítra něco, a to budeš nosit ustavičně při sobě. Ráno, když vyjdeš z komory, nikdy se nezapomeň pokropit svěcenou vodou a řekni: Pánbůh se mnou a zlý pryč. Když jdeš pole, nikdy se neďivej ani za sebe, ani kolem sebe, a kdyby i voják k tobě promluvil, nic nedbej, a kdyby mluvil jako anděl. On dovede i hlasem učarovat; raději si hned uši zacpi. Pamatuj si to. Nebude-li ti za několik dní lépe, musíme se pokusit o něco jiného, jen ty ke mně zase přijď.“

Viktorka odešla s radostnější myslí a doufala, že jí bude zase dobře a lehko, jako jí bývalo kdy jindy. Druhý den přinesla jí kovářka cosi v červeném klocu zašitého a zavěsila to sama děvčeti na krk, prikazujíc, aby to od sebe nedávala, aniž komu ukazovala. Navečer, když žala trávu, zhlídla sice, že tam nedaleko u stromu kdosi stojí, cítila, že se jí krev do tváří hrne, ale zmužila se, ani jednou neohlédla se kolem sebe, a hotova jsouc s prací, chvátala domů, jak by za ní hořelo. Třetí den byla neděle. Matka

pekla koláče, tatík šel pozvat pana kantora a několik starých sousedů na odpoledne, a po vesnici sestrkovali hlavy, povídajíce si: ‚U Mikšů budou držet námluvy!‘

Odpoledne přišli do dvora tři muži ve svátečních kabátech, dva měli rozmarýnu na rukávech. Hospodář přivítal je na prahu a čeládka stojící na zápraží přála: ‚Dej vám Pánbůh mnoho štěstí!‘

‚Dejž to Pánbůh!‘ odpověděl tlampač za otce i syna.

Ženich vešel poslední přes práh a venku ozývaly se ženské hlasy: ‚Čistý to hoch, ten Toník, hlavu nese jako jelen, a jaký to má krásný prut rozmarýny na rukávě, kdepak ji asi koupil?‘ a zase mužské hlasy na to odpovídaly: ‚Což je o to, ten může hlavu vypínat, když si odvede ze vsi nejlepší děvče, nejlepší tanečníci, dobrou hospodyně a k tomu i možnou. Tomu je hej!‘ Tak si myslili i po vsi mnozí rodiče a hněvali se, proč právě přespolního si Viktorka volila, proč jí nebyl ten a onen dobrý dost, k čemu ten spěch a ty vrtochy, a kdesi cosi, jak to už při takových příležitostech bývá.

Do večera bylo po námluvách. Pan kantor napsal svatební smlouvu, svědkové a rodiče podepsali jí třemi křížky místo jmen, jež pan kmotr připsat musel, a Viktorka slíbila Toníkovi rukoudáním, že bude za tři neděle jeho ženou. Druhý den přišly kamarádky přát štěstí, a když vešla Viktorka na náves, všude ji pozdravovali: ‚Dej ti Bůh štěstí, nevěsto!‘, ale mladá chasa když začala: ‚Škoda tě bude od nás, pročpak odcházíš, Viktorko?‘, tu jí vstoupily slze do očí.

Několik dní byla Viktorka veselejší, a když musela jít za ves, šla bez ouzkości, kterou byla vždy obtížena, dokud ještě škapulír od kovářky neměla a nevěstou nebyla. Zdálo se jí, že všecek strach z ní spadl, a děkovala za to Bohu a kováře, která jí tak dobře poradila. Ta její radost však neměla dlouhého trvání.

Jednoho dne seděla s ženichem podvečer v sadě. Povídali si o budoucím hospodaření spolu a o svatbě. Tu se náhle Viktorka zamlčela, oči měla upřené na křoví před sebou a ruka se jí třásla. ‚Co je ti?‘ ptal se jí ženich podiven.

‚Podívej se mezi ty ratolesti naproti, nevidíš tam nic?‘ šeptala Viktorka.

Ženich se podíval řka: ‚Já nevidím nic, a cos ty tam viděla?‘
‚Mně se zdálo, že se na nás černý voják díval,‘ šeptala nevěsta ještě tišeji.

‚Nu počkej, tomu uděláme konec,‘ vykřikl Toník; vyskočil a všecko prohledal — ale darmo, nikoho neviděl. ‚Já mu to přece nedaruju, jestli se bude pořád na tebe koukat ještě teď, zasolím mu notně!‘ zlobil se Toník.

‚Nezačínej s ním žádné hádky, Antoníne, za to tě prosím, to víš, voják je voják. Sám otec byl na Červené Hůře a byl by i něco za to dal, kdyby ho tamější důstojník z naší vsi byl dal, ale on řekl, to že nemůže udělat, i kdyby chtěl, a že prý to není žádné provinění, když se dívá muž na děvče. Otec tam slyšel mezi vojáky, že prý je ten voják z velmi bohatého rodu, že prý se dal sám mezi vojáky a že může jít pryč, kdy chce. To bys pěkně pochodil, s takovým si něco začít.‘ Tak řekla Viktorka Toníkovi a on jí slíbil, že nechá vojáka být vojákem.

Na Viktorku ale přicházely od večera zase předešlé těžké chvíle, a jakkoli s důvěrou škapulír k srdci tiskla, kdykoli nešťastné oči nablízku byly, ono nepřestalo přece jen nepokojně tlouci. Viktorka šla zase na radu ke kovářce. ‚Já nevím, to je snad už trest od Pánaboha na mne uložený, že mi to nic platno není, co jste mi dala. Já vás přece ve všem poslechla,‘ naříkala si Viktorka.

‚Nech jen, holka, nech, však já mu posvítím, a kdyby i sám ancikrist byl. Musím ale dříve od něho dvě věci mít. Než si je zaopatřím, chraň se ho, co můžeš. Modli se k andělu strážci a za ty duše v očistci, za které se nikdo nemodlí. Když některou vykoupíš, bude za tebe orodovat.‘

‚Však to je to nejhorší, kmotra, že se nemohu už s pokojnou myslí pomodlit,‘ plakalo děvče.

‚Vidíš, vidíš, holka, proč jsi to tak dlouho nechala, až tě ta zlá moc přemohla. No, ale dá Pánbůh, že toho ďábla přemůžem.‘

Viktorka sebrala všecku svoji sílu, modlila se vroucně, a když chtěly myšlénky jinam zabíhat, hned si myslila na umučení Páně, na Pannu Marii, aby jen zlá ta moc odstoupila. Chránila se jeden dva dni; třetí den ale vyšla si na nejzazší cíp otcova

pole, na jetelinu; čeledínu přikázala, by záhy přijel za ní, že si s kosením popílí. Šla tam, jako srna si kráčeje, lehkým krokem, až se lidé zastavovali, dívající se za ní, jak pěkně jí to sluší. Tak šla tam, a domů přivezl ji čeledín na zelené jetelině, bledou, poraněnou. Měla nohu zavázanou tenkým bílým šátkem a museli ji snést s vozu a do stavení. ‚Rodičko svatohorská!‘ bědovala matka. ‚Holka, co se ti stalo?‘

‚Zabodla jsem si do nohy trn, hluboko, přišlo mi od toho zle. Doneste mne do komory, já si lehnu!‘ prosila Viktorka.

Donesli ji na lože a otec běžel hned pro kovářku. Kovářka přiběhla jako na koni a s ní houf nezvaných kmoter, jak to už bývá. Jedna radila mateří líčko, druhá psoser, třetí zaříkat, čtvrtá kouřit, kovářka ale nedala se mejlit a přikládala na oteklou nohu bramborový škrob. Pak poslala všechny pryč, uvolujíc se, že bude sama Viktorku hlídat, a že bude co nevidět zase všecko v pořádku.

‚Pověz mi pak, holka, jak to bylo, tys nějaká zlekaná? A kdo pak medle zavázal ti nohu tím bělounkým, hebounkým šátkem? Já ho raději schovala, aby si ho ty trajdy nevyšimly,‘ pravila opatrná kovářka, ukládajíc jí nohu na lůžku.

‚Kam jste ho dala, kmotra?‘ ptala se kvapně Viktorka.

‚Máš ho pod podušku.‘

Viktorka sáhla pro šátek, prohlížela krvavé na něm škvřny, prohlížela vyšité jméno, jež neznala, a tvář její měnila se z ble-da do červena.

‚Holka, holka, ty se mi nelíbíš, co si mám o tobě myslet?‘

‚Myslete si, že mne Pánbůh opustil, že jsem ztracena na věky věkův, že mi není pomoci.‘

‚Snad má horkost a blábolí?‘ myslila si kmotra, sahajíc Viktorce na tváře, ale ty byly studené a ruce také byly studené, a jen oči děvčete hořely, obráceny jsouce na šátek, který před sebou oběma rukama držela.

‚Slyšte, kmotra,‘ začala tiše, ‚ale nikomu to nepovídejte, všechno vám povím. Ty dva dni jsem ho neviděla, však víte, koho myslím, — ale dnes, dnes mi od rána v uších znělo: Jdi na jetelinu, jdi na jetelinu, jako by mi to někdo pošeptával. Já věděla,

že je to nějaké pokušení, neboť on tam nejvíc bývá, blízko pole, sedává pod stromem na stráni, ale přece mi to nedalo pokoje, až jsem vzala loktuši a kosu. Na cestě přišlo mi na mysl, že jsem sama svým škůdcem, ale v uších jen vždy šeptalo: Jdi jen, jdi na jetelinu, kdoví jestli tam bude; proč by ses bála, přijde za tebou Tomeš. Tak mne to pohánělo až na pole. Koukla jsem k stromu, nikdo tam. No když tam není, to už je vyhráno, myslila jsem, vzala kosu a chtěla jsem žat. Tu mi napadlo, abych zkusila svoje štěstí, chtěla jsem nalézt čtverolistý jetelíček a přitom myslila jsem: Najdeš-li ho, budeš s Antonínem šťastna! Hledám, hledám, div jsem na jetelině oči nenechala, ale nic jsem nenašla. Tu mi přišlo podívat se na stráž, a koho tam pod stromem vidím — vojáka! Rychle se obrátím pryč, ale v tom okamžení šlápla jsem na trní, co u cesty leželo, a nohu jsem si poranila. Nekřikla jsem, ale bolesti dělaly se mi před očima mžitky a já sklesla na zem. Jako ve snu viděla jsem, že mne bral někdo na náručí a odnášel, až mne pak silná bolest probudila. U potoka klečel voják, smáčel v něm bílý svůj šátek a vinul mi ho okolo nohy. Panebože, myslila jsem, co se bude s tebou dít, teď nemůžeš těm očím utéci. Nejlepší, když se nebudeš do nich dívat! Dost mne bolest trápila, hlava se mi až motala, ale ani jsem nešpetla, oči neotevřela. Kladl mi svou ruku na čelo, bral mne za ruku; mne mráz pocházel — ale mlčela jsem. Pak mne pustil a začal mně kropit vodu do obličej, zdvihal mi hlavu; co jsem měla dělat, musela jsem přece oči otevřít. — Ach, má milá kmotra, ty jeho oči na mne zasvitly jako to boží slunko; já musela svoje oči zakrýt! Ale což to bylo všecko platno, když začal na mne mluvit! — Och, vy jste měla pravdu, milá kmotra, že učaruje i hlasem; mně zaznívá ustavičně v uších jeho hlas, jeho slova, když mi povídal, že mne miluje, že jsem jeho blaho, jeho nebe!

„Jaká to hříšná slova, to je vidět ďábelské líčky, kterémupak člověku by takové řeči napadly! — Nešťastná holka, cos to myslila, žes mu uvěřila,“ bědovala kmotra.

„Bože, jakpak neuvěřit, když vám řekne, že vás miluje!“

„Leda povídali, copak je do toho, samé balamutění. Chce tě o rozum připravit.“

„Já mu to také řekla, ale on se mi Bohem a duší dokládal, že mě miloval hned od prvního uvidění se a že se jen proto vyhýbal se mnou mluvit a říci mi to, protože nechtěl připoutat mne k nešťastnému svému osudu, který ho všude pronásleduje, který mu nedovolí štěstí jakého požívat. Och, já nevím již ani, co mi všechno povídal, bylo to až k pláči. Já mu všechno věřila, řekla jsem mu, že jsem se ho bála, že jsem ze samého strachu se nevěstou stala; řekla jsem mu, že nosím na srdci škapulíř, a když ho žádal, dala jsem mu jej,“ řekla Viktorka.

„I ty můj spasiteli,“ bědovala kovářka, „ona mu dá svěcený škapulíř, ona mu dá věc na těle svém zahřátou! Už jsi v jeho moci, už ti ani Pánbůh z jeho drápů nepomůže, už ti učaroval dočista!“

„On řekl, to kouzlo že je láska a jinému abych nevěřila,“ ozvala se zase Viktorka.

„Ano, ano, povídali — láska; já bych mu pověděla, co je láska; ale už je všechno darmo, co jsi to jen udělala; vždyť je to morous, a on ti bude nyní krev z těla sát, až ti všechnu vysaje, zadává tě, a duše tvoje nebude mít ani po smrti pokoje. A jak jsi mohla být šťastna!“

Viktorka se kmotrčiných slov zděsila, za chvíli ale povídala: „Už je darmo; já za ním půjdu, a kdyby mne i do pekla vedl. Už je darmo. Přikryjte mne; mrazí mne!“ řekla po krátkém pomlčení.

Kmotra naházela na ni peřin, kde jaká, a Viktorce vždy zima bylo a slovíčka již více nemluvila.

Kovářka měla Viktorku opravdu ráda, a byť se i na ni rozhněvala, že dala škapulíř z rukou, přece ji osud děvčete, jež za ztracené měla, velice rmoutil. O všem tom, co jí Viktorka pověděla, nesvěřila se nikomu.

Viktorka ležela od toho dne jako zabitá. Nemluvila, leda jako ve snu nesrozumitelná slova, nežádala si ničeho, nevěřila si nikoho. Kovářka se od ní nehnula a všechno umění svoje vynaložila na to, aby děvčeti pomohla. Ale nic nebylo platno a rodiče každým dnem byli smutnější a ženich odcházel každým dnem tesklivější. Kovářka kroutila hlavou a mysli si: „Tohle není samo sebou; jakpak by to bylo, aby jí žádný z těch prostředků

nepomohl, co už kolika jiným pomohlo. Ale ten voják jí udělal, a to je to! — Takové byly myšlenky její dnem i nocí, a když jednou v noci náhodou vykoukla z okénka u komory a viděla v sadu u stromu stát zahaleného muže, jehož oči, k ní obrácené, svítily jako žžavé uhly — ona se alespoň na to dušovala —, byla jista, že domnění její pravdivé.

Měla tedy velikou radost, když jednoho dne Mikeš zprávu tu domů přinesl, že dostali myslivci rozkaz k odchodu. ‚Pro mne si tu mohli zůstat všickni, ten jeden ale že odejde, jsem radši, než kdyby mi někdo stovku vysázel. Toho nám tu byl čert dlužen. Mně se všechno zdá, co u nás je, že Viktorka není, jako bývala, a že jí snad přece udělal!‘ řekl otec a matka i kovářka mu přisvědčily. Kovářka ale doufala, že se po odstranění té dábelské moci všechno k dobrému konci obrátí.

Vojáci odešli. Tu samou noc bylo Viktorce tak zle, že kovářka pro kněze poslat chtěla; ale k ránu bylo jí líp a vždy líp a líp, až za několik dní sama z lože vstala. Kovářka ovšem sama u sebe přičítala zlepšení tomu, že se dábelské moci zbavila, ale ráda přece slyšela, když lidé povídali: ‚Ta kovářka, to je metr; kdyby té nebylo, už by Viktorka víc nechodila.‘ A když to tak všude slyšela, uvěřila konečně i sama, že svým uměním děvče zachovala.

Ale nebylo ještě vyhráno. Viktorka sice chodila, šla už i na dvůr, ale každému zdála se cizá být. Posud nemluvila a nikoho si nevšímala a pohled její byl matný. Kovářka ale těšila všechny, to že se poddá, a neuznávala již za potřebné u ní bdít; sestra Mařenka spala s ní v komoře zase jako dříve.

První noc, když byly děvčata samy, sedla si Mařenka k Viktorce na lože a lichotným hlasem — je to velmi dobrá duše — ptala se jí, proč je tak divná a jestli jí něco schází. Viktorka se na ni podívala a neříkala nic.

‚Vidíš, Viktorko, já bych ti ráda něco řekla, ale netroufám si, abys nebyla zlá.‘

Viktorka zakroutila hlavou a řekla: ‚Jen povídej, Mařenko!‘

‚Večer, než vojáci odešli,‘ začala Mařenka; sotva ale doslovila, popadla ji Viktorka za ruku, kvapně se tázajíc: ‚Vojáci odešli? A kam?‘

„Pryč, kam — to nevím.“

„Chválabohu,“ vzdychla si Viktorka a položila se nazpět do podušek.

„Tak poslouchej, Viktorko, ale jen se na mne nehněvej; já vím, že tys toho černého vojáka vystát nemohla a že mi to budeš za zlé mít, že jsem s ním mluvila.“

„Ty jsi mluvila s ním?“ zase kvapně vyvstala Viktorka.

„Inu, jakpak jsem mu mohla odepřít, když mne tak prosil; ale já na něho ani jedenkrát nekoukla, bála jsem se. On často obcházival okolo stavení, já ale vždy utekla, až mne v sadě dostihl. Dával mi jakési koření a prosil, abych ti je uvařila, že ti bude líp; já mu ale řekla, že nic od něho nepřijmu; bála jsem se, aby ti neposlal laskavce. Když jsem nechtěla a nechtěla koření vzít, řekl: Tedy mi alespoň to udělej a vyříd' Viktorce, že odcházím, nikdy ale nezapomenu na svůj slib; ať také ona nezapomíná, že se shledáme! To jsem mu slíbila a teď ti to vyřizuju. Ale neboj se nic, však on víc nepřijde a budeš mít pokoj před ním,“ mínila Mařenka.

„Dobře, Mařenko, dobře, jsi hodna; zdrávas vyřizovala. Jdi teď spat, jdi!“ řekla jí na to Viktorka a pohladila jí buclaté rámě. Mařenka urovnala jí pod hlavou podušku, dala dobrou noc a lehla si.

Ráno, když Mařenka se probudila, bylo Viktorčino lože už prázdné. I myslila, že snad šla do světnice ke své obyčejné práci, ale ona nebyla ani ve světnici a ve dvoře jí také nebylo. Rodičům to bylo divné, poslali ihned ke kovářce, jestli snad k ní nešla; ale ani tam jí nebylo. „Kampak se poděla?“ ptal se jeden druhého, prohledajíce každý kout. Také běžel čeledín k ženichovi. Když nikde nebyla a když i ženich přišel ze sousední vsi a také o ní nevěděl, tu teprv vylezla kovářka s barvou ven řkouc: „Já myslím, že utekla za vojákem!“

„To není pravda!“ křičel ženich.

„To se mejlíte!“ mínili rodiče. „Vždyť pak ho nemohla vystát; jak by to mohlo být!“

„No, už je to tak a jinak,“ tvrdila kovářka a vypravovala poněkud, co jí byla Viktorka svěřila. Také Mařenka začala povídat,

co byla sestře večer vyřizovala, a konečně, když se přidalo jedno k druhému, vysvítalo všem, že šla Viktorka za vojákem, nemo-
hous odolat tajné moci ďábelské, která nad ní vládla.

„Jí vinu nedávejme, ona za to nemůže, leda to, že se mi měla
dříve svěřit, dokud bych jí byla mohla ještě pomoci. Ale teď je
pozdě, on jí udělal, a dokud on bude chtít, musí za ním chodit.
A kdybyste nyní nakrásně za ní šli a domů ji přivedli, musí zase
za ním,“ tak rozhodla kovářka.

„Já přece jen za ní půjdu, ať je to již jakkoli. Snad si dá říci,
ona byla vždy tak hodná holka,“ mínil otec.

„Já jdu s vámi, táto!“ zvolal Toník, který vše poslouchal jako
vyjeven.

„Ty zůstaneš doma,“ určitě zakázal sedlák. „Když je člověk
v hněvu, neradí se s rozumem, snadno mohl bys dostat se do
chládku nebo do bílého kabátu. K čemu by to vedlo; tys zkusil
dost, ten poslední čas i s námi, nedělej si větší bolesti. Tvou že-
nou už být nemůže, to vypuť z hlavy. Chceš-li si počkat rok na
Mařenku, dám ti ji, je to dobrá hodina. Rád bych tě měl za syna,
ale nutit tě nebudu, dělej, jak ti rozum káže.“ Všecko to plakalo,
otec ale je těšil: „Neplačte, už je darmo; nepřivedu-li ji nazpátek,
musíme ji poručit Pánubohu.“

Tatík vzal si na cestu několik rýnských na útratu, nařídil do-
mácím, co se má stát, a vydal se na cestu. Po cestě ptal se všude,
jestli viděli lidé takovou a takovou osobu, popsal dceru od hla-
vy do paty, ale nikdo podobné neviděl. V Josefově řeklo se mu,
že odešli myslivci do Hradce, v Hradci ale mu řekli, že tam černý
voják k jinému oddělení se dostal a že chtěl i dokonce vystoupit.
Kam přišel, to nemohl říci ten myslivec; byl to ten samý, co le-
žel v Mikšovic statku. To ale zjistil, že Viktorku nikdo neviděl.
Radili mu mnozí, aby šel na úřad, to že bude nejlíp, ale sedlák
nechtěl mít s ouřady nic co dělat. „S úřadem nechci ničeho za-
čít,“ pravil, „nechci, aby mi ji přivedli šupem co poběhlici a prs-
tem na ni ukazovali. Tu hanbu jí neudělám. Ať je, kde je, všu-
de je v rukou božských, bez jeho vůle nespadne jí s hlavy vlas.
Má-li se vrátit, vrátí se, nemá-li, Bohu poručím. Roztrubovat
po světě ji nedám.“

Na tom se rozhodl. Myslivce poprosil, aby Viktorce, kdyby ji viděl anebo o ní čeho se dopátral, vědět dal, že on, otec, ji hledal, a kdyby chtěla domů, aby jí zaopatřil za dobré slovo a za peníze člověka, který by ji domů dovedl. Myslivce mu vše slíbil, vždyť užil u něho dobrých časů, a sedlák vrátil se domů, upokojen ve svém svědomí, že vše udělal, sečkoli ho jen bylo.

Plakali pro Viktorku všickni, dávali na mše a na modlení, ale když přešlo půl roku, tři čtvrti roku a ještě o ní ani sluchu, ani vidu nebylo, vzpomínalo se na ni co na nebožku. Uplynul i rok! —

Jednoho dne přinesli ovčáci novinu do vsi, že viděli v panském lese ženskou, která je zrovna tak velká a takové černé vlasy má jako Viktorka. Hned běžela Mikšovic čeládka do lesa, proběhali jej kříž na kříž, ale o podobné osobě ani památky.

Byl jsem tenkrát první rok mládencem zde u mého předchůdce, nebožtíka tchána. Slyšeli jsme ovšem také o tom a starý mi řekl, když jsem šel do lesa druhý den, abych se poohlédl, jestli bych neviděl takovou osobu. Vskutku také ještě tentýž den viděl jsem na stráni, zrovna nad Mikšovic polem pode dvěma jedlema, které se dohromady splétají, sedět prostovlasou ženskou. Já Viktorku dříve znal, ale v té zrušené, zvlčené postavě ztěžka jsem ji jen poznat mohl. Ale byla to ona! Šat její měl panský kroj a musel bývat pěkný, ale teď byl všecek zedrán. Na postavě její shledal jsem, že je matkou! — Tiše jsem se uklidil ze svého stanoviska a pospíšil domů k svému starému. Ten zase šel to zvěstovat na Žernov. Rodiče náramně plakali a raději byli by ji poručili Pánubohu. Než co dělat. Umluvili jsme, že budem po ní pást, kam chodí, kde spí, abychom ji ukrotili. Jednoho dne přišla podvečer na Žernov až k otcově živnosti do sadu. Sedla pod strom, kolena obejmula oběma rukama, bradou se o ně opřela a tak seděla, dívajíc se upřeně na jedno místo. Matka k ní chtěla přistoupit, ale ona se rychle vzchopila, přeskočila plot a tatam v lese. Můj starý řekl, aby se jí položilo jídlo a nějaký šat do lesa k jedlím, že si toho snad všimne, a Mikšovic přinesli hned, co za potřebné uznali. Já to sám tam položil. Druhý den jdu se podívat — chybělo tam z jídla chléb jen a ze šatstva

sukně, lajblík a košile. Ostatní bylo tam vše, i třetí den ještě. Vzal jsem to pryč, aby to jiný nepovoláný neodnesl. Dlouho jsme nemohli vyzkoumat, kde nocuje, až jsem já vyčíhal, že pod třemi jedlemi v jeskyňce, — snad tam někdy kámen vylamovali. Vchod je chrastím zarostlý, že by to nepovědomý nenašel, a ještě ho zatarasila chvojem. Vlezl jsem tam jednou. Jeden neb dva lidé mají tam místa, a Viktorka nemá tam ničeho než trochu suchého stlaní a mechu. To je lože její. — Znájí a příbuzní, a dokonce otec její a Mařenka, která už byla Toníkovou nevěstou, číhali na ni leckdes, rádi by s ní přec byli mluvili a ji do stavení přivedli, ale ona se lidem tuze vyhýbala a ve dne bylo ji málokdy vidět. Když zase jednou podvečer ke statku si přišla sednout, tichounce k ní Mařenka přistoupila a svým lichotným hláskem jí prosila: „Pojď, Viktorko, pojď se mnou do komory spat, už jsi dávno se mnou nespala; stýskalo se mi po tobě, a všem. Pojď se mnou!“ Viktorka se na ni podívala, nechala se vzít za ruku, nechala se vést až do síně; najednou se ale ušklubla a pryč. Kolik dní ji potom u statku neviděli.

Jednou v noci stál jsem na čekání, na stráni nad Starým bělidlem; měsíc svítil jako ve dne. Tu vidím vycházet Viktorku z lesa. Když jde, nese ruce pod prsami přes sebe položené, hlavu kředu schýlenou, a běží tak lehce, až člověku se zdá, země že se nedotýká. To utíkala také tak z lesa a zrovna k splavu. Já ji vidíval již tenkrátě začasto u vody sedět anebo na stráni pod tím velikým dubem, a tudy jsem si toho hned nevšimnul. Ale když jsem dobře přihlídl, vidím, že cosi do vody zahazuje, a slyším ji tak divoce zasmát se, až mi vlasy se zježily. Pes můj začal hrozně výt. Já se tenkrátě hrůzou trásl. Viktorka sedla si ale potom na pařez a zpívala; nerozuměl jsem ani slova, ale nota byla k ukořebavce, co zpívají matky dětem:

*Spi, děťátko, spi,
zamhuř očka svý,
Pánbůh bude s tebou spáti,
andělíčky kolébati —
spi, děťátko, spi!*

Ta nota tak žalostně zaznívala v noci, že jsem sotva úzkostí na místě vydržel. Dvě hodiny seděla a zpívala. A od té doby je každý večer až do noci u splavu a zpívá vždycky tu ukolébavku. Ráno jsem to starému mému povídal, ale tomu hned napadlo, co asi do vody hodila, — a vskutku tak bylo. Když jsme ji zase viděli, byla postava změněna již. Matka se děsila i ostatní, ale co platno. Nevědomost hříchu nečiní! — Pomalu se navykla chodit i k našim dveřím, obyčejně když ji hlad dohnal; ale jako nyní dělá, tak i tenkrát; přišla, postavila se jako statue a nic. Ale moje žena — tenkrát ještě byla holčina — hned jí dala něco k jídlu; vzala to mlčky a utíkala do lesa. Když jdu lesem a potkají ji chleba jí podám, vezme ho, ale kdybych s ní chtěl mluvit, uteče a nevezme ničeho. Květiny má zvláště ráda; jestli nenese kytku v ruce, má ji za lajblíkem, ale když vidí dítě nebo někam přijde, rozdá je. Ví-li, co dělá, kdož to může vědět? Rád bych sám věděl, co se v té pobloudilé hlavě její děje, ale kdož by to mohl vysvětlit, a ona — stěžkem kdy!

Když měla Mařenka s Toníkem svatbu a ke kopulaci na Červenou Hůru odjeli, přiběhla Viktorka — bůhví jestli náhodou, nebo o tom slyšela — do statku. Měla v klíně květiny; jak přišla k prahu, rozhodila květiny po dvoře. Matka se pustila do pláče, přinesla jí ven koláče a co dobrého měli, ale ona se obrátila a utekla.

Otec se nad tím tuze trápil; měl ji rád. Třetí rok umřel. Já byl právě ve vsi, Toníkova žena i on s pláčem se mne ptali, jestli jsem neviděl Viktorku. Rádi byli by ji přivedli do statku, a nevěděli jak. Otec prý nemohl skonat a všickni soudili, že ona mu duši drží. Vrátil jsem se do lesa, jestli bych ji kde viděl, a myslil jsem, že jí to řeknu, ať mi již rozumí, nebo ne. Seděla pod jedlemi; já okolo ní jakoby nic a jen tak mimochodem, abych ji nesplašil, povídám: ‚Viktorko, tatík tvůj umírá, mohla bys jít domů.‘

Ona nic, jako by neslyšela; myslím si, to je darmo, a jdu jim to do vesnice vyřídit. Ještě mluvím s Mařenkou na práhu, volá čeledín: ‚Viktorka jde opravdu do sadu!‘

‚Toníku, vyvolej kmotry a schovejte se, ať ji nesplašíme!‘
řekla Mařenka a šla do sadu.

Za chvíli vedla Viktorku mlčky do sednice. Ta hrála si s petrklíčem a ty krásné, ale matné černé oči ani se z něho nepozdvihly. Mařenka vedla ji jako slepou bábu. V sednici bylo ticho. Z jedné strany lože klečela matka, u nohou jediný syn; starý měl ruce složené přes prsa, oči byly obrácené již do nebe, zápasil se smrtí. Mařenka přivedla Viktorku až k samému loži; umírající obrátil oči po nich a blahé usmání přelítlo mu tvář. Chtěl ruku zdvihnout, ale nemohl. Viktorka snad myslela, že něčeho chce, položila mu do ruky petrklíč. Ještě jednou na ni nemocný se podíval, vzdechl — a byl mrtev. Přinesla mu šťastnou hodinku. Matka se pustila do nářku; a jak Viktorka slyšela tolik hlasů, divě se kolem sebe ohlídl a ze dveří tatam. —

Nevím, byla-li kdy více uvnitř svého rodinného statku. Za těch patnácte let, co tu již v lese obývá, uslyšel jsem ji jednou mluvit. Nezapomenu to do smrti. Šel jsem jednou dolů k mostu; po silnici jeli panští pacholci s dřevem, po louce vidím jít Zlatohlávka. To byl písař ze zámku; děvčata přezděly mu tak, protože si jeho německé příjmení pamatovat nechtěly a že měl velmi krásné vlasy, polodlouhé, zlatové barvy. Byl Němec. Šel po louce, a že bylo teplo, sundal si čepici a šel prostovlas.

Tu najednou, jako by s nebe spadla, vyřtí se naň odkudsi Viktorka, vjede mu do vlasů, začne ho trhat a lomcovat jím, zrovna jako by to mudínek z marcipánu byl. Němec křičel, co hrdla měl, já letím s kopce dolů, ale Viktorka jen soptila, kousala mu do rukou a hlasem plným vzteku křičela: „Teď mám tebe v moci, ty hade, ty ďáble! Já tě roztrhám! Kams dal mého hochu, ty ďáble, ďáble, dej mi ho!“ a tak se rozvzteklila, že jen sípala, že jí ani rozumět nebylo. Němec nerozuměl jí, on byl jako zmámen. Ale nebyli bychom ani my oba dva s ní čeho pořídili, kdyby pacholků nebylo. Viděli tu rvačku, přiběhli na luka a teprv jsme chudáka písaře jí vyrvali z rukou. Když jsme ji ale chtěli sevřít, vytrhla se nám vši mocí, utíkala k lesu a od lesa házela na nás kameny a zlořečila, až se oblaka otrásaly. Potom jsem ji kolik dní ani neviděl.

Němec dostal z toho nemoc a tak se Viktorky bál, že raději odtud odešel. Děvčata se mu vysmály, ale co z toho, kdo uteče,

vyhraje, a i bez něho se rodit bude na polích. Nezastesklo se nám ještě.

Nu tak, babičko, to máte celou tu historii o Viktorce, jak jsem to slyšel od nebožky kovářky dílem, dílem od Mařenky. Co se jinak dělo, kdož to ví, ale muselo se zle dít podle všeho, a kdo tu duši na svědomí má, těžko nese!“ —

Babička si utřela uszlenu tvář a pravila s přívětivým usmáním: „Tedy vám pěkně děkuju; zdrávi povídali. To se říci musí, že umí pan kmostr vykládat jako písmář, člověk by ho poslouchal a poslouchal a zapomněl by, že slunce za horami.“ Přitom ukázala babička na stíny, které se v pokoji dělaly, a skládala vřetánko.

„Malou chvílku se zdržte, co nasypu drůbeži, abych vás mohla s kopce vyprovodit,“ prosila myslivcová a babička ráda posečkala.

„A já jdu s vámi až k mostu, musím ještě do lesa,“ řekl myslivec, vstávaje od stolu.

Paní myslivcová běžela pro zrno a v malé chvílce ozvalo se na dvoře hlasité volání „na puť, puť, puť púť!“ a drůbež sletovala se ze všech konců. — Nejprvnější byli hejno vrbců, jako by jim to volání platilo. Paní myslivcová také povídala: „No, vy jste nejprřednější!“ ale oni si toho ani nevšimli.

Babička stála na prahu a držela děti při sobě, aby drůbež nesplašily, na kterou ona s patrným zalíbením se dívala. Co tu bylo drůbeže! Bílé i sivé husy s housaty, kachny s kačaty, černé kachny turkyně, krásné slípky domácího chování i tyrolky na vysokých nohách, chocholaté s rozčepejřeným okružím. Pávi, perlíny, topky s topánem, který hudrkoval a se nadíral, jako by na něm kdovíco záleželo, holubi obyčejné i rousné. Všecko se to strkalo na jednu hromadu, hnalo se to po zrnu, šlapali si na paty, jeden skákal přes druhého, podlízal a prolízal, kde se dalo, a vrbci, ti uličníci, když měli plné žaludky, skákali hloupým husám a kachnám po zádech. Nedaleko seděli králíci, ochočená veverka dívala se na děti z kaštanového stromu, majíc ocas nad sebou jako přílbici přehrnutý. Na plotě seděla zase kočka, dívajíc se chutiplným okem na vrbce. Srna nechala se od Barunky škrábat na hlavě, psi ale seděli tiše okolo dětí, neboť

paní myslivcová držela v ruce proutek. Přece ale, když černý kohout se hnal po houseti, které mu vzalo zrno u samého zobáku, a house utíkajíc okolo samého čumáku Hektorovi proběhlo, nemohl se zdržet, by po něm nechňapl.

„Vidíme ho,“ křikla hospodyně, „starého osla, jak si bude zahrávat! Tumaš pamětného!“ a švihla ho proutkem.

Zastyděl se Hektor před svými mladšími kolegy za to pokárání a se sklopenou hlavou šoural se do síně. Babička ale řekla: „Bodejť by byl lepší syn než táta.“ Hektor byl totiž táta Sultánův, který zakouzl babičce tolik krásných kačátek.

Bylo po krmení. Drůbež odebrala se na hřad. Děti dostaly od Frantíka a Bertíka krásné páví péra, paní myslivcová dala babičce násadky od tyrolek, vzala Anušku na ruku, pan myslivec přehodil pušku přes rameno, zavolal na Hektora a vybrali se z přívětivého stavení. Srna šla také s nimi jako psík.

Pod kopcem dala paní myslivcová všem dobrou noc, šla s dětmi nazpět, u mostu podal pan myslivec babičce opálenou pravici a šel do lesa. Jan se za ním dlouho díval, pak povídal Barunce: „Až budu ještě trochu větší, půjdu s panem Beyerem a také budu chodit na čekání.“

„Ale to aby s tebou ještě někoho poslali, vždyť ty se bojíš lesních žen a ohnivých mužů,“ posmála se mu Barunka.

„I copak ty víš,“ hněval se Jan na ni; „až budu větší, nebudu se bát!“

Babička ale, jdouc okolo splavu, ohlédla se na omšný pařez a pomyslíc na Viktorku vzdychla: „Ubohé děvče!“

XVII

Ráno bylo parné; kdekdo, staří mladí pracovali v polích, aby se odvezlo alespoň to, co bylo sžato. Hospodáři noci nastavit museli, aby stačili svému hospodářství i robotě. Slunce jen pražilo, divže pod jeho žhoucimi požáry zem nepukala. Lidem bylo dušno, kvítí vadlo, ptactvo lítalo při samé zemi, zvířata hledala stín. Od rána již vystupovaly na obloze mráčky, zpočátku maličké jen, šedé, bělavé, sem tam roztroušené, čím dále na den, tím více jich přibývalo, hromadily se, výše postupovaly, srážely se, tvoříce dlouhé šmáhy, barva jejich byla tmavší a tmavší — a k polední hodině byla celá obloha na západě potáhnuta černým těžkým mrakem, který se k slunci táhl. Se strachem dívali se ženci na oblohu, ačkoliv sotva dechu měli, přece se každý do práce hnal, byť i nebyl písař ustavičně křičel a nadával. Byl to již tak jeho zvyk, hulákat, aby nezapomněli lidé, že jim má co poroučet, a měli před ním respekt. Babička seděla na zápraží; ouzkostně dívala se na mračna, která stála již nad stavením. Chlapci s Adelkou hráli za stavením, ale tak horko jim bylo, že by byli se sebe všecko sházeli a do struhy skočili, kdyby je byla babička nechala. Adelka vždy švitorná, skákavá jak čechetka, zívala, nechtělo se jí do hraní a konečně se jí očka zavřela. Také babička cítila

na očích tíži. Vlašťovičky nízce lítaly, ba schovávaly se do hnízd; pavouk, na kterého se babička ráno dívala, jak mouchy opráda a dáví, zalezl do pavučiny; drůbež stavěla se po dvoře do chladu ve hromádky, psi leželi u nohou babiččiných, a jako by po divém honu bývali, rychle oddychovali, plazíce jazyky ven. Stromy stály nepohnutě, ani lísteček se nehýbal. Pan Prošek s paní přišli ze zámku. „Lidičky, žene se hrozná bouře, je všecko doma?“ ptala se hospodyně zdaleka již. Plátno z bělidla, drůbež, děti, všecko se bralo domů a sklízelo, babička položila na stůl chleb, uchystala hromničnou svíčku, okna se zavřela. Mrtvo bylo, slunce bylo zakryto mrakem. Pan Prošek stál na silnici, rozhlížel se kolem dokola. V lese pod stromem viděl stát Viktorku. Tu prudce zavál větřík, zhluboka zahřmělo, černým mračnem prolítl blesk. „Bože, ta osoba, ona stojí pod stromem!“ řekl Prošek sám sobě a začal na druhou stranu volat a kývat, aby odešla. Viktorka ale při každém zablesknutí zatleskala do rukou a chechtajíc se pana Proška si ani nevšímala. Veliké krupěje začaly padat, blesky křížovaly se v černých mračnech, hrom začal buráct, bouře rozpustila se s celou zuřivostí. Pan Prošek vešel do stavení. Babička měla rozžatou hromničnou svíci; modlila se s dětmi, které při každém blesku a udeření zbledly. Pan Prošek chodil od okna k oknu, dívaje se ven. Lilo se jako z konve, nebe bylo ustavičně otevřené, blesk za bleskem, hrom za hromem, jako by vzteklice v povětří lítaly. Okamžení ticho — tu zase modrožluté světlo v oknech se zakmitlo, blesk křížem a délkou projel oblohou a — prásk — prásk — zrovna nad stavením. Babička chtěla říci „Pánbůh s námi!“, ale slovo jí uvázlo v ústech; paní Prošková chytla se stolu, pan Prošek zbledl, Vorša a Bětka padly na kolena, děti se pustily do pláče. Bouře jako by tím udeřením byla vztek svůj zchladila, přestávala. Slaběji a slaběji zaznívalo rachocení hromu, mračna se rozcházely, měnily barvu a již zase mezi šedými obláčky prokukovala modrá obloha. Blesky se ztrácely, přestalo i pršet, bouřka se zatáhla. Jaká to změna venku! Země ještě jako zemdlená odpočívá, údy se jí posud třesou, a slunce dívá se na ni zaroseným ještě, ale zářícím okem; tu a tam vidět ještě na jeho tváři mráček, pozůstatek to vášnivého

rozhárání. Tráva, kvítí, všecko jako k zemi přitlučené, po cestách tekou struhy, v potoku voda zkalená, stromy strásaly se sebe tisíce krůpějí, trpyticích se na jich zeleném šatu. Ptáčekové již zase v povětří krouží, husy a kachny těší se z louží a stružek, kterých jim déšť nadělal, slepice honí se po broucích, jichž se zase dost po zemi hemží, pavouk vylízá ze skryše, všecko živočišstvo zotaveno spěchá k novému požívání rozkoší, k novému potýkání se a vraždění. Pan Prošek vyšel ven, obešel stavení dokola — a tu hle, stará hruška, co svými letorostmi po tolik let střechu přikrývala, byla od blesku roztržena. Polovice jí ležela na střeše, polovice schýlena byla k zemi. Nerodila již mnoho let ta stará planá hruška, ovoce její nebylo valné, ale měli ji rádi, poněvadž střechu od jara do zimy zelenem krásnila. Na polích nadělal liják také škody, ale přece si lidé ještě libovali, že není tak zle, huř že by bylo, kdyby kroupy byly padaly. Odpoledne již zase cestičky vysychaly, pan otec šel k stavidlu jak obyčejně v pantofflích, babička ho potkala, jdouc do zámku. Povídal jí, že mu liják škody trochu nadělal na ovoci, dal babičce šňupnout, zeptal se jí, kam jde, a když slyšel, že do dvora, šel svou cestou a babička také svou. —

Pan Leopold musel dostat rozkaz, aby babičku ku kněžně dovedl, až přijde, poněvadž jí hned bez všelikých rozpaků a roztaňů, sotva se v předsíni ukázala, dvéře otevřel do malého salónu, kde kněžna seděla. Kněžna byla samotná. Pobídla babičku, aby se vedle ní posadila, a babička zpolehounku sedala.

„Tvoje prostosrdečnost a upřímnost je mi velice milá; věřím v ní s celou důvěrou a myslím, že mi upřímně řekneš, oč se tě tázat budu,“ začala kněžna. — „Jakpak jinak, milostivá paní, jen se ptejte,“ řekla babička, nemohši si pomyslit, co by kněžna od ní vědět chtěla. „Tys včera řekla: až slečna do svého kraje přijde a uvidí, co srdci milo, že jí tváře zružoví. Položilas na ta slova důraz takový, že mi bylo nápadno. Mýlila jsem se, či jsi to zúmyslně řekla?“ Kněžna takto mluvíc bystře na stařenu hleděla. Babičku to nezmátlo. Chvilku přemýšlela, pak řekla upřímně: „Schválně jsem tak pověděla; co mi na mysli leželo, padlo mi na jazyk; chtěla jsem milostivé paní něco napovědít. Někdy

bývá slovo v čas a k místu prospěšné,“ odpověděla babička. — „Řekla ti to komtesa?“ pátrala kněžna. — „Bože chraň; milostslečinka není z těch, jak vidím, kteří slze na ulici nosí, ale kdo sám zkusil, rozumí. Nedá se vždy utajit, co člověkem hýbe, já se dovtipila sama.“ — „Čeho jsi se dovtipila, cos slyšela? Pověz mi to, není to zvědavost, ale péče o moje dítě, které miluju jako vlastní, co mne donucuje vědět to,“ úzkostně pravila kněžna. — „Mohu to říci, co jsem slyšela, není to nic zlého, ani jsem se na smlčení zapánbovat nemusela,“ řekla stařenka a povídala, co slyšela o zasnoubení a nemoci komtesy. „Myšlénka přivádí myšlénku,“ dokládala; „nač se člověk zdaleka dívá, přijde jinak než zblízka, a co hlava, to rozum. Tak, milostivá paní, i mně přišlo na mysl, že by snad milostslečna toho pana hraběte nerada si brala, snad jen z povolnosti k milostivé paní. Včera pozorovala jsem milostslečnu, byla bych plakala nad ní; dívaly jsme se na ty pěkné obrazy, co malovala — je to ku podivu —, a tu mi přišel do ruky obrázek, který, jak milostslečna pověděla, učitel její maloval a jí dal. Ptala jsem se, zdali ten hezký pán on sám — starý člověk jako dítě všecko rád ví —, zarděla se jako růže, vstala, neřekla tak ani tak, ale oči se jí zalily. Však mi toho dost bylo, a milostivá paní nejlépe bude vědět, jestli měla stará babička pravdu.“ — Kněžna vstala, přecházela po pokoji a jako sama sobě povídala: „Nepozorovala jsem ničeho, vždy veselá, povolná. Nikdy o něm nemluvila.“ — „Inu,“ ozvala se babička na toto hlasité myšlení, „každá nátura jiná. Některý člověk nebyl by šťasten, kdyby každou radost, každou žalost nemohl světu na odiv postavit; jiný nosí ji za řádry po celíčký život a vezme ji s sebou do hrobu. Těžko získat takové lidi, avšak láska lásku rodí. Mně přichází to s lidmi jako s těmi bylinkami. Pro některou nemusím daleko jít, všude ji najdu, na každé louce, na každé mezi. Pro některou musím do stínu lesa, musím ji hledat pod lístečky, nesmí zatěžko mi přijít lézt přes vrchy a kameny, nesmím se ohlížet po trní a bodláčí, které mi cestu brání. Za to mě bylinka stonásob odmění. Bába kořenářka, co k nám chodí z hor, vždy říká, když nám přináší vonný mech: ‚Mnoho práce mi dá, než ho najdu, ale odslouží se.‘ Mech ten voní jako fialky

a ta vůně člověku v zimě jaro připomíná. Odpusťte, milostivá paní, já vždycky přijdu z cesty. Chtěla jsem ještě říci, že milostlečna snad proto veselá byla, že měla naději, a nyní, když ji zcela ztratila, že teprv dvojnásob lásku svoji poznává. Bývá tak, že nevíme, co máme, až když to ztratíme.“ — „Děkuju ti za pravdu, stařenko,“ řekla kněžna; „jestli já při ní získám, nevím, jen když ona bude šťastna. Tobě bude mít co děkovat, bez tebe nebyla bych na pravou stopu přišla. Nebudu tě déle zdržovat. Zítra chystá se komtesa k malování, přijď sem i s vnoučaty.“ Těmi slovy propustila kněžna babičku, která odnášela v srdci vědomí, že přispěla dobrým slovem ku blahu člověka. Přicházejíc ku stavení potkala se babička s myslivcem; byl všecek polekán, krok chvatný. „Poslyšte, co se stalo!“ pravil pohnutým hlasem babičce. — „Nelekejte mne a povězte rychle co.“ — „Viktorku zasáhl boží posel!“ — Babička spráskla ruce, nemohla chvíli ani promluvit, až se jí pak dvě slze jako bohaté hráchy z oka vyhrnuly. „Pánbůh ji měl rád, přejme jí věčný pokoj,“ pravila tiše. — „Měla lehkou smrt,“ řekl myslivec. Vtom děti, paní i pan Prošek vyšli ven, a slyšíc od myslivce smutnou novinu, zůstali všickni jako omráčeni. „Vždyť mi bylo před bouřkou o ni ouzko, když jsem ji viděl stát pod stromem. Volal jsem, kýval jsem, ale ona se jen smála. Naposled jsem ji tedy viděl. Dobře jí.“ — „A kdo ji našel, kde?“ ptali se. — „Šel jsem,“ řekl myslivec, „když bouřka přestala, po lese dohlídnout, zdali škoda není; přišel jsem až na vrch k srostlým jedlím, víte, co stojí nad jeskyňkou Viktorčinou, vidím tam cosi ležet pod chvojem. Zavolám — ono nic, kouknu vzhůru, kde se ta chvůj vzala, obě jedle na vnitřní straně, jak by jim letorosti i s korou sloupl odhůry až dolů. Odhrnu rychle chvoj, pod ním leží Viktorka, zabita. Hýbám ní, byla už studená. Od ramena až k noze na levé straně šaty spáleny. Nejspíš že měla z bouře radost — ona vždy se smála, když blýskalo —, že vyběhla na vrch, od jedlí je pěkný rozhled, pod ně sedla a tam ji smrt zasáhla.“ — „Jako naši hrušku,“ povídala si babička. „A kam jste ji dali?“ — „Nechal jsem ji odnést do myslivny, je to nejbliže; já jí vystrojím pohřeb sám, ačkoliv přátelé tomu brání. Byl jsem na Žernově, oznámil

jsem to. Nemyslil jsem, že ji tak brzy ztratíme. Bude se mi stýskat!“ řekl myslivec. Vtom zazněl k nim z Žernova hlas zvonku. Udělali kříž — začali se modlit. Byl to umíráček za Viktorku.

„Půjdeme se na ni podívat,“ prosily děti rodiče a babička. — „Až zítra přijďte, až bude ležet v rakvi ustrojená,“ řekl myslivec, pozdravil a smutně odešel. „No, už nebude k nám chodit Viktorka, už nebude více u splavu zpívat; už je v nebi!“ povídaly si děti, odcházejíce k svému zaměstnání, aniž by se byly samým překvapením ptaly babičky na komtesu. „Ba jistěže v nebi, vždyť zkusila dost na zemi,“ myslila si babička.

Zpráva o Viktorčině smrti roznesla se rychle jako po troubách v celém údolíčku; každý ji znal, každý ji litoval, a proto smrt přál. Zvláště smrt takovou, kteréž prý Bůh jen málo lidem dopřává. Mluvívalo-li se o ní dříve s útrpností, mluvilo se pak s úctou. Když babička druhý den s dětmi do zámku šla, aby se nechaly od komtesy vykreslit a malovat, začala paní kněžna také o Viktorce mluvit. Komtesa slyšíc, jak ji měli v myslivně i v Starém bělidle rádi, slíbila, že obkreslí onen obrázek, jež babička viděla, kde Viktorka pod stromem stojí, pro pana myslivce i pro Proškovic. „Ona by každého ráda potěšila, než odjede, všechny by vás ráda s sebou odvedla,“ usmála se kněžna. — „A kde je lépe než mezi lidmi, kteří nás mají rádi; jaká lepší radost než radost činit jiným?“ řekla babička.

Děti těšily se velice na svoje podobizny — o babiččině nevěděl nikdo —, těšily se i na dary, co jim komtesa slíbila, když budou pokojny, a seděly jako pěny. Babička s radostí dívala se, jak pod umělým štětcem děvčete rysy milených tváří vždy živěji a živěji vystupují, a sama napomínala vnučata, kdykoli hověly svým návykům. „Poseď, Jene, nepřešlápní, aby tě milostslečna dobře trefila. Ty, Barunko, nekrč nos jako králík, k čemu pak bys byla. Vilímku, nezdvíhej ustavičně ramena jako husa křídla, když jí vypadne brk.“ Když se Adélka ale tak zapomněla, že ukazováček pravé ruky do úst strčila, to ji babička kárala řkouc: „Styděla se, taková panna, že by si mohla už chleba krájet; já jí musím jednou na něj pepře nasypat.“ Komtesa měla velkou radost při tom malování a mnohdy se dětem zasmála.

Ona vůbec byla den ode dne růžovější; babička mínila, že jí připadá milostslečna ne jako růžička, ale jako jabloně květ zarůžovělý. Byla i veselejší, oko měla jasnější a krásně jí svítilo; na každého se mile usmívala, s každým mluvívala jen o tom, co věděla, že ho těší. Někdy zahleděla se na babičku, oko jí zvlhlo, a to odhodila štětec, vzala babiččinu hlavu do svých rukou, líbala jí svraskatělé čelo, hladila bílé vlasy. Jednou shýbla se po její ruce a políbila ji. Toho se babička nenadála, zůstala, jako by jí spařil. „Co děláte, milostslečno, to se pro mne nepatří!“ — „Já vím, co dělám, stařenko, zač ti mám co děkovat, tys byla mým andělem!“ a komtesa klekla k nohous staré babičky. — „Tedy vás Bůh žehnej a dej vám štěstí, jakého si přejete,“ řekla babička, položíc svoje ruce na čelo klečícího děvčete, čelo bílé, čisté jako list lilie. — „Budu se modlit za vás i za paní kněžnu. Je to dokonalá paní!“ —

Pan myslivec stavil se druhý den po bouři na Starém bělidle, oznámil, že se mohou přijít s Viktorkou rozloučit. Paní Prošková nemohla vidět umrlce, zůstala doma; paní mlynářka se štítila, anebo jak pan mlynář nešetrně vyzradil, že se bojí, aby se jí v noci nezjevila. Kristla byla na panském, nešel nikdo s dětmi a s babičkou než Mančinka. Na cestě trhaly kvítí a z domácí zahrádky vzaly s sebou rezedky, chlapi vzali svěcené obrázky, co jim babička ze svatoňovské pouti přinesla, babička růženec, Mančinka nesla také obrázky. „Kdo by se toho byl nadál, že budeme strojit pohřeb, vidíte?“ povídala paní myslivcová, vítajíc babičku na prahu. — „Jsme tu všickni na čas; ráno vstáváme, budeme-li večer lehat, nevíme,“ odpověděla babička. Srna přiběhla, strkala oči Adelce do klínu, chlapi myslivcůvic a psi obskakovali je. „Kde ji máte ležet?“ ptala se babička vstoupnuvši do síně. — „V zahradním domku,“ odpověděla myslivcová, vzala Anušku za ruku a vedla hosti do zahradního domečku. Domeček, vlastně jen salónek, byl uvnitř chvojem vyložen, uprostřed na marách z neotesaných březových dřevců stála jednoduchá rakev otevřená a v ní ležela Viktorka. Paní myslivcová dala jí bílý rubáš. Čelo ovinula jí věncem ze slziček, pod hlavu ustlala zeleného mechu. Ramena složila jí pod prsa jedno přes

druhé, jak je zaživa ráda nosila. Rakev i víko byly otočeny chvojem, u hlavy hořela lampička, u nohou byla v kalíšku svěcená voda a v ní kropáček ze žitných klasů. Paní myslivcová všecko sama ustrojila, přichystala, kolikrát za den v domečku byla, jí to už zevšednělo; ale babička přistoupíc k rakvi udělala kříž nad umrlou, klekla vedle na zem a modlila se. Děti dělaly co ona. „Tak mi povězte, jestli se vám to líbí a jestli jsme to všecko dobře udělali,“ ptala se paní myslivcová starostlivě, když babička od modlení povstala. „Více kvítí ani obrázků nedali jsme, protože jsem myslila, že vy jí budete chtít dát také nějaký dárek s sebou do hrobu.“ — „Dobře jste to udělala, paní kmotra, dobře,“ pochválila babička hospodyni. Paní myslivcová vzala od dětí kvítí a obrázky, kladouc to okolo těla zesnulé. Babička zatočila růženec okolo ztuhlých rukou zemřelé, dívala se jí dlouho do tváře. To nebyla již tvář divoká! Černé, žhavé oči byly zavřeny, svit jejich uhasl. Černý, zcuchaný vlas ležel sčesan a kolem čela co mramor chladného vinul se červený věneček jako páska lásky. Na tváři nebylo vidět divoké cukání, co ji v hněvu ošklivou činilo; ale na rtech ležela poslední její myšlénka, jako by zaleknuta na nich byla umřela, — trpký úsměšek.

„Co tě asi bolelo, ty ubohé srdce? Co ti udělali?“ povídala si babička tichým hlasem. „No, už ti nikdo nenahradí, cos utrpěla; kdo je vinen, Bůh ho bude soudit, tys ve světle a v pokoji.“ — „Kovářka chtěla, abychom jí dali pod hlavu tříšky, muž jí ale dal mech; bojím se jen, aby nás lidé nepomluvili a její příbuzní dokonce, že jsme si ji vzali na starost a jen tak ledabylo odbyli,“ starala se paní myslivcová. — „Nic nepomůže malované lůže. Milá paní kmotra, nemějte žádnou starost a nechte lidi mluvit. Po smrti zaobalili by do zlatohlavu, a zaživa se nezeptají: člověče, co je ti? Nechte jí jen tu zelenou podhlavníčku, vždyť patnácte let na jiné neláhala,“ doslovíc vzala babička kropáček, pokropila ji od hlavy do paty třikrát svěcenou vodou, udělala kříž, kázala dětem totéž učinit a tiše opustili zahradní domek. Za Rýznburkem v romantickém údolí u boušínského kostelíčku, jež někdy turynský pán za uzdravení své němé dcery vystavět dal, je hřbitov; tam pochovali Viktorku. Na hrob

zasadil jí pan myslivec jedli. „Ta je v zimě v létě zelená, a ona je měla ráda,“ řekl babičce, když o ní mluvili spolu. Nezapomnělo se na Viktorku, ač nezněla víc její ukolíbavka u splavu, ač byla jeskyňka prázdná, jedle poražené; Viktorčino nešťastné jméno znělo v okolí dlouhá léta v smutné písni, kterou složila o ní Bára žernovská.

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

XVIII

Komtesa podržela si babiččinu podobiznu a podobizny vnoučat jí odevzdala, z nichž měli rodiče velkou radost, ale babička největší; komtesa znala vložit do těch tváří duši, a bylo pravda, co babička každému, komu je ukazovala — a musely je vidět všecy známé —, říkala: „Jen ústa otevřít a mluvit.“ Mnohdy říkala po letech, když už vnoučata z domu byly: „Není to ovšem mezi sprostým lidem způsob, aby se dávali malovat, ale nadarmo to není. Já sice dobře pamatuju, jak který vypadá, ale přijdou léta, člověku pamět bledne, podoba se ztrácí z myslí. Pak je to radost, když se mohu na ten obrázek podívat.“

Vozily se poslední pšeniční mandele z panských polí. — Ponevadž se vědělo, že paní kněžna dlouho zdržet se nemíní na panství, spěchajíc s komtesou do Itálie, určil pan správce slavení obžinek ku konci pšeničných žní. Kristla byla nejkrásnější děvče v celém okolí, všecka způsobna; babička dobře hádala, zvolili ji, aby podala paní kněžně věnec. Za dvorcem bylo veliké prostranství dílem travou porostlé, dílem byly na něm vyrovnány vysoké stohy slámy. Na trávník vztýčili chlapani vysokou tyč, okrášlenou chvojem, pentlemi, vlajíciými červenými šátky jako praporečky. Mezi chvojem bylo plno polního kvítí a obilních klasů. Okolo

stohů udělali lavice, z chvoji besídky vystavěli, okolo okrášleného stromu udupal se mlat k tanci. „Babičko, babičko,“ pravila Kristla, „vy jste mne po celý čas těšila, já v slovu vašem jen žila; Mílovi poslala jsem plnou náruč nadějí, máme už obžinky, a posud nevíme, čeho se nadít. Povězte mi, prosím vás, nebyla to jen těšinská jablka, jež jste nám ukazovala, abychom snáze odvykli?“ — „Bylo by nemoudré chtít vás na ten způsob těšit, bláhové děvče. Co jsem řekla, v tom stojím. Zítra se pěkně přistroj, paní kněžna to má ráda. Beztoho, budu-li živa a zdráva, že se tam přijdu podívat, pak, *když* se mne budeš ptát, budu ti moci povědít pravdu,“ odpověděla babička děvčeti a usmála se. Ovšem, ona věděla, jak se s Mílou ustanovilo, a kdyby nebyla kněžně slíbila mlčet, nebyla by meškala zbavit Kristlu trapného myšlení.

Všickni, kteří chodili na robotu, a chasa ze dvoru shromáždili se druhého dne svátečně ustrojeni na zeleném trávníku. Na vůz naložilo se mandelů trochu, koně samý fábor se připráhli, jeden z hochů sedl za koně, vrch na mandele sedla pak Kristla a několik děvčat, ostatní mládež seřadila se pár a pár okolo vozu, staří za nimi. Ženci nesli srpy i kosy, ženské srpy a hrábě. Každá za šněrovačkou kytici z klasů, z chrpy a jiných polních kvítků, chlapi okytili si klobouky a čepice. Pacholek práskl bičem, pohnul koně, ženci pustili se do zpěvu a zpívající ubírali se k zámku. Před zámkem zůstal vůz stát, děvčata slezly, Kristla vzala na červeném šatu položený věnec z klasů, chasa seřadila se za ní a zpívající vešli do předsíně, kamž kněžna zároveň s nimi vstoupila. Kristla strachem se třásla, studem se zapýřila, se sklopeným okem a zajímavým hlasem odříkávala paní přání k hojnému a šťastnému sklizení, přejíc spolu bohatou žeň na budoucí rok a kladouc s poklonou velitelce věnec k nohoun. Ženci zdvihnouce klobouky vyvolávali paní, aby dlouho živa a zdráva byla, začož se jim kněžna přívětivě děkovala, odkazujíc je k jídlu, pití na pana správce. „Tobě ale, milé děvče, jsem za hezké přání a věnec zvláště povděčna,“ pravila Kristle, zavěšujíc si věnec na rámě; „vidím, že všecko v páru a ty sama, zavděčím se ti snad nejlíp, když ti zaopatřím tanečnicka!“

Usmála se, otevřela dvěře salónu, a z nich vyšel Míla v selském šatu. „Ježíš Maria, Jakube!“ vykřiklo děvče a bylo by padlo radostným uleknutím překonané na zem, kdyby je byl hoch neuchytil pod paží. Kněžna vešla tiše do salónu. „Pojďte, poďte,“ pobízela Míla, „paní kněžna nechce, abychom jí děkovali,“ a když byli venku, zdvihl plný měšec do výše řka: „To mi dala milostslečna, abych vám rozdělil. Vezmi, kamaráde, a rozděl sám!“ dodal podávaje peníze Tomšovi, který též celý udiven jako všickni ostatní na Mílu se díval. Teprv za zámkem výskli si z plného hrdla a Jakub upřímně svoje děvče objal a vypravoval všem, že svoje vykoupení paní kněžně děkuje. „A babičce,“ dodala Kristla; „kdyby jí nebylo, nebylo by ničeho.“ Šlo se k tanci. Přišli mezi žence i úředníci se svými rodinami, Proškovic, myslivovic i mlynářovic; babička ale byla nejprvnější, radost nad shledáním dvou milých jí lidí popoháněla ji tam. Kristla i Míla divže ji neobjímali. „Mně neděkujte; já se jen zmínila, paní kněžna pomohla, Pánbůh dal svého požehnání.“ — „Ale vy, babičko,“ hrozila žertem Kristla, „věděla jste včera, že Míla přišel, že je u Václava schován, a neřekla jste!“ — „Nesměla jsem. Ostatně mělo ti moje slovo dostačit, že ho záhy uvidíš. Pamatuj, holka, že trpělivému všecko na dobré vyjde.“

Hudba, výskot, zpěv a smích ozýval se okolo okrášleného stromu. Páni písaři brali k tanci selská děvčata a úřednické dcerky nestyděly se vstoupit do kola s chlapci selskými, jedni i druhé libující si tanečnice i tanečníky. Hojnost piva, sladké rosolky, tanec rozohnilo hlavy všech, a když paní kněžna s komtesou podívat se přišla a chasa před ní národní tanec prováděla, dosáhla radost nejvyššího stupně, přestalo všecko ostýchání, čepice, klobouky litaly do povětří, každý křičel: „Ať je dlouho živa naše paní kněžna!“, pilo a pilo se na její zdraví neustále. Kněžna a komtesa měly radost, promluvily s tím a s onou několik slov; komteska přála také Kristle, když jí ruku líbala, štěstí k sňatku, oslovila pana mlynáře i myslivce; důvěrně obrátily se k babičce, nad čímž paní správčová zlostí zežloutla i slečinka; nemohly vystát babičku, která všecky jejich zámysly překazila. Když ale u stolů sedící tatíkové, majíce hlavy již pod víchy, nadávat

začali, nejvíce písarům a panu správci, a když jeden z nich holbu popadl, že dá paní kněžně zavdanou, a nadávat začal, když mu Tomeš zbraňoval, nebylo tam paní kněžny více. — Za několik dní po obzinkách odjela s komtesou do Itálie; komtesa odevzdala před odjezdem babičce krásné granáty pro Kristlu k svatbě.

Babička byla spokojena, všecko se podařilo dle jejího úmyslu. Ještě jedna starost ji tížila, ta byla list Johance dceři. Terezka by to byla také vyřídila, ale ono by to nebyvalo takové, jak to chtěla babička. Proto také jednoho dne zavolala Barunku do své sedničky, zavřela, a ukazujíc na stůl, kde byl přichystán arch papíru, ingoust a péro, pravila: „Posaď se, Barunko, budeš psát tetě Johance.“ Barunka se posadila, babička vedle ní, tak aby viděla na papír, a začala diktovat: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ — „Ale babičko,“ namítla Barunka, „to se tak nezačíná psaní, to musí se nahoru napsat: Milá Johanko!“ — „Nic to, děvečko, tvůj pradědeček i tvůj dědeček vždycky tak psávali a já dětem jinak nepsala. Přijdeš-li k někomu do dveří, tak dáš nejdřív pozdravení. Tedy jen začni: Pochválen buď Ježíš Kristus! Nastokrát tě pozdravuju a líbám, milá dcero Johanko, a vědomost ti dávám, že jsem chvála Pánubohu zdráva. Trochu mne sice kašel moří, ale není divu, vždyť budu pomalu počítat mého věku osm křížků. Je to hezký věk, milá dcero, a Bohu zač děkovat, když ho kdo tak ve zdraví tráví jako já; slyším dobře, vidím, mohla bych si ještě záplatovat, kdyby mně to Barunka neudělala. Na nohy jsem také dost čerstva. Doufám, že i tebe tento list při dobrém zdraví vynatreří, i Dorotku. Jak jsem z tvého listu vyrozuměla, je strýc nemocen; je mi toho líto, ale doufám, že to nebude dlouho trvat. On často postonává, a říká se: Časté stonky nepřivádí zvonky. — Také mi píšeš, že se chceš vdávat, a žádáš moje svolení. Milá dcero, co mohu říci, když jsi už podle srdce svého zvolila, než aby ti dal Pánbůh štěstí a požehnal vás oba, abyste ke cti a chvále boží živi byli a světu prospívali. Proč bych ti bránila, když je Jiří hodný člověk a ty ho ráda máš; nebudu s ním já živa, nýbrž ty. Myslila jsem si ovšem, že alespoň ty Čecha vyvolíš, svůj k svému nejlépe se hodí, ale nebyl ti souzen, nelaju ti. Jsme všickni děti jednoho otce, jedna matka nás živí, a máme se tedy milovati, bysme

i krajané nebyli. Pozdravuj Jiřího, a dá-li vám Pánbůh zdraví, až si živnost zařídíte a nic vám překážet nebude, podívejte se k nám. Děti se také již na tetku těší. Dej vám Pánbůh všem zdraví a boží požehnání. Spánembohem!“ Ještě jednou musela Barunka babičce list přečíst, pak ho složily spolu, zapečetily a babička schovala si ho do přítruhlíčku, až by šla do kostela, by si ho sama na poštu dala. —

Několik dní před svatou Kateřinou k večeru scházela se do hospody mladá chasa, děvčata i chlapci. Celé stavení zevně i vnitru jen se lesklo; okolo dveří věnce z chvoje, za každým obrázkem v sednici zelený struček, záclonky u oken jako sníh a podlaha jako křída. Dlouhý lípový stůl, pokrytý bílým ubrusem, a na něm plno rozmarýny, bílých a červených fáborek, okolo něho pak družičky, jak by nasázel růží a karafiátů. Sešly se k vítí věnečků. Kristle, mladá nevěsta, která hore stolu v koutku mezi nimi seděla, nejpěknější ze všech. Ona byla zproštěna všech domácích povinností, byla dána pod poručnictví tlampače a starosvaty, kteréžto čestné úřady zastávali jeden vůdce poutníků Martinec a druhý babička. Nemohla to Kristle odepřít, ačkoliv se podobným veřejnostem vyhýbala. Panímáma zastávala místo staré, na nohy sešlé hospodské a Kudrnová i Cilka přísluhovaly jí. Babička seděla mezi družičkami, a byť i neměla byla co vít ani vázat, byla její pomoc i rada ustavičně potřebna. Nevěsta vázala fáborek na krásný prut rozmarýny družbovi a tlampačovi, mladší družička měla na starosti uvítní věnečku pro nevěstu, starší pro ženicha, ostatní družičky každá svému mláďenci. Z ostatní rozmarýny měly se uvázat proutky s mašlemi pro hosty, ba i koňům, co nevěstu vézt měli, chystala se rozmarýna a fábory na okrášlení hlav a náčiní.

Nevěstino oko zářilo láskou a radostí, kdykoli zapolétlo na statného ženicha, který popocházel okolo stolu s ostatními mláďenci, z nichž každý větší svobody měl se svou milou si pohovořit nežli on s nevěstou, na niž jen toužebně chvílemi pohlédl. Nevěstu obsluhoval družba a ženich musel si hledět starší družice. Všem bylo dovoleno být veselými, dovádět, zpívat, dělat vtipy, čehož se ovšem především na tlampači požadovalo, jen

nevěsta a ženich nesměli svoji radost příliš ukazovat. Kristla také málo mluvila, seděla s očima sklopenýma na stůl, poházený zelenou rozmarýnou. Když pak mladší a starší družice začaly vít svatební věnečky a všickni zpívat počali:

*Kdes, holubičko, lítala,
ach, lítala,
žes bílé peříčko zmáchala,
ach, zmáchala, —*

tu si přikryla obličej bílou zástěrkou a pustila se do pláče. Ženich se na ni skoro úzkostně podíval, řka tlampačovi: „Proč tak pláče?“ — „To víš, ženichu,“ odpověděl mu tento vesele, „radost i žalost v lůžku jednom spějí, proto i mnohdy jedno druhé budí. Jen nech, dnes pláč, zítra radost.“ — Po této úvodní následovala píseň za písní, směšné i vážné po sobě; zpívala se chvála mladosti, krásy a lásky, chvála svobodného stavu junáckého, konečně ale přece mládenci i panny začali prozpěvovat, jak krásný je stav manželský, když se dva milují jako ty hrdličky, když svorně žijou jako zrnka v jednom klásku. Do jejich chvalozpěvů se jim ale vždy vmísil posměšný hlas tlampače. Když začali o manželské svornosti, poručil si dokonce sólo sám pro sebe, že prý on jim zazpívá zbrusu novou. „Ode mne samého na světlo vydanou, potmě vytištěnou,“ dodal. — „Tedy kokrhejte!“ křičeli chlapci. „Uslyšíme, co umíte.“ Tlampač postaviv se doprostřed sednice, spustil posměšným hlasem, který mu byl o svatbě tak přirozený jako o pouti vážný:

*Ó andělská radost,
není přes manželskou svornost!
Pravím-li: Uvař hrách,
uvaří kroupy;
pravím-li o mase,
uvaří z mouky.
Ó andělská radost,
není přes manželskou svornost!*

„Nedáme za písničku i se zpěvákem ani zlámaného halěře!“ volaly děvčata a hned začaly samy zpívat, aby překazily chlapcům radost, kteří si přáli slyšet pokračování. Při ustavičném zpěvu a žertování uvázaly se kytice, upletly věnečky, děvčata vstaly od stolu, popadly se za ruce a točice se v kole zpívaly:

*Už je to uděláno,
už je to hotovy,
koláče jsou napečeny,
věnce jsou uvity.*

A vtom se již také do dveří panímáma přihnala, nesouc s ostatní ženskou čeládkou plné ruce jídel. Pan otec a družba přinášeli pití. Sedlo se zase ke stolu, který pokryt byl namístež rozmarýny vařením a pečivem. Mládenci seděli vedle družic, ženich uprostřed starší družičky a starosvatky, nevěsta uprostřed družby a mladší družičky, která jí také jídlo sama krájela a předkládala, jakož starší družice ženichovi. Tlampač ustavičně stůl obskakoval, nechal se od družic krmit, nechal se od nich i vylát, ony ale mu prominout musely každý žert, byť i hrubý trochu býval. Konečně když se všechny mísy odklidily se stolu, přinesl tlampač tři mísy na stůl co dar nevěstě od něho podaný. V první byla pšenice, kterou jí podával s přáním, aby „úrodná“ byla, v druhé bylo trochu popele s prosem smíchaného, který musela nevěsta vybírat, aby se cvičila v „trpělivosti“, a třetí byla mísa „tajná“, celá zakrytá. Nevěsta ovšem neměla být zvědavá, měla přijmout mísu a nedívat se do ní, ale kterápak by to byla vydržela, i Kristle nedalo to pokoje; zpolehounka, když ji nikdo nepozoroval, odkryla růžek bílého šatu, jímž mísa přikryta byla, a — frrrr — vrabec tam ukrytý vyletěl do stropu. „Vidíš, milá panno nevěsto,“ pravila babička, klepnouc jí na rameno, „tak to je s tou zvědavostí. Člověk by raději umřel, než aby nezkoumal, co před ním ukryto, a když pod roušku nahlídne, nechytl přece nic.“ Pozdě do noci byla mládež pohromadě, neboť se po jídle tancovalo ještě. Ženich s družbou vyprovázeli starosvatku domů, připomínající při rozchodu, že se časně zrána zase dostaví.

Ráno byli obyvatelé údolíčka i Žernova záhy na nohou. Část šla s sebou do kostela, část jen ke stolu a k tanci, a kteří nešli, nemohli přece zvědavosti odolat podívat se na svatbu, o níž se již kolik neděl mluvilo, jak hlučná bude, a že pojedje nevěsta na panském kočáře s panskými koňmi do kostela, že bude mít drahé granáty na krku, vyšívaný bílý fěrtoch, z růžové dykyty kabátek a barvy oblakové sukni, to všecko věděli již na Žernově dříve snad ještě, než nevěsta na to pomyslí. Oni věděli všecko dopodrobna, mnoho-li a jaké jídla při svatbě budou, v jakém pořádku na stůl přijdou, kolik kusů košil, kolik kusů peřin, jaké náradí nevěsta věnem dostala, všecko věděli, jak by jim to byla psala. Na takovou hlučnou svatbu nejt se podívat, nepodívat se, jak nevěstě věneček sluší, mnoho-li slzí vylije, jak hosté ustrojeni jsou, nebylo by nikomu ani k odpuštění bývalo. Toť bylo zase kus děje v historii jejich, toť zavdalo látky k řečem na půl léta nejméně — jak toho prominout? —

Když Proškovic a myslivcovic, kteří se byli na Starém bělidle stavili, k hospodě přišli, museli se na dvorku tlačit nastaveným lidstvem. V hospodě byli již hosté z nevěstiny strany shromáždění; pan otec byl vyfintěn, botky se mu leskly jako zrcadlo a v ruce držel stříbrnou pikslu. Byl nevěstin svědek. Panímáma byla v hedbávi, pod lalouškem bělely se jí drobné perličky, na hlavě trpytil se jí zlatý čepec. Babička měla též svatební svoje šaty, na hlavě sváteční holubičku. Družičky, mládenci, tlampač nebyli v hospodě, ti šli pro ženicha na Žernov, a nevěsty také nebylo v sednici, byla schována v komoře. Najednou se rozlehl na dvorku křik „Už jdou, už jdou!“ a ode mlýna zaznívaly tóny klarinetu, fléten a houslí. Přiváděli ženicha. Mezi díváky nastal šepot. „Dívejte se, dívejte!“ strkal jeden druhého. „Mílova Těra je mladší družičkou, Tichánkovic starší. Inu ovšem, kdyby Tomšová byla svobodná, jiná by nebyla starší družičkou.“ — „Tomeš je ženichův svědek!“ — „A kde je Tomšová, není ji vidět.“ — „Pomáhá nevěstě se strojit. Do kostela ona nepojede, vždyť je na každou chvíli,“ povídaly si ženy mezi sebou. — „No, může chystat nevěsta hned do vínku, však nebude jiná kmotrou, ony jsou nerozdílná ruka.“ — „Toť se ví.“ — „Ale hlehle,

rychtář také jde; toť je divná věc, že ho Mílovic pozvali, však byl jen on vinen, že ho odvedli!“ nastalo zase divení. — „Což, rychtář není tak zlý člověk; Lucka ho naváděla, pan správce přisoloval, není divu. Dobře udělal Jakub, to ho nejlépe vytrestal, když mu nesplácí, a Lucku dokonce, ta zlučí pukne.“ — „Vždyť má také po námluvách,“ ozval se jiný hlas. — „Jakpak by to bylo, vždyť jsem o tom neslyšela?“ ozvala se opět jiná. — „Předvěřím, s Josefem Nyvltovic.“ — „Však dávno za ní už chodí.“ — „Bodejť, jenže ho nechtěla dříve, dokud myslila, že dostane Jakuba.“ — „Ale je to chlapík, ten ženich, sakulajda, milo se na něho podívat.“ — „Krásný šátek mu dala nevěsta, to je pravda, desítka asi naň praskla,“ minily zase ženské. Takové a podobné hlasy se ozývaly na dvorku, když ženich k prahu přicházel, kde hospodář s plnou sklenicí ho vítal. Když si ženich svoji nevěstu v komoře našel, kde plakat musela, předstoupili před rodiče, tlampač říkal místo nich dlouhou řeč, poděkování to za vychování a prosbu o požehnání. Všecko to plakalo. Když dostali snoubenci požehnání, vzal družba nevěstu pod jednu paži, mladší družičku pod druhou, ženich vzal starší družičku, svědkové připojili se k starosvatce, družice k mládeňcům a tak pár za párem, jen tlampač v čele všech sám a sám, vystoupili ze stavení, berouce se k vozům a kočárům, které na ně čekaly. Družice točily šátkami, zpívaly, chlapi jim přizvukovali, jen nevěsta tiše plakala, chvílemi se ohlídejíc za sebe, kde v druhém voze ženich se svědky a se starosvatkou jel. Diváci se rozběhli a sednice zůstala na chvílku prázdná, jen stará matka seděla u okna, dívala se za odjíždějícími, modlíc se za dítě, které již tolik let místo její zastávalo a se svatou trpělivostí rozmarý její mrzuté snášelo, přičítajíc je pouze její nepřemožitelné, dlouhotrvající chorobě. Avšak brzy začaly se stoly sestřkovat, přikrývat, kam se kdo podíval, stála kuchařka, aneb alespoň kuchtička. První osoba ale, které vše svěřeno bylo, to byla mladá Tomšová. Přijala starost zastávat hospodyní mileráda na se, jakož to paní mlynářka při vití věnečků učinila. Když se svatebníci z kostela vrátili, přivítal je hospodář opět na prahu s plným pohárem. Nevěsta se převlíkla do jiných šatů a sedlo se ke stolu. V čele

všech seděl ženich vedle nevěsty, družba staral se o družice, které mu dělaly na svých talířích výsluhu, mimoto mu nejlepší sousta předkládající. Tlampač mu také vyčítal, že se má jako „Pánbůh v ráji“. Babička byla též veselá a mnohým vtipným slovem odsekla tlampače, který všude uši nastrkoval, všude se pletl a všude svojí velikou hranatou postavou narazil. Doma by byla babička nedopustila, aby se zrnko hrachu bylo na zem hodilo, ale když začali hosté po sobě házet pšenicí a hrachem, i sama hrstku vzala a na ženicha a nevěstu je hodila, právě, „aby je Pánbůh také tak obsypal božím požehnáním“. — Však se ten hrách ani pšenice nerozšlapaly; babička viděla dobře, jak ochočení holubi pod stolem to vyzobávají.

Bylo po jídle; mnohá hlava těžká od pití klímala ze strany na stranu, každý měl před sebou velikou výsluhu vyrovnanou, a kdo by jí byl si neudělal, zajisté by mu ji byla Tomšová vyrovnala; hanba by to bylo přijít ze svatby bez výsluhy. Vždyť bylo všeho dost, kdo šel kolem hospody, dostal jíst a pít, všechny ty děti, co přišly „na čumendu“, nesly plné klíny pečiva domů. Po jídle dávaly se nevěstě dary „na kolíbku“ a nevěsta se až lekala, když jí i křížové toлары do klínu padly. Mládečům zase, když přinesli na mísách vodu a bílé ručníky a děvčatům podávali, by si ruce umyly, hodila každá z družic do vody peníz. Žádná se ovšem nechtěla dát zahanbit, proto se lesklo ve vodě jen stříbro; to zase chlapi s družicemi druhého dne protancovali a propili.

Nato šla se nevěsta opět převléknout do jiných šatů, a tak i družice, neboť měl nastat tanec. Babička použila té chvíle a odvedla si domů děti, které hodovaly v Kristinčině sedniče; ona sama musela k svatebníkům se vrátit, neboť později v noci nastalo „čepení“ a při tom jí bylo třeba. Vzala si také z domu čepec, který byla s dcerou Terezkou pro nevěstu koupila, jak to její povinnost co starosvatky byla. Když se už dost vytancovali všichni a nevěsta sotva dechu popadat mohla, neboť s ní musel každičký tancovat, a kdyby se byl měl jen jednou zatočit, pokývla babička ženám, že je po půlnoci, že patří nevěsta „ženám“. Začaly se trochu hádat, trochu tahat o ni, ženich i družba opírali se proti tomu, aby nevěstu zbavily krásného věnce, ale nic

platno, ženy si jí dobyly a odvedly do sedničky. Děvčata za dveřmi zpívaly smutným hlasem, aby si nenechala brát víněk zelený, jak si ho jednou sundat nechá, že se s ním více neshledá.

Ale darmo bylo. Už seděla nevěsta na stoličce, už jí rozplétala Tomšová žihon, už ležela květinová koruna i zelený věneček na stole a babička chystala čepec s portama. Plakala nevěsta; ale bylo darmo. Ženy zpívaly, výskaly, jen babička zůstala vážná a chvilkami přelítl přes její mírnou tvář blažený úsměv, oko jí zvlhlo, vzpomněla na dceru Johanku, která snad také svatbu slavila. Nevěsta měla čepeček na hlavě, slušel jí výborně, paní mlynářka tvrdila, že v něm vypadá jako „míšeňské jablíčko“.

„A nyní půjdem k ženichovi; která z vás půjde ho poškádlit?“ ptala se babička. — „Ta nejstarší,“ rozhodla panímáma. — „Počkejte, já mu jednu přivedu,“ rychle se ozvala Tomšová, vyběhla ven a přivedla mu starou přadlenu, která v kuchyni umývala. Přehodily jí bílou plachetku přes hlavu, starosvatka ji vzala pod paži a vedla k ženichovi, „aby ji koupil“. Ženich si ji obcházel, prohlížel tak dlouho, až se mu poštěstilo zdvihnout plachetku; viděl starou svraštělou tvář, všecku zapopelenou. Bylo trochu smíchu, ženich nechtěl se k takové nevěstě znát; starosvatka strkala se s ní ze dveří. Přivedla mu druhou. Ta zdála se ženichovi i tlampačovi onačejší, už ji chtěli koupit, tu ale tlampač rozhodně se ozval: „Eh což, kdo bude kupovat zajíce v pytli!“, zdvihl jí plachetku, a ukázala se jim tlustá tvář paní mlynářky, jejíž černá očka se na tlampače potutelně smála. — „Kupte ji, kupte, dám vám ji lacino,“ šklíbil se pan otec a točil pikslu v prstech, ale zvolna, buď že byla těžká, buď že měl neohebné prsty. — „I mlčte, pantáto,“ smála se tlustá panímáma, „dnes prodal byste, zítra byste rád koupil. Kdo haní, rád má.“ — Do třetice všeho dobrého. Ta třetí byla štíhlá, vysoká postava nevěsty. Tlampač dával za ni starý dantes, ale ženich hned sypal stříbro a dostal ji. Ženy přihrnuly se do sednice, zatáhly kolo, ženicha vzaly mezi sebe a vesele začaly zpívat: „Už je to uděláno, už je to hotovy, nevěsta je očepená, koláče jsou snědeny“ atd. Nevěsta patřila ženám. Peníze, které ženich za ni dal, ženy prohodovaly druhý den před polednem, když se k „stlání postele“ sešly, přičemž ovšem zase

bylo mnoho zpěvu a žertu. Tlampač povídal, že „pořádná svatba osm dní trvat má“, a ono to obyčejně při každé hlučné svatbě tak bylo. Vítí věnečků před svatbou, svatba, stláni postele, přátelský oběd u nevěsty, druhý zase u ženicha, propíjení věnečku: a tak se pomalu vypořádal celý týden, než přišli mladí manželé k oddechu, aby mohli říci: „Nyní jsme sami.“

Za několik týdnů po Kristlině svatbě dostala paní Prošková list z Itálie od komorné, v němž jí psala, že komtesa Hortensie sňatek slavit bude s mladým malířem, svým někdejším učitelem, že je všecka blažena, že jako růže zase kvete a paní kněžna že je nad ní všecka potěšená. — Babička slyšíc tu radostnou novinu, přikývla hlavou řkouc: „Chvála Pánubohu, všecko se to dobře spořádalo!“

*

Není účel tohoto spisku vyličovati život mládeže, která okolo babičky žila, aniž chci čtenáře nudit voděním ho od myslivny ke mlýnu a zase zpět malým údolíčkem, v němž panoval vždy stejný život. Mladí dorůstali a dorostli; někteří zůstali doma, vdaly se, oženili a starší ustoupili jim místa, tak jako na dubu starý list upadává, když mladý vyráží. Někteří opustili tiché údolíčko, hledající štěstí svoje jinde, jako semínka od větru zavátá, od vody daleko zanešená, by na jiných luzích a březích kořínky svoje založila.

Babička neopustila malé údolíčko, kde našla druhý domov. S klidnou myslí dívala se, jak to vše okolo ní roste a kvete, radovala se nade štěstím bližního, těšila zarmoucené, pomohla, komu možno bylo pomoci, a když ji vnoučátka jeden po druhém opouštěli, odletující jako vlaštovice zpod střechy, pohlížela za nimi usazeným okem, těšíc se: „Snad dá Bůh, že se zase shledáme.“ A shledali se zase. Rok co rok přicházeli zase domů se podívat, a tu babička stará zářícím okem se dívala, když jinouši mladí před ní obrazy světa rozkládali, přisvědčovala jich plánům, ohnivým duchem malovaným, promíjela pokléskům mladosti, kterých před ní netajili, oni pak, byť je i nevždy zachovali, přece rádi zkušené její rady poslouchali, ctili babiččino

slovo i mrav. Vzrostlá děvčata svěřovala babičce svoje tajemství, svoje tajné sny a vzdechy, vědouce, že najdou shovívání a vroucí slovo. Tak i Mančinka mlynářovic u babičky útočiště hledala, když jí pan otec bránil milovat chudého, ale hezkého mládka. Babička dovedla nasadit panu otci „hlavu na pravé topůrko“, jak sám se vyjádřil, a když po letech dcera jeho šťastna byla a živnost pod vedením úsilovného zete vzkvétala, který pana otce ctil a miloval, říkal vždy: „Babička měla pravdu, za chudým chodí s pokladničkou Pánbůh!“ Děti pak mladých žen milovala babička, jako by její vnoučátka byly; vždyť jí také jinak nejmenovaly než babičko. Také paní kněžna, když po dvou letech po Kristlině svatbě na panství se vrátila, hned babičku k sobě volat kázala, ukazujíc jí s pláčem krásného chlapce, památku to po komtese, která po roce svého manželství zemřela, zanechajíc zarmoucenému manželi a kněžně to děcko. Babička chovajíc je skropila hedbávnou pokrývkou slzami; tanula jí na mysli mladinká, dobrá, krásná matka jeho, ale kladouc je do náručí kněžně, pravila mírným svým hlasem: „Neplačme, přejme jí nebe, pro ni svět nebyl, proto ji Bůh z něho vzal. Toho má Bůh zvláště rád, koho vezme k sobě, kdy je nejšťastnější! A milostivá paní neosiřela.“

Lidé ani neviděli, jak babička stárne a schází, jen ona sama to cítila. Mnohdy říkala Adelce, z níž se stalo pěkné děvče, ukazujíc na starou jabloň, která rok co rok více schla a spořeji zelenem se odívala: „My jsme si rovny, půjdeme asi zároveň také spat.“ A jednoho jara všechny stromy zelenaly se, jen stará jabloň smutně stála bez listu. Museli ji vykopat a spálit. Babička to samé jaro velice kašlala, nemohla už dojít do městečka do božího kostelíčka, jak říkala. Ruce víc a víc schly, hlava byla jak sníh, hlas slabší a slabší. Jednoho dne rozeslala paní Tereška listy na vše strany, aby se děti sešly. Babička ulehla, nemohla už vřetánko udržet. Z myslivny, ze mlýna, z hospody i ze Žernova chodili kolikrát za den ptát se, jak je babičce; nebylo jí lépe. Adelka se s ní modlívala; musela jí povídat každé ráno, každý večer, jak je v sadu, v zahradě, co dělá drůbež, co Stračka, musela babičce počítat, za kolik dní ještě by měl pan Beyer přijít.

„Snad s ním přijde Jan,“ říkávala přitom. Paměť ji opouštěla. Často volávala místo Adelky Barunku, a když jí Adelka připomínala, že není Barunka doma, vzpamatovala se vzdychnouc si: „Baže není, tu já už neuvidím. Je-li pak šťastna?“ A dočkala se jich babička. Přijel pan Prošek a s ním student Vilím i dcera Johanka; přišel syn Kašpar a z Krkonošských hor přivedl starý pan Beyer statného mládence Jana; také Orlík přišel z lesnické školy, kamž ho paní kněžna dala, poznajíc v něm znamenité vlohy pro lesnictví. Vždyť ho počítala babička také mezi svoje vnuky, poznajíc vzrůstající lásku mezi ním a Adelkou a ušlechtilý jeho mrav. Všecky sešli se okolo babiččina lože, nejprvnější ale ze všech byla Barunka, ta přišla zároveň se slavíkem; on se usadil ve svém hnízdečku u babiččina okna. Barunka se ubytovala v babiččině sednici, kde stávalo kdys její lůžko, kde poslouchávaly spolu líbezné zpěvy blízkého zpěváčka, kde ji babička vstávajíc lehajíc žehnala. Byly zase spolu, ty samé tóny k nim zaznívaly, byly to ty samé hvězdičky, na něž se kdysi spolu dívaly, — ty samé ruce spočívaly na hlavě Barunčině, byla to ta samá hlava, ale jiné myšlenky se v ní rodily a jinými city byly ty slze vyroněny, které viděla babička nyní téci po tváři své milené vnučky, než ty slzičky, které s usmáním milým utírala s růžového líce tehdáž, kdy ještě děvče v malé postýlce líhalo. Ty zrosily jen, ale nezkalily oči. Babička cítila dobře, že života jejího namále, protož si jako dobrá, moudrá hospodyně všecko v pořádek uvedla. Nejdříve smířila se s Pánembohem a s lidmi, pak rozdělila svůj malý stateček. Každý dostal památku. Pro každého, kdo k ní přišel, měla milé slovo, každého, kdo ji opouštěl, provázal její zrak, a když i paní kněžna s Hortensiiným synem navštívivše ji odcházeli, dlouho se za nimi dívala; ona věděla, že se s nimi na světě více nesešká. I tu němou tvář, kočky a psy, k sobě zavolala, pohladila je a nechala si od Sultána ruku lízat. „Hleďte jich,“ pravila Adelce a služkám; „každé zvíře, když je má člověk rád, je vděčné.“ Voršu ale zavolala k sobě a přikazovala jí: „Až umru, Voršilko — já vím, že to nebude už dlouho se mnou trvat, zdálo se mi dnes v noci, že Jiří pro mne přišel —, až tedy umru, nezapomeň říci to včeličkám, aby vám nepomřely. Ostatní by

třebas zapomněli.“ Babička věděla, že Vorša to udělá, poněvadž věřila, nač ostatní nevěřili, a tehdy snadno by udělat opomenuli včas, byť i babičce k vůli udělat chtěli.

Bylo to druhý den k večeru po návratu dětí, když babička tiše skonávala. Barunka jí předříkávala modlitbu umírajících; babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřené zůstalo na krucifix nad ložem visící, dech se zatajil. — Plamínek života jejího zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno.

Barunka zatlačila jí oči, mladá Mílová otevřela okno, „aby duše volnost měla k odletu“. Vorša nemeškajíc mezi plačícími pospíchala k úlu, který pan otec babičce před kolika roky postavil, a zaklepavši naň, volala třikrát: „Včeličky, včeličky, babička nám umřela!“, pak teprv sedla na lavičku pod bez a pustila se do štkání. Pan myslivec kráčel cestou k Žernovu, aby dal zvonit umíráčkem; sám se nabídl k té službě. Bylo mu ouzko v stavení, musel ven, by se mohl vyplakat. „Stýskalo se mi po Viktorce, jakpak zapomenu babičku,“ povídal si cestou. Když zazněl umíráček, hlásající všemu lidu, „že není více babičky“, zaplakalo celé údolíčko. —

Třetí den ráno, když se pohřební průvod, záležející z velkého množství lidstva, neboť každý, kdo babičku znal, chtěl ji doprovodit ku hrobu, ubíral okolo zámku, rozhrnula bílá ruka těžké záclony u okna a paní kněžna se mezi nimi objevila. Jak dlouho bylo průvod vidět, tak dlouho smutný zrak její ho provázel, až pak záclonu spustíc a hluboce si vzdechnouc zašeptala: „Šťastná to žena!“

Komentář

Toto vydání *Babičky* vychází z prvního znění díla z roku 1855. Ve všech ohledech se více než naši předchůdci snažíme zachytit prvotní podobu textu a vhlédnout do procesů jeho psaní. *Babička* patří totiž co do vzniku k nejtajemnějším dílům nové národní literatury. Tajemství jeho psaní, když není znám třeba jen fragmentárně jeho rukopis, vykazovalo dosud vykladače *Babičky* za brány autorčiny dílny a stáveho je až před dohotovené dílo. Ale proč se už jednou nepokusit novým zvažováním fakt známých i těch dosud opomíjených vhlédnout do okolností, jež psaní *Babičky* provázely, proč znovu nečíst v praměnech, jež pomáhaly podivuhodný text utvářet — a neobohatit tím jeho vnímání?

V takové perspektivě se např. i prvotní šíření v sešitech může jevit jinak, než jak se v literatuře o autorce jevívalo.

1/ OKOLNOSTI PRVNÍHO VYDÁNÍ, POCHVALNÉ PŘIJETÍ

Babička vycházela poprvé po sešitech v Praze u nakladatele Jaroslava Pospíšila, který už dříve vydal od Boženy Němcové *Národní báchorky a pověsti* (1845–1848 v 7 svazcích) a právě tiskl toto dílo podruhé, tentokrát ve 14 sešitech. Obliba, jaké se těšily její pohádky, a to, že je od roku 1854 s úspěchem vydával podruhé, patrně přispěly k tomu, že se vůbec odhodlal nový rukopis Boženy Němcové přijmout. Učinil tak pod podmínkou, že bude tuto její první dlouhou

prózu tisknout na pokračování, také v sešitech. Lze předpokládat, že tak nakladatel oslovil všechny předplatitele a odběratele sbírky spisovatelčiných pohádek, a ve chvíli, kdy se jejich vydání chýlilo ke konci, jim nabídl „novinku“ z téhož pera. První sešit *Babičky* se objevil před 16. květnem 1855 současně s 12. a 13. svazčkem *Národních báchorek a pověstí*. Sousedství nové práce s edicí autorčiných pohádek se zdůrazňovalo už předtím v oznámení o začátku tisku. *Lumír* z 26. dubna 1855 ohlašoval, že „nákladem Pospíšilovým dostal se již do tisku spis Babička, obrazy venkovského života od Boženy Němcové, jejížto péro tak šťastným se projevuje v líčení výjevů toho druhu. — Báchorek a pověstí národních od též spisovatelky vyjde co nejdříve svazek dvanáctý“.¹

Národní báchorky a pověsti se tiskly poměrně drobným písmem a v malém formátu (100 × 130 mm), obálky nebyly barvou ani kvalitou papíru odlišeny od ostatního textu. Sešity *Babičky* měly větší podélný formát (173 × 111 mm), větší písmo a stránky s velkými okraji, s barevnými, hráškově zelenými obálkami, na nichž v rámečku stály údaje týkající se autora, názvu díla a vydavatele. Sešity *Babičky* měly také o málo větší rozsah a vyšší prodejní cenu: zatímco autorčiny podruhé tištěné pohádky obsahovaly čtyřiašedesát stránek v sešitě a byly po 6 krejcarech stříbra, tři osmdesátistránkové sešity *Babičky* stály po 10 krejcarech. Cena byla zvýšena na 12 krejcarů stříbra u posledního, čtvrtého čísla (mělo 124 stran).

Dělení textu do jednotlivých svazčků se dalo zcela mechanicky — na hranicích sešitů se neresepektoval celek vět: 1. sešit končil stránkou 80, začátkem šesté kapitoly s myslivcovým vypravováním o Viktorce: „...že jí sám ženicha vybere a přinutí, aby...“; 2. sešit pokračoval stranou 81, dokončil načatou větu: „...si ho vzala.“ Končil stranou 160, v kapitole osmé, babiččinou reakcí na Kristlino vypravování o nové písničce: „...časý, kde jsem pro písničku kus cesty běžela...“; 3. sešit pokračoval stranou 161, dokončil načatou větu: „...už pomínuly, teď já jen ty moje pobožné zpívám, pravila babička.“ Končil stranou 240, ve třinácté kapitole, epizodou o pálení čarodějnic, větou: „Okolo rudého ohně kmitaly se v divém kolování postavy jako fantastické; chvíli po chvíli z jejich středu díblík do výše vyletěl, zatřásl v povětří ohnívou...“; 4. sešit pokračoval stránkou 241, dokončil větu: „...palicí, až tisíce jisker spršelo, a zase dolů padal při jáсотu lidstva.“ Končil neplnou stranou 346.

1 Z Prahy a venkova, *Lumír* 5, 1855, č. 17, 26. 4., s. 408.

Autorce nevadilo takto mechanické dávkování textu, jen jeho „zdlouhavé vycházení“,² jak podotkla v dopise Janu Helceletovi z počátku června 1855, když mu posílala první dva sešity *Babičky*. Nedělová stavba „obrazů“ se ochotně podvolovala rozčlenění do menších částí. Každý sešit obsahoval přinejmenším jedno velké vzpomínkové vypravování a zpravidla také událost, která mohla budit zvědavost, co se stane dál (bude-li po pozvání na zámek následovat návštěva a co přinese, mine-li střetnutí s Taliánem bez následků a podobně). Díky způsobu sazby mohla *Babička* i v prvním vydání být posléze prostým svázáním sešitů (bez obálek) prezentována jako kniha. Tak postupovali i jednotliví soukromí majitelé sešitů. Tím se sešitová podoba *Babičky* stala raritou a do našeho času se dochovala jako unikum, díky sběrateli Bohuslavu Duškovi.

Ve vydání na první pohled laciném upoutává trojice uvozujících textů, prozrazující vysoké ambice spisovatelky. Německým mottem z Karla Gutzkova spojuje svůj výtvar s románem, který právě patřil k živé četbě vzdělanců v jejím okolí. Tuto kulturně reprezentativní funkci motta (graficky nijak výrazného) doplňuje sociálně reprezentativní dvoudílná dedikace. První část věnování „Vysokorodé paní, paní Eleonoře hraběnce z Kounic...“ upoutává nejen velikostí písma, ale i umístěním na první stránce. Další část dedikace komponovaná jako dopis a stylizovaná jako osobní prosba tvůrkyně za zdar díla, jemuž se přízní vznešené mecenášky dostává „požehnání“, se octla na stránce rubové. Tato druhá část dedikace, osobnější než první, je sice oproti první graficky potlačena, ale i tak je zřetelně výraznější než vlastní text *Babičky*. Svou dvoudílností, grafickým řešením i vysokým stylem se dedikace v *Babičce* podobá tě, jaká stojí například v čele almanachu *Perly české*, vydaného na jaře 1855 (tam se týká mladého císařského páru na habsburském trůně). Je to tedy dedikace dobově reprezentativní, upomínající zejména stylem na zvyklosti klasicistní.

Zaměření obdobně stylizovaných dedikací bývalo různé. Věnování mladému císařskému páru v *Perlách českých* bylo výslovným výrazem loajality vůči habsburskému trůnu. Všemi příspěvky ujišťoval almanach vydaný Maticí českou, že Čechům nejde v monarchii o nic jiného, než aby mohli v mateřském jazyce a ve zděděných formách promlouvat o radosti z dětí a z rodinné svornosti, jimž se dostává ochrany Boha a Vídně. Dedikace v *Babičce* měla naproti tomu intimně sociální

2 Citováno dle Božena Němcová: *Korespondence II (1853–1856)*, Adam, Robert; Pokorná, Magdaléna; Saicová Římalová, Lucie; Wimmer, Stanislav (eds.), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 141.

rozměr: urozenou dámu z Čech, známou pročeskými sympatiemi, oslovovala česká spisovatelka, předkládající jí svůj výtvar v naději, že tak prospěje úspěchu svého díla. Toto oslovení jako by prodlužovalo poměr mezi babičkou a paní kněžnou v díle před jeho práh, v naději, že i tam zapůsobí příkladně.

Potenciálnímu odběrateli, kupci a čtenáři se touto dedikací *Babička* představovala jako dílo aspirující na úspěch v privilegovaných kruzích, což mohlo ovlivnit úvahu, zda *Babičku* koupit a číst. To jen předpokládáme, víme však, že selhal nejpragmatičtější účinek dedikace — hraběnka Eleonora Kounicová poslala Němcové za věnování díla šest stříbrných lžiček, a ne naléhavě potřebný finanční obnos. Vznešená dáma se tak solidarizovala s představiteli české veřejnosti, kteří se od bohémsky žijící tvůrkyně *Babičky* distancovali. Své chování vůči Boženě Němcové korigovala až dodatečně. Ve druhém vydání díla nicméně dedikace není.

Třetí uvozující text, prolog, obrací aspirace naznačené mottem a dedikací dovnitř díla, k intenzitě autorského výkonu. Pokorná vzpomínka na babičku a omluva vypravěčky, že sotva dokáže vzácnou osobu vyportrétovat slovem (když štětcem nevládne), naznačuje velikost a nesnadnost úkolu, který si autorka předsevzala. Od prvních do posledních slov slibuje prolog vrátit vypravováním minuvší čas a zvětšit, co by jinak podlehl zapomenutí. Toto předeslání graficky splývá s následujícím textem. V malém formátu sešitu zaplňuje téměř celou stránku.

Zelené obálky všech čtyř sešitů *Babičky* měly jednotnou grafickou úpravu a na vnitřních stránkách byly až na výjimky potištěny anotacemi knih ze skladu Jaroslava Pospíšila. V sešitě prvním bylo podrobné dvoustránkové oznámení o novém časopisu *Obzor*. Ve 2. sešitě se na zadní straně zelené obálky upozorňovalo: „Od té samé spisovatelky vyšly: *Národní báchorky a pověsti*, 2. vyd., 13 svazků, sešit po 6 krejcarech stříbra.“ Následovalo oznámení *Dějepisů kolonizace Ameriky*, který „dle nejlepších pramenů sestavil“ Jakub Malý, s cenou 15 krejcarů stříbra. Z obdobné anotace na *Povídky z kraje* od Františka Pravdy, umístěné na přebalu 4. svazku *Babičky*, zjišťujeme, že při sešitovém vydání literárního textu byla u Pospíšila možnost dvojího papíru, levnějšího a „pěkného“. Cenový rozdíl mezi nimi se pohyboval kolem 3 krejcarů za sešit. Pravdovým povídkám se při prvním souborném vydání této dvojí prezentace dostalo. Snad proto, že se Pravda těšil jako kněz důvěře církevních kruhů (jeho příspěvky se v jistých

kalendářích a almanaších tiskly na prestižním prvním místě). Dalo se tedy předpokládat, že takto oficializovaný autor získá pro *Povídky z kraje* i majetnější odběratele — mohl si ovšem také lepší výtisky objednat na osobní dárky.

Taktika vydavatele, který nehodlal s prvním neobvyklým výtvozem pohádkářky riskovat finanční neúspěch a rozhodl se pro sešitovou edici, napomohla v každém případě tomu, že „obrazy venkovského života“ už při prvním uveřejnění oslovovaly čtenářstvo nejširší. Božena Němcová byla dosud vnímána jako autorka pro lid. *Babičkou* tento status potvrdila a povznesla: stala se spolutvůrkyní národně svěbytné literatury, získala reprezentativní postavení v českém literárním životě a začala vyvolávat zájem překladatelů. Takto se od samého začátku utvářel život *Babičky* a postavení její autorky zcela protikladně tomu, jak se probíjel například Máchův *Máj*.

Také do propagace nové prózy vstupovaly od počátku lichotivými anotacemi a recenzemi nejen — nemnohé tehdy — noviny a časopisy, ale i populární periodika. *Vlastenecký kalendář na přestupný rok 1856*, vydávaný tiskem a nákladem Kateřiny Jeřábkové (ta první a jediná dala Němcové po vydání *Babičky* smlouvu na dílo pro svou Bibliotéku českých původních románů, historických i novověkých, a podnítila tak napsání *Pohorské vesnice*), přinesl ještě začerstva, těsně po vydání díla, výňatek z *Babičky* pod názvem Jak babička od císaře Jozefa tolar dostala. Výňatek byl otištěn švabachem, jak se tiskl ještě celý ročník onoho kalendáře, a bez jména autorky na začátku. Zato poznámka připojená za ukázkou ohlašovala zánovní dílo s výzvou k jeho zakoupení a četbě: „Kdo by se s touto babičkou chtěl ještě víc seznámiti a pobavit, snadně to může; vyšloť v Praze u J. Pospíšila čtení, jehož název jest: Babička, obrazy venkovského života od Boženy Němcové. Pěkně to, prostosrdečné a zajímavé vypravování a zajisté ještě více upevní a rozmnoží oblíbenost, jakéž paní Božena Němcová u českého čtenářstva již požívá. Báchorky a pověsti, od ní sepsané, jsou již podruhé vydané a čtrnáct svazčků obsahují.“³

Zdánlivá nevýhoda spojená s tím, že Němcová psala svou první velkou prózu bez jakékoli předchozí dohody stran uveřejnění a že po jejím dokončení nesnadno a poměrně dlouho hledala nakladatele, se ve světle všech dalších zkušeností, kdy již známá, ne-li slavná autorka

3 *Vlastenecký kalendář na přestupný rok 1856. S připojením čtení rozmanitého od Václava Filípka*, roč. 5, Praha, Kateřina Jeřábková [23. 10. 1855], s. 66.

psala na smlouvu (to se stalo snad jen v případě *Pohorské vesnice*) a na objednávku almanachů či kalendářů (příčemž jen výjimečně byla slušně a včas honorována), jeví jako situace šťastná. Když tuto prózu psala, nebyla spisovatelka ničím limitována — ani velkou ambicí, ani skvělou literární pověstí, kterou získala až tímto dílem a již nepřestávala cítit jako vnitřní závazek při všem, co psala dál. Měla maximum tvůrčí svobody, času na práci, podnětů k ní — její umělecké vlohy se optimálně soustřeďovaly k dílu, jímž se už při psaní těšila: i vskrytu duše, i v kontaktech s přáteli.

Starší životopisci, Václava Tilleho nevyjímaje, a hlavně nesčetní popularizátoři zaseli v národním povědomí, k iluzím náchylném, představu, že Němcová psala *Babičku* v slzách nad ztraceným synem Hynkem a skličována nouzí, utíkajíc se do vzpomínek na světlé dětství strávené poblíž ratibořického zámku. Sugestivně nabízejí takové představy hlavně dva výroky z dopisů samé Boženy Němcové, donekonečna při charakteristikách *Babičky* (většinou v různém zkrácení) citované.

První je z dopisu Janu Helceletovi z počátku června 1855: „Po Hynkově smrti, když na mne všechny těžkosti, choroba, zarmutek, bída, klam v lidech, jež jsem za přátele držela — vše to když na mne doráželo a mysl moji tížilo, našla jsem v spisech svých listek, na němž poznamenán byl plán k Babičce již od tří let. Čtu, s větším a větším zalíbením, a jako nějaká fata morgána začne tu přede mnou vystupovat luzný obraz malého údolíčka, do nejmenších podrobností, a v něm tichá domácnost Proškovíc rodiny, v níž babička hlavní osobou. — Nemohu to ani povědít, jak mne tenkrátě zpomínka ta, unášejíc mne z trudu života do utěšených dob mládí, umírnila, potěšila. S chutí pustila jsem se do práce; libost moje na osobě babičky je vinna, že jsem na ostatní osoby méně se ohlížela a tak je nelícila, jak by se patřilo. Take panuje v Babičce přílišná leckdes rozvláčnost a mnohé, mnohé ještě chyby má, ale jak jsem již řekla, podruhé s něčím lepším se vytasím.“⁴

Druhý výrok, snad ještě častěji citovaný a parafrázovaný, byl určen Aloisi Vojtěchu Šemberovi a pochází z dopisu, který autorka přiložila k *Babičce* 10. června 1855: „Snad Vám to prosté kvítko, co Vám tuto posílám, předvede na mysl obraz českých luhů, milé babičky a rodinného domu — kde jste dětská léta svoje strávil, a pro to upamatování domnívám se, že je mile přijmete. — Co se týká vyvedení té práce,

4 Citováno dle Božena Němcová: *Korespondence II (1853–1856)*, Adam, Robert; Pokorná, Magdaléna; Saicová Římalová, Lucie; Wimmer, Stanislav (eds.), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 141.

tu ovšem mnoho ještě chybí, nežli by se nazvat mohla dobrou, ale co není, může být, dá-li pánbůh dále. Začala jsem v tom pracovat po Hynkové smrti, v nejtrappnější době mého života — když mne omrzelo v světě žít. — Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém udoličku, k nohous milé babičky, a když jsem slyšela její rozumná slova, její písne a pohádky, když tu přede mnou stál její milý obraz, měla jsem za to, že jsem děvče, běhala jsem [s] veselou myslí po lukách, lese a háji, navštívila ty upřímné duše všecky a zapomněla při nich na všecek ostatní svět se všemi jeho trampotami. — Tím se ale stalo, že jsem poněkud rozvláčně pracovala, pro mne mnohá slova, osoby, děje mají zajímavost, které pro jiného docela žádnou nemají [...]“⁵

Citované výroky měly specifický účel: pocházejí z osobních dopisů spisovatelky blízkým přátelům, jimž se chtěla nově přiblížit s pomocí pochvalně přijímaného díla a prezentovat samu sebe důvěrněji a jinak, než mohla činit kdýkoli předtím, ať už v osobním nebo korespondenčním styku. Zdá se, že jí šlo o to, aby literárním výtvozem nejosobnější inspirace zakládala nové pouto mezi sebou a vzdělanci, jež ctíla a milovala. Vyznání o vzniku *Babičky* v uvedených dopisech mířila víc dopředu než dozadu, jsou spíše projekcí než zpovědí, nabízejí jisté návody k čtení, jež u obdarovaných mohly posílit zájem o svět autorky a respekt k její osobnosti. (Podobné projektování účinků, odlišné vzhledem k adresátům listů a proměňujícimu se kontextu, identifikoval v celé množině zmínek o *Babičce* v autorčiných dopisech Stanislav Wimmer.⁶) V každém případě mluví obě autorčina vyznání jenom o obšťastňujících vzpomínkách, jež psaní *Babičky* předcházely, o radostných představách tvorbu provázejících. Nedotýkají se širších, objektivně daných okolností, za nichž dílo vznikalo, ani těch, k nimž mířilo.

Vlastně ani nevíme, kdy a jak dostala první rozměrná próza Němcové název *Babička* a podtitul *Obrazy venkovského života*. Obě ty volby jsou zahaleny tajemstvím. Není vyloučeno, že mezi proponovanými názvy rukopisu bylo označení, jež se nakonec octlo v podtitulu, tedy *Obrazy venkovského života*. Až teprve při hledání názvu čtenářsky přitažlivého mohlo být do záhlaví díla postaveno zdůvěrnující pojmenování babička, v textu jinak všudypřítomné a integrující. Jaké další eventuality se nabízely a v jaké fázi textu připravovaného pro tisk byly zamítnuty, ptáme se s vědomím, že takto klikatě a různosměrně může volba titulu

5 Tamtéž, s. 142.

6 Stanislav Wimmer: *Božena Němcová o Babičce: k autorské interpretaci vlastního díla*, Praha, Klub přátel Tvaru 1997, edice Tvary Ř. A., sv. 10.

a podtitulu vzhledem ke své závažnosti probíhat. Navíc tušíme, že se autorka jistým žánrovým typům a označením, jež se jí nabízely (mohly být čtenářsky přitažlivější), vyhnula.

Na první pohled se mohla *Babička* jevit jako dílo, jež nějak přináležel k zánovnímu tehdy žánru „vesských historií“ nebo „povědek z kraje“, jak se právě počestoval německý výraz Dorfgeschichte. Tato nabídka byla Němcové i jejím přátelům, s nimiž se během práce na díle radila, známá. Ale příslušných žánrových označení nikdy nepoužila — ani před *Babičkou*, ani po ní — nejčastěji je tam naopak pojem „obraz“, „obrázek“. Chtěla se tedy označení „Dorfgeschichte“, známých jí z tendenčních „povědek z kraje“, psaných právě pilně a úspěšně kupříkladu Františkem Pravdou, přinejmenším vzdálit. Třeba řádky „vesských historií“ vnímala jako naveskrz prestižní nebo průhledně tendenční, kdežto „obrazy“ slibovaly spíš cosi již povědomého (ve výtvarném umění) než právě vynalézaného (v literatuře a publicistice), co (malíře) ani spisovatele netlačí k přímočaré tendenčnosti, vnímatele pak ladí k důvěře v pozorování. Chtěla přece pro *Babičku* získat v první řadě „čtenáře z lidu“, přitom ovšem jinak než František Pravda.

První recenzenti byli natolik *Babičkou* okouzleni, že autorce nevyčítali nerománovost, ani nevyváženost, nevadilo jim žánrové označení, ani jistá subjektivnost jejího podání, tu naopak chválili. Trojici recenzí uveřejněných od konce července 1855 do počátku září toho roku (jsme uprostřed padesátých let, za tuhé cenzury a za krajní redukce novin a časopisů, což omezuje počet recenzí, ne jejich kvalitu) vyznačuje stoupající snaha pojmenovat s objevnými hodnotami *Babičky* a s jejími předpokládanými čtenářskými účinky také žánrový obrys díla a jeho jedinečnost.

Jako první uvítaly *Babičku* provládní *Pražské noviny* ve „Fejetonu“ z 26. a 27. července 1855.⁷ Pod značkou „-r.“ tam referent vzdal hold poeticky vypravované próze, jež jediná se mírou „známosti národních pověr, pověstí, mravů a zvyků“ rovná Erbenově *Kytici*. Také i tím, že Němcová evokuje celý rok v toku cyklického času, ukotvuje podle recenzenta čtenáře *Babičky* v „oné zemi, kteráž tak mnoho čistých ještě mravův u svých dětí chová“. Pro sebe si tím autorka získává „pravé jméno národního“ spisovatele. Čtenářům z města přinášejí její „obrazy venkovského života“ osvěžení a rovnováhu, čtenářům z venkova pak povzbuzení, že jejich způsob života je ten pravý.

7 Feuilleton. Úvahy. *Babička. Obrazy venkovského života* od Boženy Němcové, *Pražské noviny* 1855, č. 174, 26. 7., s. [3]; č. 175, 27. 7., s. [3].

Lichotivě pro autorku a lákavě pro čtenáře představil rozměrnou prózu známé pohádkářky František Matouš Klácel.⁸ Vřelé osobní zánění pro Boženu Němcovou sice v tomto literárně činném augustiniánovi ze starobrněnského kláštera, stoupenci zakázaného mladohegelovství, už nějaký čas předtím pohaslo, nicméně patřil „stále k nejpříjemnějším obdivovatelům jejího díla“.⁹ S respektem k umění a popularitě pohádkářky Němcové prohlásil Klácel, že babička mohla vystupovat jako dovedná pohádkářka, a šlo by i tak o dílo úspěšné. Tím chvályhodnější podle jeho slov bylo, že se Němcová tentokrát vydala na docela nové pole, do blízkosti zánovních povídek z kraje, a vede si zde s jedinečnou tvárnou vynalézavostí: „Není to román, není to novela, není žádná povídka, žádná pohádka, nýbrž jest to galerie milých podobízen, galerie obrazů [...]“, v nichž své nejmilejší pozná podle Klácelova mínění „každý, kdo venku odrostl“.¹⁰ Jako znalec krásné literatury tento recenzent ví a přiznává, co bude v *Babičce* postrádat milovník románů. Jeho výklad pojmu román v *Příloze k Moravským novinám* z 10. ledna 1850 zní: „Roman. Sluje kniha, jenž neobyčejné dobrodružství, zvláště v jménu lásky vyobrazuje.“¹¹

„Citlivý čtenář nemá před sebou žádný děj, jenž by jej zajímal, až by útrpností slzy mu z očí kápany,“¹² přiznává recenzent *Babičky* v *Moravském národním listu*. Kdo však dokáže oželet napínavý děj, bude při četbě *Babičky* dojat „libostí“, snaží se Klácel určit specifické kouzlo *Babičky*: jde o dojetí, jaké vyvolává modlitba. Snad by v jiné době nepůsobilo dílo tak pronikavě jako v současnosti, dodává. A ostatně se třeba někomu líbit nebude. V kom najde silnou odezvu, ptá se. V tom, „kdo rád ohlíží se po letech mladosti své, kdo rád hledí, ač vypovězenec, toužebně přes plot do — ztraceného ráje.“¹³

Univerzálně lidské hodnoty a tvárnou objektivnost *Babičky* s obdivem vyložil Karel Boleslav Štorch.¹⁴ Tento přítel Erbenův, vzdělaný filozof zúčastněný v dobové diskusi o potřebě národní svěbytnosti

8 Babička. Obrazy z venkovského života od Boženy Němcové, *Moravský národní list* 5, 1855, č. 63, 8. 8., s. 251–252.

9 Dušan Jeřábek: F. M. Klácel a obrozená Morava, in *Tradice a osobnosti: k problematice české literatury 19. století*, UJEP, Brno 1988, s. 56.

10 Babička. Obrazy z venkovského života od Boženy Němcové, *Moravský národní list* 5, 1855, č. 63, 8. 8., s. 251.

11 Vysvětlení neznámých slov, *Příloha k Moravským novinám* 1850, č. 8, 10. 1., s. 33.

12 Babička. Obrazy z venkovského života od Boženy Němcové, *Moravský národní list* 5, 1855, č. 63, 8. 8., s. 251.

13 Tamtéž, s. 252.

14 Literatura česká. Babička. Obrazy venkovského života, *Obzor* 1, 1855, č. 4, 5. 9., s. 291–300.

ve sjednocujícím se lidstvu, využil toho, že *Obzor* byl časopis nakladatelský, patřil Jaroslavu Pospíšilovi, vydavateli *Babičky*, a široce se rozepsal o próze Němcové jako o novém slově ve vývoji literatury domácí i světové. Co se žánrové polohy týče, navázal na Klácela. Ale jeho přirovnání ke galerii obrazů zpřesnil. V *Babičce* podle jeho mínění nejde o pouhý nespojitý sled obrazů. Obrazy mají u Němcové vlastní stavebný řád, jemuž ovšem vládne — přitakával Klácelovi — nikoli děj a jím zakládané napětí, nýbrž postava zralého člověka, který je vázán z existenčních zájmů a vztahů, i zkoušky srdce a vášní má za sebou, před sebou už jediné smrt. Tato postava je však zainteresována v příbězích jiných osob, pomáhá rozplétat kolize ohrožených lásek. „Myslíte-li však,“ čteme ve Štorchově recenzi, „že máte jen obrazy před sebou, jste na omylu, neb *Babička* jest tak dobře i vypravováním, povídkou, a všechny ty obrazy jsou jen částkami vypravování, kteréž u nich odpočívá, s nimi pokračuje.“¹⁵

Na jiném místě své recenze Štorch upřesňuje, že *Babička* není „úplnou povídkou“ — nemá totiž zápletku, která by upoutávala čtenáře až do závěrečného rozuzlení. Takto volnou stavbu díla chválí: „Zapletení, je-li jaké, nastupuje jen v ději epizodickém, k tomu teprv ve druhé polovici spíšu. Katastrofa, rozuzlení, kteréž může očekávati čtenář, jest tak všední, tak obyčejné, že zde právě ničím není.“¹⁶ „A přece *Babička*“ — uzavírá Štorch úvahu o tom, že se tato povídka nového typu zásadně odlišuje od běžné povídky dějově napínavé — „vábí od začátku do konce.“¹⁷ Rozměrné epické vypravování nepoutané a neupoutávající dějem, ale lidským charakterem není podle Štorcha objemem pouze v českém měřítku. Vyjímá se nejen na pozadí současného románu vůbec, ale i v porovnání s „vesskými historiemi“, pěstovanými odnedávna v Německu a ve Francii, k nimž se *Babička* nějak přiklání. Co podle recenzenta staví „obrazy venkovského života“ Němcové nad populárního Bertolda Auerbacha a slavnou George Sandovou? Jejich dílům připisuje kritik *Babičky* kromě jisté dějové „napjatosti“ také „pretenciosnost, účelnost“ (náročnost a tendenčnost). Chválené dílo Němcové naproti tomu podle Štorcha vyznačuje líbeznost, idyličnost, „národní i duševní“ — psychologická zajímavost.

Nejpronikavější z prvních vykladačů shledává prameny objevné *Babičky* nejen v spisovatelské individualitě, ale dokonce v povaze

15 Literatura česká. *Babička*. Obrazy venkovského života, *Obzor* 1, 1855, č. 4, 5, 9., s. 293.

16 Tamtéž, s. 296.

17 Tamtéž, s. 297.

národa, v jehož duchu dílo promlouvá: „Tento rozdíl nespočívá pouze v osobnosti spisovatelské, on jest i národní. Komu se dříve tak nezdálo, doufám, že přečta Babičku stejně bude souditi, aspoň přidá, že p. Němcová vedle svých cizojazyčných soupeřů něco nového nalezla a vyvedla. A toť snad dosti!“¹⁸ Hodnocení K. B. Štorcha se asi nepřímou dovolávalo dobových diskusí o „národní povaze“ Čechů a rozličných projekcí a sebeprojekcí s tím spjatých: *Babička* sloužila jako argument pro jistou představu českého národního charakteru, jakou tento filozof zastával. Něco o tom prozrazuje jeho chvála titulní postavy díla: „Babička jest opravdu a obzvláště česká povaha, povaha, již se honositi můžeme, jemná a statečná, veselá a opravdová, tak rovná, tak ohybná, nežadávajíc, nenadsazujíc sebe, plna čilosti a ušlechtilého smyslu, poezie pronikající všude prózou tohoto života. Jak můžeme býti povděční,“ uzavírá Štorch chválu titulní postavy recenzovaného díla, „že byl tento obraz ještě včas a tak zdařilými tahy zachycen na plátno, než památku jeho života setřela nivelující kultura, vycházejíc na to, aby z národnosti v Evropě učinila jednu národnost evropskou.“¹⁹ Filozoficky uvažující kritik *Babičky* vytušil šance českých prozaiků i do budoucna uchvacovat čtenáře nikoli dějem, ale volně připojovanými a na sebe nasedajícími „obrazy“, jejichž pojítkem je činorodá postava a jí spontánností podání blízký vypravěč. Epická energie proudící mluvené řeči, objevená Němcovou, je takto uvítána již za prvního hloubavého čtení *Babičky* jako potenciální národní specifická českého vypravěčství a jeho možný vklad do krásné prózy sjednocujícího se světa, ohrožovaného jinak uniformitou.

První velká próza „ze života“, psaná obdivovanou pohádkářkou, byla v dobovém kritickém ohlasu přivítána jako arcidílo sotva vypočítatelných hlubin a účinků.

Vstup *Babičky* do literárního oběhu byl při vši limitovanosti tiskových tribun uprostřed let padesátých vlastně triumfální.

Ani Klácel, ani Štorch nechápali „obrazy“ v případě *Babičky* mimeticky, jako napodobení či zpodobení reálného světa, o biografické zkušenosti autorky ani nemluvě; přijímali je naopak jako „vidiny“ či „podobenství“. Také „povídka“ se v jejich recenzích rozumělo to, co se povídá, bez ohledu na to, v jaké míře je to „pravda“. A každou další etapu v úspěšně započatém životě díla provázely nové pokusy pojmenovat také jeho jedinečnost včetně žánrového obrysu. Dálo se tak

18 Tamtéž, s. 297.

19 Tamtéž, s. 299–300.

i pod vlivem proměňujících se estetických a žánrových norem konstituovaných uměleckou prací a kulturní komunikací (kterou začínala silně ovlivňovat fotografie). Když se koncem 19. století začal „obraz“ coby žánrové označení v duchu jistého konceptu realismu vnímat jako objektivní vypočtení předmětné skutečnosti, vzráželo se také hromadné rozčarování nad tím, že nic poblíž Ratibořic neodpovídá kouzelným vidinám, jaké si odnášeli čtenáři z *Babičky*. V kraji mládky Boženy Němcové přibývalo výhrad k spisovatelce, která nepsala pravdivě, ale vymýšlela si a celý svět svého dětství i samu sebe postavila do idealizujícího, příkrášlujícího světa. Širší kulturní veřejnost si postupně vynutila přiblížit Staré bělidlo a jeho okolí *Babičky*. Otto Gutfreund, zcela osvobozený od mimetického chápání umění, počátkem meziválečného času vtiskl takto tvořenému sakrálnímu prostoru cosi jako erbovní znak sousoším, jež z věkovitého již díla jako závazné a živé připomíná společnou cestu a společný hovor stáří a dětství, soužití lidí a „němé tváře“ mezi nebem a zemí. Takto „obrazy venkovského života“ Boženy Němcové proměnil v podobenství.

2/ PRŮPRAVA A VÝKON

Mohl text takové originality a životnosti, jakou vyniká *Babička*, vytrysknout jen z jednorázového vnučení geniální spisovatelky? Najednou a naráz? Opravňuje takovou představu předchozí autorčin literární výkon? Neptáme se takto poprvé. Zasvěcení vykladači a vydavatelé *Babičky* před námi se tázali podobně, když objevovali a objasňovali některá autorská předznamenání ojedinelého díla. Zahrnovala cestopisné „obrázky“, hrstku povídek a početnější pohádky. Ty spoléhaly na magickou moc vyprávění, které všechny motivy vyvazuje z kontroly „pravděpodobnosti“ a utváří do sebe uzavřenou, ucelenou a podmanivou fikci. Zatímco v pohádkách jde o uzavřené děje, publicisticko-beletristické črty připomínají výseče z proudu žití, jež lze rozvíjet přiřazováním. (*Obrazy z okolí domažlického*, publikované od roku 1845, mají dvě řady. Na ně volně navazovaly *Dopisy z Lázní Františkových* a svědectví o roce 1848 typu *Selské politiky*.)

Povídky, které *Babičky* předcházely, jsou s výjimkou *Barušky* největší komponovány jako scénky, v nichž vypravěčka v první osobě naslouchá vypravování své spolubesednice, fiktivní postavy, a sleduje ji v určité výseči času. Jen pohádky tedy měly vypravěčku neosobní a vševědoucí, kdežto většina ostatních beletristických próz Němcové, psaných před *Babičkou*, se opírala o osobní podání vypravěčky,

se Viktorkou inspirují moderní čeští básníci a umělci filmové řeči (Jaroslav Seifert: *Píseň o Viktorce*, 1950; Antonín Moskalyk, František Pavlíček: *Babička I, II*, film, 1971); docházejí obdivu uměnímilovného publika (a prokletí dogmatické kritiky).

Analogie v příběhu babičky a Viktorky jsou ve stavbě díla zastřeny protikladností jejich jednání a rolí. Nápadné motivické paralely (také babička, nejen Viktorka, opustila bezpečí domova pro horoucí lásku k vojákovi, a vracela se pak po jeho smrti k rodnému prahu sama s dětmi) jsou však položeny daleko od sebe. O své „podivné“ svatbě a opuštění domova i pak o manželství po boku vojáka vypráví babička Kristle a Barunce až v poslední třetině textu, a tak si tuto epizodu spojujeme spíše s Kristlou než s Viktorkou. Mílův návrat působí jako světlý protějšek toho, co zakusila kdysi babička a její Jiří. Nejtemnější — Viktorčina — láska k vojákovi stojí v první třetině *Babičky*, zatímco případ Kristly rozjasňuje závěr díla. Další motivická paralela — skon spojený u Viktorky i u babičky se stromem — stojí sice v textu nedaleko od sebe, ovšem kontrastní tematizace jen podtrhuje rozdíl mezi smrtí v živlech rozběsněných bouří u nebohé a smrtí jako tichého dokonání plodného života v případě té šťastné, s jejímž odchodem ztrácí celé údolíčko své kouzlo a vypravěčka důvod pokračovat v řeči.

Do struktury díla je Viktorka vklíněná také tím, že při prvním představení jejího zevnějšku jsou zdůrazněny stále, opakované rysy (jako u většiny postav): „...bývala vždy bledá, oči jí svítily jako dva uhly, černé vlasy měla vždy rozcuchány, nikdy neměla pěkné šaty a nikdy nepromluvila.“ Také rekvizity, které nebožačku provázejí, se v různých souvislostech opakují v nepatrných obměnách (květinu, kterou drží v ruce, někdy podává, jindy se zdráhá ji dát). O postavě tak odlišné ode všech kolem mluví jednak vypravěčka (jakoby neosobní), jednak postavy (nejsouvisleji z nich pan myslivec); ti všichni obestírají znaky Viktorčiny jinakosti svou citovou účastí. Tak na charakteristiku vypravěčky, z níž jsme tu citovali, reagují děti s údivem: „Ale babičko, ptaly se děti babičky, pročpak nemá Viktorka nikdy pěkné šaty, ani v neděli? A pročpak nikdy nemluví?“ Účastný hovor zjasňuje zjev nebohé ženy v daném případě i v mnoha dalších epizodách.

V dialogu postav se z osmnácti soustav motivů, z nichž se skládá Viktorčin příběh v *Babičce*, odehrává celá desítka, tedy více než jedna polovina (rozsahem textu nepoměrně delší a závažnější než ostatních osm, vložených do úst vypravěčky). Jakési citace z řeči postav pronikají při tématu Viktorky také do řeči vypravěčky — a zase jsou to výroky účasti. Květa Hanzíková, která pečlivě popsala fenomén

Viktorka v *Babičce*, dospěla k závěrům, že celé toto dílo vyznačuje neustálé „vytváření, připravování, uzavírání a obnovování vypravěčských situací“. ⁶⁴ Že prostřednictvím rozprávění si tu lidé „přivlastňují skutečnost cizí, stojící mimo ně, a činí z ní skutečnost pro sebe, sobě pochopitelnou, sobě vlastní“. ⁶⁵ Navíc postavy uplatňují poněkud jiný pohled na to, co sděluje vypravěč, a to zmnožuje významové dění v textu. Dialog mezi fiktivními postavami, neustále obnovovaný, střídající vypravěče a naslouchající, je doplněn dialogem vypravěčky s čtenářem v prologu díla.

Jeden typ hovoru, zpřítomňující v *Babičce* orální kulturu, zůstal však donedávna nepopsán.

10/ PATERO SVÁTEČNÍCH POVÍDÁNÍ

Světová literatura již neměla jediné směrodatné centrum ve Francii, když Božena Němcová psala *Babičku*. Francouzskou hegemonii v slovesném umění dobrého půl století předtím zpochybnil německý osvícenský filozof Johann Gottfried von Herder. Přiznal právo všem národům, které ještě nedosáhly politické ani kulturní samostatnosti, ale měly své lidové básnictví, aby pěstovaly národní literaturu ve svých jazycích. Jeho *Myšlenky k filozofii dějin lidstva* z konce 18. století povznesly také sebevědomí Slovanů, mezi nimi i Čechů. Když se Božena Němcová, vrstevnice a spřízněná duše Karla Havlíčka Borovského, rozhlížela v čase krajního politického útlaku a existenční tísně, která ji zaskočila, po inspiracích pro první velkou prózu, jakou od ní ctilé jejího talenty očekávali, mohly ji díky sčtetlosti v německé literatuře oslovit ze světa románu Stifterovy *Paměti mého pradědečka* (Die Mappe meines Urgroßvaters). Našla tu velké téma rodové paměti. Pramenem této paměti byly u Stiftera zápisky pradědečka, který po vystudování medicíny na pražské univerzitě zvolil za své celoživotní působiště vysokohorskou krajinu na Šumavě. Dlouho žije tento pan doktor sám, vysoko nad bydlišti lidí, jimž obětavě slouží, a vede si o své nesnadné službě zápisky. Ty pak náhodou objeví v rodinném domě jeho dědic a na jejich podkladě stvoří uvedené dílo.

Božena Němcová mohla tuto Stifterovu prózu přijmout jako výzvu uchopit téma rodové paměti polemicky: její babička je stará venkovská

64 Květa Hanziková: Postavení a významy motivů Viktorčiných ve struktuře *Babičky* Boženy Němcové, *Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem*, řada bohemistická, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1974, s. 83.

65 Tamtéž, s. 85.

žena bez školní přípravy, zato prošlá velkou školou života, osoba družná a sdružující; opouští svou chaloupku a dobré sousedy v horách, aby na polosamotě u ratibořického zámku pomáhala s dětmi své dceři a stala se „babičkou“ všem ve svém okolí.⁶⁶ Autorka deklaruje úvodem, že má k dispozici jenom svou vlastní paměť na babičku, jež formovala její vnitřní svět: „Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře [...] Není více dobré stařenky! Dávno již odpočívá v chladné zemi!“ Vypravěčka, dovídáme se v prologu k *Babičce*, se chápe pera, aby uchránila, co nese ve své paměti, aby to předala psaným slovem čtenáři; představuje se tedy jako zprostředkovatelka mezi světem kultury orální a psané. Ve světě *Babičky* se číst a psát učí děti, titulní postava jim to chválí, ale sama číst ani psát neumí. Ovšem rozhledem po světě, tolerancí a schopností se o všem a s každým domluvit a dorozumět je nedostižně moderní.

Myšlenkově je svět tohoto díla prodchnut osvícenstvím, idejemi mladohegelovců a utopistů, slohově tíhne k folklorní inspiraci všeho druhu.

Tvůrce „herderovské revoluce“ J. G. von Herder inicioval zájem o lidovou píseň, kterou pokládal za východisko národní literatury, nabádal k písemné fixaci všeho, co dosud kolovalo jen v ústním podání. Ojediněle tak ve Finsku dokázal Homérem poučený Elias Lönnrot stvořit finský a karelofinský národní epos *Kalevala* (1835, definitivní znění 1849). V Čechách konstatovali přední ctitelé a sběratelé ústní slovesnosti, že se z byvších celků v živém tradování uchovaly již jen jednotlivé části a zlomky; o to cílevědoměji je zapisovali a s jejich pomocí psali moderní díla, jež patří k základům nové české literatury. Všestranně na folkloru je poučená také *Babička* (proto se znalci mohou jen dohadovat o slohové dominantě těchto „obrazů venkovského života“; lidové umění žilo mimo slohovou vyhraněnost). Božena Němcová, jak se zdá, sdílela s uvedenými a dalšími svými českými současníky to, co Pascale Casanova chápe jako „doktrínu amerického herderovství“: „Literatura určitého národa je literatura národní; každý národ v sobě nese určitou míru dokonalosti, naprosto nezávislou na jakémkoli srovnání.“⁶⁷

66 Srov. Jaroslava Janáčková: Rané setkání s Adalbertem Stifterem. Jeden klíč k *Babičce*, *Božena Němcová. Příběhy — situace — obrazy*, Praha, Academia 2007, s. 133–142.

67 Pascale Casanova: *Herderovská revoluce, Světová republika literatury*, Praha, Karolinum 2012, s. 104. [Autorka cituje z díla Georgese Bancrofta a Pierra Pénis-sona.]

Malé žánry ústní slovesnosti, v *Babičce* uplatněné (příslloví, pověst, pohádka, proroctví, zvykové a obřadní hry), na sebe upozornily dávno, jsou viditelné i na první pohled. Ale lidového vypravování ze života (memorátu) se zatím vykladači díla podstatně nedotkli. Do tkáně „obrazů“ jsou včleněny zvláštním způsobem: evokují minulost postav (v jiném uspořádání by to byly dějové retrospektivy). Těží z autorčiny slohové a kompoziční vynalézavosti a schopnosti využít k ozvláštňení vlastního textu jednoho žánru folklorní prózy, jehož elementy leží v základech „obrazů venkovského života“ jako celku. „Nejen charakter její umělecké spontaneity, ale i ztvárňovaný obsah lidového života a konečně i záměr rozhodly o tom, že se Němcová octla se svým dílem *mimo oblast stabilizovaných literárních druhů*, že se octla jistým způsobem mimo to, co se tehdy pokládalo za literaturu. Právě tato poloha nás však ubezpečuje o tom, že se octla v oblasti samostatné literární tvorby.“⁶⁸

Už před lety jsme opustili představu, že *Babička* představuje prototyp klasického epického podání, v němž se zřetelně odlišuje vyprávěč v třetí osobě a řeč postav. Vyprávěč ve třetí osobě v *Babičce* „není ve své době běžný vyprávěč vševědoucí a objektivní“, zjistil Robert Adam. „Vyprávění je subjektivizováno hned celou řadou způsobů, a to nejvíce ve prospěch babičky a zejména skupiny jejich čtyř vnoučat.“⁶⁹ Jisté scény, demonstruje Adam, jsou vymezovány z pohledu a pozornosti dětí a babičky; postavy dále často vystupují jako mluvčí: „Božena Němcová zvýrazňuje roli postav na úkor vyprávěče i tím, že je neustále nechává mluvit. V textu je nepřeborné množství přímých řečí, ba celé kapitoly jsou vystavěny jako dialogy, v nichž nezdídka scházejí uvozovací věty — v takových pasážích vyprávěč mlčí, mizí. Vyprávěč nadto přenechává postavám celá dlouhá vypravování. [...] Tato vyprávění jsou určena čtenářům jen nepřímou, jejich bezprostředními adresáty jsou různé postavy: v epizodě o setkání s císařem Josefem společnost ve mlýně, v historii babiččina ovdovění paní kněžna a v příběhu o babiččině svatbě Kristla a Barunka.“ Osoby, jimž jsou vypravování určena, reagují otázkami, námitkami, a tak „posouvají vyprávěný děj, nabízejí jiný pohled na vyprávěnou událost, hodnotí, co vyslechli, a umožňují babičce vyslovovat obecnější soudy.“⁷⁰

68 Felix Vodička: Místo Babičky ve vývoji české literatury, *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, Praha, ČS 1958, s. 293 [zvýraznil F. V.].

69 Robert Adam: Pokus o slohový rozbor Babičky, *Česká literatura* 48, 2000, č. 3, s. 227.

70 Tamtéž, s. 230.

Do lichotivého světla, dodejme, je postaven čtenář díla: on jediný — na rozdíl od fiktivních posluchačů oněch vyprávění, vždy jiných — je účasten všech těchto důvěrných vypravěčských situací, poznal všechny jejich účastníky, prostory a časy, v nichž probíhají — on jediný ví tedy všechno, o čem a jak se kdy kde povídalo.

Nedlouho po Adamovi si pětice dlouhých ústních vyprávění/povídání postav v *Babičce* povšimla ukrajinská komparatistka Nonna Kopystjanska, když stěžejní dílo Boženy Němcové pozorovala v zorném úhlu časoprostorových vztahů (chronotopů podle M. M. Bachtina). Zatímco v hlavním plánu *Babičky* plyne cyklický čas v jedné lokalitě, konstatovala, pětice ústních vypravování několika čelných postav rozličně téká po světě i za obzory Čech v čase mládí vypravěčů, týká se tedy nedávné minulosti. Tyto pasáže — „narativní vsuvky“ v díle — jsou významově kondenzované, mají až filozofický rozměr (zvláštní pozornost Kopystjanské zaujala vsuvka exponující dva myslivce, domácího a krkonošského, v patnácté kapitole díla, za večerního povídání při návštěvě u Prošků).⁷¹

Ale v jakých polohách se tyto narativní vsuvky pohybují? Proč zůstávaly tak dlouho mimo pozornost i těch nejzasvěcenějších vykladačů *Babičky*? V umění žádný div, utěšují nás autority tartuské školy. „Některé texty jsou přirozeně více individualizované než jiné, což má vliv na to, jak snadné či obtížné bude dekodování. Jak [...] upozornil Jurij Lotman, čím epigonštější a méně individuální je konkrétní text, tím větší je čtenářova předvídatelnost v jakékoli fázi vnímání textu, a tím nižší je počet možných interpretací [...] Ze stejné logiky vyplývá, že čím je vyšší míra individualizace textu, tím větší jsou možnosti interpretace a nižší předvídatelnost.“⁷²

Ústní vypravování měla Němcová v živé paměti a v osobnostní dispozici: ne náhodou se těšila pověsti osoby družné a domluvné. Literárně se předtím principů ústního hovoru jako základu povídky či místní paměti dotkla (např. v povídce *Domácí nemoc*), ale teprve ve své největší próze z nich složila celé jedno pásmo.

71 Nonna Kopystjanska: *Formy a funkce retrospektivních narativních vsuvek v Babičce Boženy Němcové, Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, sv. 3, Piorecký, Karel (ed.), Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 2006, s. 166–177.

72 Thomas G. Winner: *Tvůrčí osobnost pohledem Pražského lingvistického kroužku: teorie a důsledky, Český strukturalismus v diskusi*, Sládek, Ondřej (ed.), Brno, Host 2014, s. 170 [původní vydání 1973].

Čím se vypravěč v retrospektivních „vsuvkách“ od vypravěče v hlavním plánu díla (subjektivně angažovaného ve fikci, kterou prezentuje) odlišuje, je to, že tam patří k repertoáru postav, kdežto zde se jeho role zásadně mění: je vypravěčem o tom, co ví/pamatuje jedině/nejlíp on sám. Mluví v relativně uzavřeném prostoru, svěruje se s tím, co kdysi prožil — v jiném čase a místě, než jsou ty, které ho obklopují v hlavním pásmu *Babičky*. Svou řečí oslovuje omezené množství vybraných naslouchajících, kteří čas od času nějakou otázkou nebo námitkou promění jeho monolog v dialog. „Narativní vsuvka“ mívá asi nejbliž k „povídce ze života“, dávnému žánru ústní slovesnosti.

Orální vyprávění „je zakotveno v mimojazykové situaci“, odehrává se „v určitém čase a na určitém místě. Toto zakotvení vyplývá z obecné vlastnosti mluvených projevů: ‚Mluvené projevy se vyznačují silnou vazbou k *situaci* — bez situačních a kontextových faktorů by byly někdy zcela nesrozumitelné.“⁷³ V našem případě však narativní vsuvky ustavuje konflikt situací: z aktuálního pásma dění musí postava, ujmající se role vypravěče, převést své auditorium / osobu mu naslouchající do situace známé jí; do jiných prostorů, než je ten, v němž se vede řeč; do jiného, dřívějšího času: „Já jsem z Olešnice; víte, kde je Olešnice?“ začíná vzpomínání na hovor s císařem Josefem babička. „I víme, to je za Dobruškou, v horách, na slezských hranicích, ne?“ ozval se stárek. ‚Tamodtud, tam. [...] Tu dobu býval císař Josef velmi často na Novém Plese...“

Konflikt situací na počátku „narativní vsuvky“ zahajuje, v závěru pak nový konflikt situací vytvoří jakousi lávku k hlavnímu toku dění. Zakončení vsuvky mívá přitom dvě fáze: jednak hodnocení vypravěče, jednak přechod do aktuálního dění; to obě na konci kapitoly probíhá většinou v rychlejší spádu.

Vzpomínka na setkání s císařem Josefem II. má v *Babičce* povlovnou rozehrávku: kapitola začínala rozmarnou evokací hlučných dětských her kolem pece a zertovným povídáním o „blahobytu“ v rodině flašinetáře Kudrny. Hospodář a hospodyně ve mlyně se však dožadují toho, aby se jejich svět před mlečí předvedl v přitažlivějším světle: babička má povídat „o té francouzské vojně a o těch třech potentátích. Babička je znala všechny tři, ona měla mnoho zkušenosti, znala vojenský stav, jí každý věřil.“

73 Citováno dle Lubomír Doležel: Hra s ich-formou v díle Bohumila Hrabala, *Česká literatura* 62, 2014, č. 2, s. 238–239. Autor cituje Janu Hoffmannovou: *Stylistika a... Současná situace stylistiky*, Praha, Trizonia 1997, s. 77 [zvýraznila J. H.].

Hovor mužů ve světnici se nato začne stáčet k Napoleonově porážce pod Moskvou roku 1812. Na otázku z hloučku — „A kteří to byli, ti tři ledoví mužové, které poslal Rus na Bonaparta?“ — dokázal odpovědět i stárek. Ale o setkání s císařem Josefem — o osobním rozhovoru s ním — mohla povídat jen jediná osoba ze svátečních hostů ve mlýně: babička. Její vzpomínání na hovor s císařem probíhá nejen ve vhodném volném čase a v teplé světnici, ale také na výzvu domácích, kteří tu vzpomínku již slyšeli, počítají s její přitažlivostí pro svůj svět — a se zájmem auditoria, připraveného předchozím hovorem. Tak Němcová naplňuje jeden ze základních předpokladů orálního vypravování: její vypravěčka je komunikativní, tuší, ke komu a proč mluví, a její posluchači ji odměňují soustředěným nasloucháním i uznalou odezvou. Celý ten akt je také jaksepatří připraven: babiččino vypravování o setkání s císařem Josefem je do hlavního pásma zapouštěno z přediv předchozích tékavých, žertovně laděných hovorů povlovně, i když na přání hostitelů. Zázitek zcela výjimečný, dobře podaný, stmelí pak různorodou sešlost v jisté společenství. V daném případě se k soustředěně naslouchajícím osobám připojí od jistého okamžiku i děti, které předtím dováděly na peci. Dokonce právě jejich reakcí vyznívá posluchačská odezva na babiččino vzpomínku na setkání s císařem Josefem zcela antididakticky, jak to Němcová chce a umí.

„Škoda, věčná škoda, že toho pána zem kryje!“ uzavírá svou řeč babička. Vděční posluchači přitakávají: „Ba škoda.“ Děti pak celé hodnocení příběhu o setkání děvčete s císařem zjednodušují na tolar, který zahlédly u babičky již dřív: „Děti poznavše historii tolaru, teprv si ho ze všech stran obracely a teprv se jim stal znamenitý.“ Následující věta, která celou epizodu s babiččíným vzpomínkovým vypravováním definitivně uzavírá, se už netýká císaře, ale vypravěčky: „Babička pak stála všem ve světle ještě vyšším od té doby, co věděli, že mluvila s císařem Josefem.“

Ještě se musí „narativní vsuvka“ uzavřít: vplynout do hlavního proudu vypravování. Předěl ohlašuje první věta dalšího odstavce poukazem k času, který mezitím pokročil: „Nedělním večerem započal se ve mlýně již nový týden.“ Paní mlynářka vyprovází babičku s dětmi směrem k jejich domovu, cestou zahlédnou Kristlu v hospodě.

Když babička takto obnovuje na konci čtvrté kapitoly svou roli hlavní fiktivní hrdinky díla a vypravování se vrací k proudu života na Starém bělidle, čtenář „narativní vsuvky“ ví: ta na první pohled obyčejná stará venkovanka se kdysi v mládí dotkla dějin — má památku na císaře Josefa. A je skvělá vypravěčka, prokázala to dokonce v jisté

samostatné „rolí“, před hlavním pásmem dění jaksi skryté... (Ale byl ho účasten čtenář *Babičky*.)

Výrazně kontrastní situace provázejí vložené vypravování za babiččiny návštěvy na zámku. Němcová si dala záležet na tom, aby již prostory zámku budily údiv babičky s dětmi nad světem, do kterého vstupují poprvé, a aby vynikla zvláště babiččina nedůvěra k věcem a jídlům, které nezná. Místem obratu se zcela nečekaně stává zámecká obrazárna. Být jen slavnostně (po starodávnu) oblečenou venkovankou, babička by si v obrazárně sotva co našla k pozorování, napětí mezi ní a urozenou dámou by mohlo jen vzrůst. Jenomže ona je znalá světa: císaře zvěčněné na obrazech „čte“ jako portréty osob, které poznala na své pouti světem, po boku svého vojáka. Tím ohromí paní kněžnu poprvé a najde látku — kus svého životního příběhu, který vlídné dámě sděluje. — Konfliktní situace mezi vypravěčkou a naslouchající, z níž celé pásmo retrospektivního vypravování vyšlo, se v průběhu babiččina povídání s paní kněžnou opakuje i tlumí. Leitmotivem babiččina příběhu je totiž láska k vlasti, což kosmopolitně laděná šlechtična sem tam komentuje s důraznými námitkami: proč babička nejednala racionálně, ale emocionálně. Proč opouštěla cizí zem, když se jí tam nabízela jako válečné vdově sociální podpora pro ni a její děti, proč neudržovala kontakty s českým domovem pomocí pošty a jí doručovaných dopisů... Navzdory tomu, že si babička stojí na svém a svá řešení obtížných životních kolizí i v časovém odstupu hájí, kněžna tu pro sebe „jinou“ osobu přijímá s respektem. Když babička ukončila svůj příběh o tom, jak po ovdovění přivedla osiřelé děti ke svým rodičům a jak je později vypravila do světa, když vyložila potřebu člověka nad hrobem držet se doma, lekne se, jestli nemluvila moc: „...já se pustila do povídání, jako bych na přáštve byla; promiňte mé prostnosti.“ Kněžna naopak zdvořile ujišťuje: „Tvé vypravování, staňenko, bylo mi velmi milé.“ A svou chválu promítá v trvalou důvěru: babička může kdykoli s čímkoli za ní přijít. Zatímco při uvedení k paní kněžně se babička chovala jako zdrženlivá a starosvětsky nastrožená stará venkovanka, vypravováním ze svého života (identifikací „potentátů“ na portrétech v obrazárně) a hájením vlastních pozic vůči dámě s jiným názorem si získala respekt urozené paní (vyrostla také v očích čtenáře).

Výsadní postavení mezi narativními vsuvkami zaujímá vypravování o Viktorce, ze všech nejdelší, jemuž je vyhrazena samostatná šestá kapitola. Vypravěčem je poprvé muž, rýznburský pan myslivec,

pamětník, pozorovatel (a ochránce ubohé). Jeho tiše naslouchajícím obecenstvím jsou dvě ženy, paní myslivcová a hlavně babička. Tato „vsuvka“, připomínající lidovou baladu v próze, má co do způsobu podání dvě části: v první pan myslivec předává, co o Viktorce slyšel, jeho podání má ráz vyprávění ve třetí osobě, kdežto v další mluví za sebe a přechází do ich-formy. Zde si vede jako pamětník, jako ten, kdo Viktorku pozoroval už po jejím návratu odkudsi ze světa, a ví o ní také od jiných osob ve svém okolí leccos, co jiní vědět nemohou; chová se jako osoba s nebohou pomatenou ženou sympatizující a jako ctitel tajemství: „Co jinak se dělo, kdož to ví, a kdo tu duši na svědomí má, těžko nese.“ Příběh o Viktorce povídá pan myslivec jen osobám, jichž si zvláště považuje, v čase svátečním, tentokrát v prostoru rodinné světnice, z níž děti byly vykážány jinam, a za podmínek pro sebe komfortních — sedí a pokouje z dýmky, soustředěn jenom k roli toho, kdo vzpomíná, co z tajemného neštěstí pamatuje, a chce do toho zasvětit důvěryhodnou osobu, v místě usedlou teprve asi před dvěma roky. Je také za svůj výkon babičkou, pohnutou k slzám (i svou ženou, která si jeho vyprávění ráda zopakovala), pochválen. Jak příprava na vsuvku o Viktorce, tak i přechod od ní do toku dění, v němž se obnovuje postavení babičky jako hlavní jednatelky, se vyznačuje barvitou evokací domácích zvířat a drůbeže, o něž pozorně pečuje paní myslivcová. (Pudová živelnost, vyznačující Viktorku, patří tedy ke všemu živému.)

Do běhu všedního dne, uvolněného ovšem od některých povinností, je vsazeno babiččino vzpomínání na útěk za Jiřím do Pruska. Tentokrát není neděle, ale čtvrtek, pro školáky den volna, Barunka je blízko, a tak se octne poblíž Kristly, která si přiběhla k babičce pro útěchu, aby jí lépe utekl čas plný úzkosti o Mílu — je právě ve městě u odvodů na vojnu. Celý ten den od počátku do konce je plný špatných zpráv... (Zmínkami je eviduje i Barunka.) Co tentokrát svěruje babička utrápené Kristle, nepřímě shrnuje babiččiny povzdech: „Ta nešťastná vojna, kdyby té nebylo...“ Chronologicky vzato jde o druhou část z babiččiny biografie, část plnou neklidu, ohrožení, krutých překvapení a tragických ztrát pro Madlenku/babičku. Společným jmenovatelem těchto úkladů a neštěstí pro milou mladou venkovanku je muž ve vojenské službě. S tím zápasila Madlenka, když se v jejich vesnici usadilo pruské vojsko. Před vojnou marně prchal její milý Jiří, sotva se vzdal perspektivy kněžské dráhy. A když už se zdá, že díky strýci v Kladsku získal jistou pozici svobodného občana, v opilosti se verbířům upíše k vojenské službě. — Toto babiččino vyprávění je oproti

dvěma předchozím plné akcí, které vrhají člověka z jednoho nebezpečí do druhého. Jen komprese vzpomínky na to, co se stalo vlastně již dávno (hlavní osoba účastná v těch akcích navíc žije a povídá o nich ve chvíli napjatého čekání, jak dopadnou vojenské odvody pro Mílu), tlumí dějové napětí v této vsuvce.

V příkrém kontrastu nálady vůči kapitole čtrnácté, o níž byla právě řeč, probíhá jiný všední den v kapitole následující. Všichni u Prošků žijí radostí z návštěvy krkonošského myslivce pana Beyera a jeho syna Orlíka. Hovory dětí a dospělých těkají kolem radostí a strastí myslivců v horách, kolem soužití člověka a zvířat, v údivu nad tím, jak jinak se žije v horské krajině a u nich „dole“ — a kolem toho, co se stalo na Starém bělidle a v jeho okolí za uplynulý rok (takto se rekapituluje Viktorčina smrt a ventiluje Kristlino trápení s Mílou). Pan Beyer už je u Prošků jako doma. Kdysi na počátku *Babičky* se dětem jevil jako obr z jiného světa. Tenkrát „vypravoval, kolikráte byl již v nebezpečnosti života, když noha jeho sklouzla po srázné cestě, kolikráte zbloudil a o hladu dva tři dni se v horách toulal, nevěda, kudy z labyrintu ven.“

Zato tentokrát se pan Beyer při návštěvě u Prošků (v patnácté kapitole *Babičky*) představuje úplně jinak. Jeho krátké příběhy z vlastního života, které dává k dobru na konci dne (ve světnici s rozžatou lampou, za účasti celé rodiny včetně dětí a včetně hosta, pana myslivce rýznburského, který milému druhu z hor přihřává a přitakává), uzavírá hodnotícími reflexemi. Týkají se neoprávněnosti člověka skáčet živý strom, zastřelit srnku, zabít jiného člověka, a vůbec odsoudit nešťastníka k smrti.

Do rozpravy myslivců vstupují tentokrát hlavně Proškovici děti — chtěly by znát jasná pravidla pro vážná rozhodnutí. Moudrý pan Beyer však varuje před rozhodováním podle osobních dojmů a obecných pravidel: „Tvářka je mnohdy lhářka ve světě. Bývá tak, že člověk to, co se mu protiví, co ho nedojímá, snáze oželí, ani tak nelituje jako to krásné, co se mu líbí, a proto bývá mnohdy k onomu nespravedliv.“ Radí zvažovat každý krok dotýkající se čehokoli živého z mnoha stran: „...kolik hlav, tolik smyslův; každému oku věc jiná [...] Bůh jedině,“ uzavírá pan Beyer svou úvahu o odpovědnosti jedince za každičky vlastní čin, za celé své okolí, „zná svět, on nahlíží v nejtajnější skryše lidského srdce a soudí je; on rozumí mluvě zvířat [...] on zná cestičky každého broučka...“ Přechod od příhod pánů myslivců a jejich rozvažování, jímž reagují na živé otázky dětí (překvapivě hlavně chlapců, jinak předtím v díle spíše zlobilů než citlivých přemýšlivců) — přechod od vsuvky k aktuálnímu pásmu dění — je v daném případě stručný

a rázný: „Máte pravdu, pane Beyer; milo vás poslouchat jako svatý výklad. Ale čas uložit chasu; váš synek bude od cesty umdlen, vy též; zítra si ostatní povíme.“ „Zítra“ není už na pokračování v předchozím povídání čas: v nadcházejícím dlouhém odstavci *Babičky* zajde totiž pan Beyer s chlapi rozloučit se do nedaleké myslivny, a hlavní pozornost se věnuje loučení s Milou, který rukuje.

Srázný přechod od narativní vsuvky k aktuálnímu dění v uvedené vsuvce by ovšem neměl zastrít, jak se postupně při svátečním povídání v hovorech dospělých změnila účast dětí. Předtím z nich bývaly vesměs vykazovány. Jenom v tom prvním, za vypravování *babičky* o setkání s císařem Josefem, zůstaly po napomenutí na peci — postupně tiše poslouchaly a pochvalným hodnocením se shodly s dospělými. Zato vypravování pánů myslivců za večera u Prošků naslouchají s *babičkou* a matkou také všechny děti; navíc tentokrát vstupují do řeči svými otázkami a námitkami. Takto se děti v patnácté kapitole díla, za večerního hovoru s pány myslivci, hlavně s tím krkonošským, stávají aktivními partnery úvah o zkouškách člověka mezi lidmi a v přírodě, o zločinu a trestu a o svědomí obtíženém zabitím. Za *babiččina* vedení tedy dvojice věkově a povahově různých dívek a chlapců očividně vyspěla. Božena Němcová v uměleckém pochopení dětského věku zúročila podněty evropské kultury počínaje osvícenstvím. Ideálem české spisovatelky není „způsobné dítě“, jež jako dobový ideál viděla historická psychologie, „nýbrž svobodný lidský jedinec, plnoprávný, úcty a lásky hodný člen společnosti, který společnost obohacuje svou jedinečností a svým viděním světa a jehož potenciální schopnosti je společnost ve vlastním zájmu povinna rozvíjet. Takovéto pojetí dětství Němcovou sblíží s předními evropskými humanisty a její knihu provždy včleňuje do fondu evropské kultury“.⁷⁴

Patero svátečních „povídání“ simuluje ústní lidové vypravování, založené na interakci toho, kdo si z paměti vybavuje událost, kterou kdysi — jinde a jindy — prožil/slyšel/pozoroval, a toho, kdo jeho podání naslouchá (sem tam komentuje) a posléze vypravěčský výkon ocení. V těchto situacích se některá postava z hlavního plánu dění stává vypravěčem, jiné postavy se mění v naslouchající. Účastníky separovaného pásma „vsuvek“ jsou vždy jen některé postavy, jen ty budou zasvěceny do toho, co se povídalo ve sváteční sešlosti. Ve výjimečné pozici je pouze čtenář, vždy znovu a nově uchvacovaný tím,

74 Radka Hříbková: Objevování dětství v evropské literatuře 19. století a *Babička* Boženy Němcové, *Literární archiv — Božena Němcová. K 140. výročí úmrtí*, sv. 34, Praha, Památník národního písemnictví 2002, s. 159.

že a jak se v „archaických“ typech povídání, rozesetých v některých kapitolách *Babičky*, čtvrtou počínaje a patnáctou konče, zpřítomňuje minuvší čas „obrazů venkovského života“.

Zatímco hlavní pásmo dění v *Babičce* sleduje soužití lidí v malém místě v cyklu kalendářního roku (v epilogu pak babiččino stárnutí a smrt), v „narativních vsuvkách“ se ocitáme na rozličných místech a mimo Čechy, navíc kdesi v nedávné minulosti, počínaje sklonkem 18. století. Prostory světa se rozšířily i o cizinu (v povědomí o Rusko, v babiččině zkušenosti o pruské Kladsko). Babička pamatuje několik císařů, ví o cizích vojscích, která se za bojových operací nebo za příprav k nim octla až v její vesnici, a pěkná děvčata se měla co chránit před úklady ubytovaných vojáků. Získala tu nejtvrďší zkušenost ženy, která po boku vojáka rodila na okrajích bojišť děti a o svého Jiřího pečovala od jeho zranění až do smrti. Jako matka podstoupila s dětmi obtížný návrat ke své české rodině, ale tím útrapy války a bídy pro ni a její rodinu neskončily, užily jich i později v rodné vesnici dost — a snažily se pomáhat hladovým a raněným, jak to jen šlo.

Vojsenská povinnost a služba ve válce patří — nejen podle babiččina mládí — k nejtemnějším stránkám epochy, jež se vepsala do života dvojice Viktorka/babička, jak je evokují „narativní vsuvky“; prosazuje odtud trápením Kristly a Míly do hlavního, aktuálního pásma *Babičky*. Temné znamení osvícenské epochy.

Ale jak první vzpomínkové ohlédnutí za císařem Josefem, tak i sblížení babičky s paní kněžnou — zdaleka ne jen za návštěvy na zámku — staví čas *Babičky* do souvislosti s osvícenským humanismem. Rozumět si v ten čas může pán s kmánem, ti nejobyčejnější a chudí lidé mají být zbaveni bídy a ponížení (to jsou v *Babičce* Kudrnovi), všem dětem se má dostat zdarma základního vzdělání pomocí povinné školní docházky. (Vztah vlastních vnoučat ke škole a jejich chování tam babička bděle sleduje, málem se, sama negramotná, začne s Adelkou učit číst a psát.) — Osvícenská idea svobodného rozvoje individua se vztahuje v *Babičce* na rozličné národy a jejich jazyky a také na ženy. Madlenka/babička vycházela z domova, provdala se a žila v cizině a odtud se pak, znalá jiných poměrů, s krajní námahou vracela do Čech, navždy tím zmoudřelá; na rozdíl od ní Viktorka svůj útek za láskou z rodné vsi do neznáma odnesla nejmázejší újmou na zdraví.

Čím vyniká titulní postava díla nad všechny ostatní: z rozptýlených bydlišť údolíčka v blízkosti Starého bělidla učiní jakousi „obec“ — pospolitost lidí, kteří s účastí sledují jeden druhého a ošetřují sdílený

prostor. Zůstává mezi nimi, i když se její vnoučátka v dospívání rozešla do světa. Kdo vede její pohřeb, nevíme, důležité je, že se pohřební průvod skládá „z velikého množství lidstva, neboť každý, kdo babičku znal, chtěl ji doprovodit ku hrobu“, a z okna zámku ten smuteční průvod doprovodí výrokem „Šťastná to žena!“ i zarmoucená paní kněžna. Ideální obraz občanského soužití, obce v tom smyslu, jak o ní psával v novinách mladý Karel Havlíček.

Ideály osvícenství a osvícenského humanismu silně rezonovaly v Čechách kolem roku 1848, postupovaly publicistiku i básně Karla Havlíčka Borovského; zásluhou *Babičky* Boženy Němcové tvoří pro nás součást „národní moudrosti“.

Patero svátečních povídaní prozrazuje, že přinejmenším jedním pramenem slohové originality *Babičky* je „povídka ze života“, frekventovaný útvar folklorní prózy, založený na interakci vypravěče a naslouchajících v jisté situaci, která mezi nimi nastoluje důvěru a srozumění. Povídkami ze života mohla autorka, v psaní dlouhé prózy předtím nezkušená, svou příští *Babičku* zdálky připravovat. Až teprve v procesu tvorby a v jejích závěrečných fázích (jak víme, nad rozepsaným textem se autorka radívala se svými přáteli, jak postupovat, a byli to zprvu přátelé z okruhu mladoněmeckých filozofů, k nimž patřil I. J. Hanuš, a nakonec mladší básníci a překladatelé, stoupenci slovanského romantismu, spolutvůrci almanachu *Lada Nióla*, hlavně asi V. Č. Bendl) se octly ony „povídky ze života“ v jakýchsi schovávačkách, poukrytých na různých místech hlavního pásma dění a vyprávění. Tato obsažová a tvárná „nesouvislost“ v nejvyšší míře těžila z poetiky folkloru. Orální kultura „má tendenci entity (typicky motivy) přiřazovat, nikoli hierarchizovat“, dovolává se Pavel Šidák Waltera J. Onga, a nato pak Felixe Vodičky: „Kombinační vztahy mezi sémantickými jednotkami nejsou ve folkloru řízeny jednotou celkového smyslu díla, ale vytvářejí se (přirozeně že v rámci pravidel daných zvukovými, metrickými nebo žánrovými impulzy) metodou řazení využívající sémantické intence, obsažené v jednotlivých motivech. Právě tento způsob řazení poskytuje velké možnosti k variantám, a tedy i k improvizaci.“⁷⁵

Božena Němcová v *Babičce* simuluje ústní sváteční povídaní v textu psaném, písmem a tiskem fixovaném. Jde tedy v narativních vsuvkách o nápodobu ústního podání. A proč to vynikající vypravěčka v *Babičce*

75 Pavel Šidák: *Úvod do studia genologie. Teorie literárního žánru a žánrová krajina*, Praha, Akropolis 2013, s. 183 a 185. [Autor cituje Felixe Vodičku: *Struktura vývoje: Studie literárněhistorické*, Praha, Dauphin 1998, s. 550.]

zkoušela? Snažila se tenkrát psát tak, aby získala lidové publikum? Pokládala to za objevné, působivé — a „národní“? Příběhy významných postav v její *Babičce* přece musely mít také svou minulost, svou životní zkušenost. Čas žitý v koloběhu přírodního cyklu *Babičky* potřeboval doplnit časem lineárním, historickým, poznamenaným válkou, vojenskou povinností a tažením vojsk, která odněkud přišla a kamsi v jinou chvíli na povel odcházela; do místa vnučeného pohostinství se vtiskla neštěstím jménem Viktorka. Umění epické retrospektivy bylo dávno známé. Proč to nezkusit jinak, po způsobu orální kultury, ještě živé?

Žila jako nadaná vypravěčka „herderovskou revolucí“ ve světové literatuře a měla ctizádost vepsat se do národní literatury, herderovskey pojeté. Patřila k „havlíčkovské etapě“ ve vývoji české literatury. Již deset roků před *Babičkou* v kritice Tylova *Posledního Čecha* vyhlásil Havel Borovský potřebu tvořit v českém jazyce díla světová chápáním světa a národní formou. Čas kolem roku 1848 jeho vizi moderní národní literatury pooddálil a současně rozšířil nebývalým vzruchem novin, jejich čtenářů a ctitelů. Když perzekuční opatření vytlačila noviny z veřejného prostoru, nastal nejvyšší čas prosazovat Havlíčkův ideál umělecké literatury moderní obsahem a národní formou, v dílech beletristických. Iniciátor ve své brixenské internaci ukazoval cestu k takové literatuře *Tyrolskými elegiemi* (1852, šířeny po Čechách v opisech i za účasti Boženy Němcové) a dalšími velkými satirami. K. J. Erben dokončil a vydal v roce 1853 *Kytici „z pověstí národních“*, psanou postupně v desetiletí předtím.

Na ty dva stěžejní výkony v řeči vázané, pokaždé jinak poučené folklorní moderní literaturou, mýtem, písní a jejím veršem, navázala *Babička*, velké vypravování v řeči nevázané, obohacované drobnými folklorními žánry od pověstí po přísloví, a navíc částmi stylizovanými v narativních vsuvkách.

Na tuto schopnost přesahu od specificky českého k obecně lidskému a obecně čtenářsky zajímavému reagovaly početné překlady *Babičky* do cizích jazyků. První překlad do němčiny byl pořízen a uveřejněn se souhlasem Boženy Němcové a s její účastí. Bohužel ne bez její tajné lítosti, že to nebude „česká Babička“.

11/ PRVNÍ PŘEKLAD

„Pan Ohéral chodí ke mně s překladem *Babičky* a Mánes s ilustracemi. — Už je polovic hotovo, ale v samých Erinnerunkách se mnoho

vynechá, protože by to bylo do kolika čísel, ale Bellmann ji vydá o sobě co knihu a ty ilustrace přidá. — Ale Václave, nebude to přece jen česká Babička!“⁷⁶ Takto informovala Němcová přítele Bendla v listu ze 7. ledna 1858. Ovšem jednání stran prvního překladu díla, jímž si naráz získala postavení první dámy české literatury, byla staršího data. Již v září 1856 se Božena Němcová chlubila synu Karlovi, že o kontakt s ní a o právo překládat *Babičku* projevila zájem německá spisovatelka Ida z Düringsfeldu. Byla tím zjevně polichocena, i když se vyjadřovala skepticky o tom, jak neslavně by mohl překlad dopadnout, kdyby se při něm vynechávalo všechno, co by bylo těžko přeložitelné. V červenci příštího roku sdělovala manželovi, že se děle chystaný krok již zajišťuje: do němčiny bude s paní Düringsfeldovou překládat její text Jan Ohéral, ona pak že od nakladatele Karla Bellmanna dostane za odstoupení práva překladu 60 zlatých.

V realizační fázi projektu se, jak vysvítá z již vzpomenutého dopisu Bendlovi, ujal překladu Ohéral sám, asistovala mu Němcová, která tak autorizovala i vznikající překlad, i zkrácení, v jakém byl nakonec uveřejněn v časopise *Erinnerungen*.⁷⁷ Tento „rakouský beletristický měsíčník“, jak stálo v podtitulu, vycházel v Praze, jeho vydavatelem byl právě nakladatel Bellmann, redaktorem Ohéral.

Jan Ohéral, po léta významně angažovaný v německém tisku na Moravě, se stal odpovědným redaktorem časopisu *Erinnerungen* po přechodu do Prahy v roce 1856 a své zaměstnání v jeho redakci skončil v dubnu 1858 — vzápětí poté, co tam dovycházela zkrácená *Babička*. Měl blízko k radikálním demokratům a k mladohegelovcům, se sympatiemi psával již dříve o nové české literatuře. Na Němcovou mohl být upozorněn přáteli z okruhu Klácela, s nimiž se dávno předtím stýkal, ještě před vydáním *Babičky*. Odtud také mohl přijít impuls k překladu nevsedního díla do němčiny. (Spoluúčinkovat přitom mohli mladí májovci, zejména Neruda, s nimž Ohéral spolupracoval až do počátku šedesátých let.)

S vydavatelem Bellmannem se Němcová dostala do styku již dříve: povídka *Divá Bára* vyšla v kalendáři *Česká pokladnice na přestupný rok 1856*, který Bellmann krátce předtím začal vydávat — zdá se, že v tiché shodě s nedávnými politickými vězni z řad radikálních

76 Citováno dle Božena Němcová: *Korespondence III (1857–1858)*, Adam, Robert; Pokorná, Magdaléna; Saicová Římalová, Lucie; Wimmer, Stanislav (eds.), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006, s. 269.

77 Božena Němec: *Das Großmütterchen. Bilder aus dem Volksleben, Erinnerungen* 38, 1858, č. 1, Januar, s. 1–10; č. 2, Februar, s. 33–47; č. 3, März, s. 65–77.

demokratů, jako byl J. V. Frič, jemuž politický dohled mařil všechny pokusy založit nový časopis, a patrně i v kontaktech se začínajícími májovci. Redaktorem *České* (později *Českomoravské*) *pokladnice* byl Vincenc Vávra Haštalský, tiskli v něm také Hálek a Neruda. První překlad *Babičky* do němčiny tedy chystal necelé tři roky po prvním českém vydání pražský německý nakladatel, přející české tvorbě a podporující ty její síly, které dusila nejen politická perzekuce, ale také okolnost, že nemnohé vydavatelské možnosti měli na zúžené české scéně v rukou lidé spíše opatrní a konzervativní (u Bellmanna, jak známo, vyšlo Nerudovo *Hřbitovní kvítí*).

O okolnostech, jež provázely první vykročení *Babičky* do nadnárodní literární komunikace, se snad časem dovíme víc. Naše nahlédnutí do překladu míří jinam: ke genezi české *Babičky*. O ní se víc dohadujeme, než víme. Na čem se přitom životopisci Boženy Němcové a vykladači *Babičky* shodují, je domněnka, že próza na motivy spisovatelčina dětství byla zamýšlena a patrně i rozepsána v podobě nepoměrně kratší, než jak byla dopsána a než jak ji známe. Starou domněnku jsme mnohonásobně ohledávali a potvrzovali zde v předešlém výkladu. Nabízí se zvažovat možnost, že při zkracování přeloženého celku, k němuž docházelo od konce roku 1857, když nakladatel z nějakého důvodu zaváhal vydat německou *Babičku* v knize (a dokonce s ilustracemi k tomu zvlášť objednanými), a přijal zatím zkrácenou verzi — na tři pokračování, s třemi xylografiemi dle Quido Máneša — do svého časopisu, se Němcová aspoň zčásti vracela k počáteční fázi své práce.

Hypotetickou odpověď na položenou otázku začneme výčtem textových vrstev, které v Ohéralově překladu vzaly zasyvé (podrobnější evidenci těchto vynechávek a jejich nepříznivé důsledky pro text *Babičky* podává Alice Jedličková⁷⁸):

1/ Vynecháním kapitol deváté až patnácté vypadla zhruba třetina textu *Babičky* a s ním evokace zvyků od večera svatojanského přes Vánoce, Velikonoce a Svatodušní svátky i všecko dění s těmito časy svázané a k nim připojené (kupříkladu návštěva pana Beyera s jeho vypravováním o přírodě a o setkání s nevšedním vězněm). Z dlouhých retrospektivních vyprávění, která podle našeho názoru v zárodečné verzi české *Babičky* dominovala, vypadlo vpuštěním uvedených kapitol jen ohlédnutí titulní postavy za její svatbou s vojákem a cestou

78 Alice Jedličková: K první německé verzi *Babičky* v časopise *Erinnerungen*, *Česká literatura* 48, 2000, č. 3, s. 234–252.

po jeho boku až do jeho smrti v cizině. Veselá svatba Kristly a Míly tak ztratila v německé *Babičce* temné pozadí (s tím zmizela i okolnost, že babiččin Jiří byl naverbován do pruské armády a v ní přišel o život, pro německé čtenáře třeba nepřijemná).

2/ Průběžné vynechávky v přeloženém textu omezovaly hravé reakce dětí a jejich otázky, v *Babičce* téměř vsudypřítomné a zjasňující atmosféru díla. Mnohé přímé řeči dalších postav překladatel převáděl v řeč nepřímou. Takto posiloval v epickém podání pozici vševědoucího vypravěče. V jeho podání pak oslaboval stopy citové účasti, nabízené v českém originále častými vykřičníky a otazníky. Úpravami toho druhu a velkými vynechávkami je v sedmé kapitole cesta na zámek omezena pouze na vstupní dialog paní Proškové s babičkou, nato hned pan Prošek uvádí členy své rodiny do panského sídla (pohoštění se nekoná). Z rozhovoru nad portréty zbyla jen pasáž o pruském králi, po níž následuje babiččino vypravování o životě po boku vojáka a o návratu vdovy s dětmi po něm domů. Z této poměrně dlouhé retrospektivy je vypuštěna snad jen jediná část: výměna názorů mezi babičkou a paní kněžnou na spolehlivost dopisů a pošty. (Ta možná byla do českého znění díla včleněna až při jeho dopisování s palčivě aktualizacním podtextem, poukazujícím ke zkušenosti lidí, vystavených právě policejnímu dozoru včetně kontroly korespondence — k nim patřila uprostřed padesátých let také sama Němcová a její manžel. Za situace poněkud uvolněné a hlavně pro jiný komunikační okruh se mohla ona aktualizací vsuvka jevit jako svým způsobem nesrozumitelná nebo rušivá. Překlad ji vyloučil.)

3/ Jen ve dvou případech byla pro německé čtenáře vynechána zmínka o česko-německých kolizích, jichž není v textu *Babičky* málo. Ve vstupní kapitole překladu babička nezaznamená, že zeť neumí česky, rodinné dorozumívání že je „dvojité“. A Zlatohlávek, zmiňovaný v souvislosti s Viktorou, je v překladu pojmenován jen „písař“. Jiné letmé zmínky o česko-německých kolizích při soužití venkovanů se zámekem a během školní docházky zůstaly, pokud nepatřily k pasážím a kapitolám vynechaným.

4/ Při prvním překladu byl u zkrácené *Babičky* respektován název (*Das Großmütterchen*), podtitul byl pozměněn (*Bilder aus dem Volksleben*), zamlčeno zůstalo jméno překladatele. Není uvedeno ani v úvodní poznámce pod čarou, překladatel je tam označen pouze jako „redaktor tohoto časopisu“. Jenom tam se — poprvé a naposledy — objevuje jméno autorky: Božena Němec. Je lichotivě charakterizována jako spisovatelka, „která ve své vlasti dosáhla tímto dílem

velké popularity“, svolila k překladu, kontrolovala ho a byla při něm „redaktorovi“ nápomocná. Zjevná anonymizace tvůrkyně i překladatele vynikne ve světle toho, že původní německé motto k *Babičce* je přetištěno včetně jména autora a názvu díla. Jméno Gutzkow se ještě opakuje v úvodní poznámce: překládaná idyla prý svou tendencí motto ze slavného díla odpovídá. Propagační akcenty vstupní poznámky pod čarou korunuje třetí jméno uvedené na závěr — jméno hraběnky Kounicové, jíž je originál dedikován.

Jméno autorky ani překladatele neuvádějí pokračování *Babičky* v únorovém a březnovém čísle časopisu. Otázku, nakolik šlo o zavedenou praxi časopisu a nakolik o politickou opatrnost redaktora, který býval i šikanován za přílišné proslovanské sympatie, odložme na jindy. Dosah Ohéralovy iniciativy při uvádění *Babičky* do nadnárodního oběhu to však nijak neumenšuje.

Prokrácený text ustavuje novou celistvost prostým přiřazováním respektovaných částí. Čím víc se kde vynechávalo, tím více připomíná německý text mozaiku, sloužící k přemostění mezi počátečními a závěrečnými částmi *Babičky*, uchovanými v původním rozsahu. Mozaikou s očividnými švy je v překladu hlavně kapitola osmá. K strategii překladatele — a snad i jeho pomocnice — patří zkracování nepřiznat. Nestalo se tak ani v úvodní poznámce pod čarou, ani jinde. Vynechání kapitol deváté až patnácté z české *Babičky* je zaretušováno počínaje onou osmou kapitolou novým číslováním kapitol (zkrácená *Babička* jich má jedenáct).

Co bylo do zkracovaného textu přidáno, týká se snad jen výkladu některých slov, rčení či přísloví. Tak se pod čarou vysvětluje slovo „pec“, polévka „ančka“, v závorce se vysvětluje výrok „aby člověk po vás vykropil“ apod. Takovýchto vysvětlivek není mnoho, neslouží jen k čtenářskému rozumění textu, ale deklarují také snahu překladatele upozornit na starobylé výrazivo českého venkova.

Poměrně samostatné, značně odlišné od originálu, je v německém překladu *Babičky* odstavcové členění. Ve vstupních kapitolách, kde je český text členěn bohatě, překlad má tendenci některé odstavce se společným subjektem slučovat. V kapitolách závěrečných, s odstavci u Němcové slitymi, je naopak překlad členitější. Zatímco tedy v české *Babičce* máme co dělat — přinejmenším od sedmé kapitoly — s odstavčováním příznakovým, záměrným, německý překlad směřuje k odstavčováním nepříznakovému. Nevíme, zda se tato změna děla se souhlasem i s účastí autorky (byla by v tom mohla spatřovat dodatečné sjednocování textu, který pro první, sešitové vydání musela stlačovat).

Povzdech Boženy Němcové v listě Bendlovi „nebude to přece jen česká Babička“ mohl pramenit ještě i z jiných rovin překladu než z těch, které se týkaly redukci vynucených časopiseckým uveřejňováním. Třeba „česká“ *Babička* byla v té době pro autorku už jediná, kterou v dlouhém procesu psaní dokončila, v této jí dohotovené podobě byla vytištěna — a docházela šířícího se uznání. Verze kratší, prvotní, osobnější se jí mezitím vzdálila. Povzdech adresovaný literárnímu příteli a iniciativnímu překladateli z ruštiny, který mezitím, za příprav na kněžskou dráhu, se živé umělecké tvorbě a literárnímu proudění vzdaloval, mohl také mít ze strany Němcové podtext útěchy pro adresáta. Není vyloučeno, že „česká Babička“ jim dvěma asociovala cosi milého v jejich vzájemném vztahu za dokončování díla (třeba intenzivní Bendlovo spoluautorství).

V jiné perspektivě se ovšem první uveřejněný překlad *Babičky* do němčiny jevil i pro autorku neproblematicky: jako sebestopnutí, jako uznání uměleckého výkonu a jedinečného talentu, v neposlední řadě i schopnosti si psaním vydělávat. Takto o překladu psala Němcová svému manželovi i synu Karlovi. Překlad realizovaný s její účastí dodával sebevědomí spisovatelce, která mezitím ve vzrůstající se tvůrčí krizi pozbývala schopnost beletristickou prózu psát a stávala se terčem výtek, že místo aby psala povídky, jakými si získala čtenářstvo, ztrácí čas vedením osobní korespondence.

Okolnost, že německá *Babička* vycházela — byť zkrácená — na stránkách časopisu s dlouhou tradicí a s velkým odběratelským okruhem a že navíc trojí pokračování uvozovaly tři půlstránkové ilustrace (předložené předtím k nahlédnutí spisovatelce), posloužila možná prvotní rezonanci díla v prostředí německého jazyka lépe, než mohlo učinit původně chystané vydání knižní. O časopisecky tištěné literární produkci se však nepsalo, takže o recepci první *Babičky* v němčině nic nevíme a sotva co se kdy dovíme. Časopisecké uvedení ostatně neprezentovalo dílo umělecky jedinečné, spíš na ně a na jeho českou autorku upozorňovalo.

J. J.

Ediční poznámka

Božena Němcová psala *Babičku* od konce roku 1853 do léta 1854 (podrobněji viz Komentář). Dílo vyšlo poprvé na jaře až v létě 1855 ve čtyřech sešitech nákladem Jaroslava Pospíšila v Praze; rukopis se nedochoval. Podruhé bylo vydáno roku 1862 jako první díl *Sebraných spisů Boženy Němcové* u Antonína Augusty v Litomyšli (rovněž ve čtyřech sešitech). Druhé vydání vypouští motto a dedikaci a obsahuje řadu tiskových chyb a neautorských úprav. Na konci knihy, z níž měla autorka v ruce jen první sešit, je neorganicky přitištěna její pohádka *O krásné pastorkyni* a čtyři *Obrazy ze života slovenského*.

Na přípravě druhého vydání pracovala Němcová v pokročilém stadiu těžké nemoci. Za jejími zásahy se nerýsuje náznak nového autorského pojetí díla, jde spíše jen o jednotlivé opravy. Jsou to opravy pospisovňující (např. *dívat se m. koukat; prsty m. prstami; žlutá housátka m. žluté housátka*), zkracující text (např. „...kořínek“ *poučovala m. „...kořínek a dlouho, dlouho by to trvalo, než by přišel k cíli,“ poučovala*), stylizační (např. *postavila se mlčky u dveří a zůstala stát m. postavila se jako statue a nic; kdo je má rád m. kdo má je rád*) a textové doplňky. Autorka mnohdy směřuje k detailnějšímu, v realitě více ukotvenému vyjádření (např. *má velké panství a sice panství Náchodské v Čechách m. má velké panství v Čechách*); jiné z jejich doplňků zasazují motiv přesněji na lineární dějovou osu a dodávají tak nový, závažný rozměr charakteristikám Proškovice dětí a jejich jednání (např. *starší*

z obou chlapců čtyřletý spolehounka m. starší z dvou chlapců, zpolehounka). Úplný soupis různocnění (bez pravopisných variant) je obsažen ve vydání *Babičky ve Spisech Boženy Němcové* (Knihovna klasiků, Praha, SNKLHU 1953).

Pro kritiku textu jsou dále dochovány následující prameny: rukopisný lístek Boženy Němcové s opravou jednoho místa v prvním vydání; neúplný výtisk prvního vydání s autorčinými poznámkami, mnohdy již nečitelnými, určenými k přípravě druhého vydání (jejich výčet je rovněž otištěn ve zmíněné edici z roku 1953); překlad zkrácené verze *Babičky* do němčiny, jež jeho autor Jan Ohéral s Boženou Němcovou konzultoval.

Za základ tohoto vydání volíme vydání první, které, ač není prosto chyb a cizích zásahů, asi vcelku odpovídá autorskému znění. Přihlížíme přitom k dosavadním kritickým vydáním *Babičky*:

Dílo Boženy Němcové, sv. II, Miloslav Novotný (ed.), Praha, Kvasnička a Hampl 1928.

Miloslav Novotný (ed.), Praha, Edvard Fastr 1938.

Národní knihovna, sv. II, Miloslav Novotný (ed.), Praha, Orbis 1949.

Národní knihovna, sv. II, Bohuslav Havránek, Miloslav Novotný, Rudolf Skřeček (eds.), Praha, Orbis 1951.

Národní knihovna, sv. II, Bohuslav Havránek, Miloslav Novotný, Rudolf Skřeček (eds.), Praha, Orbis 1952.

Spisy Boženy Němcové, sv. V, Knihovna klasiků, Bohuslav Havránek, Rudolf Skřeček, Rudolf Havel (eds.), Praha, SNKLHU 1953.

Výbor z díla Boženy Němcové, sv. I — Dobrý člověk, Felix Vodička pod krycím jménem Miloš Pohorský (ed.), Praha, Československý spisovatel 1974.

S přihlédnutím k dosavadnímu studiu pramenů a velkou většinou podle uvedených kritických edic provádíme následující emendace (strana, řádek): *k žličskému mostu m. k Zličskému mostu* (27, 2); *Když pak vzpomněl m. Když pak zapomněl* (28, 1); *z vola kostel m. z vola hospoda* (28, 31); *nad Úpou m. nad lípou* (28, pozn. pod č.); *hvězda kometa m. hvězda, kometa* (29, pozn. pod č.); *vyličovat obtížnosti stavu svého zimního času, mluvil m. vyličovat obtížnosti stavu svého, zimního času mluvil* (31, 34–35); *ten boží svět m. tu boží svět* (32, 8); *Mečov m. Mečon* (46, 35); *střenkami m. střemkami* (53, 21); *když si pomyslím, že takový halama m. když si pomyslím, když takový halama* (54, 24–25); *odpověděla m. odpovědala* (55, 32); *do tváří m. do tváři* (61, 33); *snad k ní nešla m. snad s ní nešla* (68, 26); *postavila se jako*

statue m. postavila se jako statně (72, 9); *rozčepeřeným m. rozčepeřeným* (74, 26); *Leopold m. Leopold* (79, 25); *Polévka z kyselého mléka, zakloktaná moukou, vejcem a kmínem m. Ančka je polévka z mléka, zakloktaná moukou a vejcem* (87, pozn. pod č.); *zvala babička m. zvolá babička* (92, 36); *Láska, bože, láska m. Láska, boží láska* (103, 17); *Ve Rtýnském lese m. Ve Rtýnském lese* (125, 8); *Kavky, vrány, vlašťovice [...], ty hledají místa m. Kavky, vrány, vlašťovice [...], ti hledají místa* (131, 19–20); *vrabce [...] vyplašili m. vrabci [...] vyplašili* (148, 34); *po škamnech m. po kamnech* (161, 27); *o druhých, třetích vakacích m. z druhých, třetích vakací* (167, 35–36); *že jí naděje zmešla m. že jí naděje zmešla* (168, 34); *Lehotský m. Lhotský* (172, 16); *na Červenou Hůru m. na Černou Hůru* (179, 4–5); *káně, jež m. káně, již* (180, 15); *cosi mi bránilo nechat jí ublížit m. cosi mi bránilo nedat jí ublížit* (182, 17–18); *osvětlenému m. osvětlému* (184, 11); *i myslivce; důvěrně m. i myslivce, důvěrně* (210, 33); *trochu popele s prosem smíchaného m. trochu popele s porem smíchaného* (214, 24).

Mimo tyto jednotlivé emendace zasahujeme v některých případech do autorčina jazyka i generálně. Tvary přechodníků, jejichž užívání nebylo v době vzniku textu jednotné, měníme v následujících případech (strana, řádek): *řekl myslivec, zapaluje si dýmku m. zapalující* (56, 14); *vyjel rychle Jan, [...] poskakuje m. poskakující* (160, 7–8); *ozval se Vilém, [...] ukazuje m. ukazující* (161, 23–24); *zarachotil žebrinový vůz, přijíždějící m. přijíždějící* (186, 23); *umíráček, hlásající m. hlásající* (222, 19); *průvod, záležející m. záležející* (222, 21). Doplňujeme předložku *s/se* v instrumentálních vazbách, kde byla tehdy coby domnělý germanismus vypouštěna. Takto zavádíme: *s veselou tváří položila ruku* (44, 2); *že se nemohu už s pokojnou myslí pomodlit* (63, 29–30); *se sklopenou hlavou šoural se do síně* (75, 8); *s perťmi ani s kolovratem bych se tu rozložit nemohla* (81, 1–2); *když si [...] ruce podávali, s obyčejnými slovy* (124, 7–8); *odpověděl pan otec s velmi opravdickou tváří* (127, 22); *se zrakem k zemi obráceným podala jí petrklíč* (148, 14–15); *když se odevzdáš s pevnou důvěrou do vůle boží* (174, 29); *s jakousi [...] radostí se hnali* (191, 7–8); *se sklopeným okem [...] odříkávala* (209, 28); *S klidnou myslí dívala se* (219, 26). Instrumentalové vazby s významem prostředkovým však ponecháváme bez předložky, např. *vítal veselou tváří své lidi* (43, 19–20).

Užívání tvaru osobního zájmena *mne* v dativu a lokálu sg. měníme na *mně*. Rušíme délku na konci výrazů *vedle* a *nejprve*. Podle dnešní normy upravujeme také délku v tvarech osobního zájmena *ona* (*jí — jí, ni — ní*). Měníme dále *oh je* na *oh je* a krátkou samohlásku v druhé

slabice předponových infinitivů (*pocítit, pomstít, přenést, uctít, umyti se, unest, zabít, zanest*) na dlouhou (*pocítit* atd.). Zkracujeme naopak koncovku přivlastňovacího adjektiva ve spojení *Toniková žena*. Ve všech ostatních domácích slovech a tvarech autorčinu kvantitu rozcházející se s dnešní normou ponecháváme, a to i tehdy, když v textu kolísá: *k těm flakám, lékárna, nápotom, plaň, pokléskům, pošmurný, přichylné, přísluší, sírky, pět šňurek; dveře/dvěře, chleb/chléb, chvilku/chvílku, jmeno/jméno, kniha/kniha, křída/křída, křížal/křížal, v letě / v létě, lichotit se / lichotit se, malomluvný/málomluvný, obličej/obličej, plačou/pláčou, polívka/polívka, pomahal/pomáhal, svatojanský/svatojánský, šňur/šňůr, tchyně/tchyně, tříkrálový/tříkrálový, údolíčko/údolíčko, ušklíbl se / ušklíbl se*. Hláskové kvality, které se odlišují od dnešních, rovněž ponecháváme: např. *materský, ní(m)* bez předložky, *pamět, pí(te), plást, podléska, posedují, příjemní, sprostáčka, studýrovat, študent, tříšky, vídenský*; tak i kolisající: *laštovičky/vlaštovice/vlaštovice, ošatka/vošatka, žlický/žličský* apod.

Největší počet našich plošných zásahů se týká pravopisu, tj. jeho přizpůsobování platným Pravidlům českého pravopisu (včetně tzv. Dodatku) z roku 1994. Tvar slovesa *býti* pro 2. os. sg. prez. *si* převádíme na *jsí*. Na dnešní pravopisnou normu převádíme rovněž psaní *i/y*: *cizím m. cízým, hospodyně m. hospodině, láry fáry m. lari fari, rozmarýna m. rozmarina, smítala m. smýtala, studýrovat m. studi-rovat, uplývala se m. uplývala se, zmýcené m. zmícené*. Upravujeme rovněž psaní předpon *s(e)*, *z(e)*, *vz(e)*: *sklízily m. sklízily, stěžkem m. ztěžkem, strávila m. ztrávila, vzpomněla m. zpomněla, vzrostlý/vzrůst m. zrostlý/zrůst, zedrán m. sedrán, zhasíná m. shasíná, zkoumatí m. skoumatí, zpolehounka m. spolehounka, zproštěna m. sproštěna* apod. Sloveso *zpatovat* se upravujeme na *vzpatovat* se, ponecháváme však *zpatovat* se ve významu „upamatovat se“. Předložku *s(e)* s genitivem ponecháváme, má-li ji 1. vydání, pouze ve významu „dolů“ nebo „z povrchu pryč“; v jiných významech ji převádíme na *z(e)*.

Spojitě píšeme zájmenné, příslovečné, částicové a citoslovečné sprežky (*tuhleta; dosytosti, uprostřed, vepsí, zdaleka, zřídka kdy; namoutěvěru, našťestí, zadruhé; propánakrále* apod.), vyjímáme však výrazy *k večeru*, v *předvečer* a *předpolednem*, u nichž zachováváme původní psaní. Dohromady s předcházejícím slovem píšeme také nesamostatné částice *-pak*, *-že* a *-sí* (např. *nešťsí*), které Němcová rovněž odděluje (rozdělené však píšeme spojení typu *vždyť pak*). Neurčitá zájmena a příslovce typu *bůhvíco, kdovíco, kdovíjak* píšeme jako jedno

slovo, pokud následují po slovese; pokud sloveso předcházejí, píšeme např. *kdoví co by z toho bylo pošlo, kdoví po čem děvče bude tlusté*.

U slov cizího původu a vlastních jmen zavádíme délku odpovídající výslovnosti v psaní *balšám, balzám, čokoláda, Dioklecián, disputát/dišputát, Goliáš, Itálie, Kalvárie, korále, Mariánka, páter, sakristián, Sultán, Talián; bankaufsér; Davídek, fíky, milius, rozmarýna, studýrovat; babylón, balkón, citrón, móda, salón(ek); pozitivura* (některá z nich v textu kolísají). Dlouhou samohlásku ponecháváme ve slově *pížmo*, krátkou ve slovech *Adelka* (podle toho upravujeme ojedinělé *Adélka*), *ponynek, statue/statue*. Měníme psaní slov *alou m. allou, balzám m. balsam, haleluja m. hallelujah, kolega m. kollega, komtesa m. comtessa, mytologicky m. mythologicky, pozitivura m. positura, rezedka m. resedka, vizita m. visita*; ponecháváme však *ingoust, švagr(ová), žampaňské*. U vlastních jmen zachováváme psaní *Hortensie*, píšeme *Alexandr m. Alexander, Rybrcoul m. Ribrcoul, Rýznburk/rýznburský m. Riesenburk/Riesenburský*, sjednocujeme *Turynský* (pův. též *ojediněle Turinský*) a *Josef* (pův. též *Jozef, Jesef*).

Jako vlastní jména chápeme též výrazy (*Jan*) *Křtitel* a *Krконоšské hory*, a píšeme je proto s velkým písmenem; naopak pojmenování *žerNovský vrch/kopec* a *žlický vrch/kopec* za vlastní jména nepovažujeme (podobně jako spojení *žlická stráň*). Velká písmena zavádíme i do pojmenování příslušníků etnik *Cikán* a *Žid*. Jako projev náboženské a společenské úcty píšeme velká písmena v pojmenováních *Bůh, svatý Duch, Matka boží, Pánbůh, Rodička boží, Spasitel, Vykupitel, Zákon* a v oslovení *Osvícenosti*. V citoslovečném významu však píšeme taková slova s písmenem malým (a jde-li o spřežku, píšeme je dohromady): *bože, panebožičku, proboha, i ty můj spasiteli* apod. Za jména obecná pokládáme výrazy *babylón* („zmatek“) a *poberto* (že je *Mojžiš poberto*).

V německém textu upravujeme podle nového německého pravopisu psaní spojky *dass m. daß*.

Čárku rušíme před spojkou *a* tam, kde má tato spojka význam čistě slučovací, a zavádíme ji před spojkou (*a*) *neb(o)* při kladení alternativ proti sobě a ve stupňovacích spojeních. Čárku doplňujeme také mezi složkami několikanásobných větných členů spojených rozštěpenými spojkami (*ani — ani, ať — nebo* apod.). Rovněž vokativy oddělujeme čárkou; za syntaktický a přízvukový celek však považujeme i spojení vokativu s částicí, citoslovcem (*ale; ach, och, oh, inu*, ale nikoli *no, vid*) nebo osobním zájmenem (např. *počkej, ty opice*). Kde však autorka v takových případech po částici nebo citoslovcí čárku má, ponecháváme ji. Čárkou důsledně oddělujeme i samostatné větné členy.

Normatizujeme čárkovou interpunkci u apozičních spojení, u spojek *než* a *jak* i u přívlasktů volných a těsných. U přechodníkových konstrukcí upravujeme interpunkci jen v případech pravopisně a syntakticky nezbytných, respektujeme i zahrnutí podmětu do přechodníkové konstrukce. Čárku zavádíme také před podřadícími spojkami ve spojeních typu *večer, když šly spolu naproti dětem* a přesouváme ji před příslovce ve spojeních typu *volala, hned jak sešla dolů m. volala hned, jak sešla dolů*. Vzhledem k tomu, že mezi tzv. vedlejšími větami s oslabenou větnou platností a skutečnými vedlejšími větami nelze vést jasnou hranici, oddělujeme čárkami všechny vedlejší věty, včetně případů, jako jsou: *ať si chodí, kde chce; chraň se ho, co můžeš; nechť je, jak je*. V úsecích, kde je část obsahově náležející do věty závislé umístěna do věty řídící, píšeme čárku pouze před spojkou (*a v tu dobu věděla jsem, že jedí*).

Tečku za zvoláním ponecháváme (např. *Jak tu jen ti lidé mohou žít celý rok.*); podle dnešní normy měníme na tečky některé vykřičníky. Rušíme otazník na konci nepřímé otázky. Ojedinele měníme na čárku nebo vůbec vypouštíme dvojtečku (zejména u citátů), ojedinele naopak dvojtečku zavádíme (před přímou řečí). Sjednocujeme grafiku uvozovek („“,“), v Pospíšilově vydání je totiž tento princip dodržován nedůsledně. Za přímou řeč považujeme i přímé vyjádření myšlenky a nerealizované promluvy — uvozovky zde ponecháváme, má-li je první vydání. Zachováváme i výjimečné vyčlenění nepřímé řeči do uvozovek i s uvozující spojkou *že* (např. *hlásající všemu lidu, „že není více babičky“*). Na místech, kde je první část přímé řeči ukončena vykřičníkem nebo otazníkem, píšeme po vložené uvozovací větě druhou část přímé řeči s velkým počátečním písmenem, a vloženou rámcovou větu proto ukončujeme tečkou (*„To udělal zajisté ten náš lucifer!“ mínila babička. „Nejlepší, když se domů sebereme, ještě by mlýn vzhůru nohama obrátily ty děti!“*). Pomlčky na koncích odstavců zachováváme, na koncích kapitol rušíme. Zkratku *sv.* převádíme na plné slovní vyjádření (*do sv. Jana* rozepisujeme *do svatého Jana*); poměrně častou zkratku *ap.* pro její nejednoznačné odkazování ke zkracovanému výrazu nerozepisujeme. Autorčiny vysvětlivky tiskneme bez ohledu na jejich původní umístění vždy pod čarou; autorčinu kurzivu respektujeme.

R. A.

Obsah

BABIČKA.....	5
KOMENTÁŘ	
1/ Okolnosti prvního vydání, pochvalné přijetí.....	225
2/ Průprava a výkon	236
3/ Mezi přáteli.....	244
4/ Starosvětské a nové.....	253
5/ Setkání s <i>Pěstounkou</i>	257
6/ Národopisné studie a svátky v <i>Babičce</i>	259
7/ Vedle Erbenovy <i>Kytice</i>	264
8/ Ve stopách <i>Obrazů z okolí domažlického</i>	267
9/ Všednost a poezie.....	270
10/ Patero svátečních povídaní	275
11/ První překlad	287
EDIČNÍ POZNÁMKA.....	293
VYSVĚTLIVKY	299

ČESKÁ KNIŽNICE / sv. 94

Řídí redakční rada České knižnice ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček,

Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Božena Němcová

BABIČKA

Text edičně připravil a revidoval, ediční poznámku

a vysvětlivky napsal a doplnil Robert Adam

Komentář napsala a pro druhé vydání rozšířila Jaroslava Janáčková

Obálka (s použitím původní kolorované kresby

Adolfa Kašpara, *Příjezd babičky na Staré bělidlo*, 1902),

vazba a grafická úprava Boris Mysliveček

Odpovědná redaktorka Petra Hesová

Sazba písmem Lido a litografie obálky a vazby Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, s. r. o., Český Těšín

Vydal Nadační fond Česká knižnice

ÚČLK FF UK, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a vydavatelství Host, s. r. o.

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz, e-mail: redakce@hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2017

jako 1275. publikaci vydavatelství Host

312 stran

V České knižnici vydání druhé